

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIĞIN ROLÜ VE
ÖNEMİ: BURDUR KIRSALI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAĞMUR KARADAĞ

**Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Onur SUNGUR**

BURDUR, 2020

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Kırsal Kalkınmada Tarım ve Hayvancılığın Rolü ve Önemi: Burdur Kırsalı Örneği”** adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

⊗ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

O Tezim sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.

O Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Yağmur KARADAĞ

ÖNSÖZ

Öncelikle anketleri yapabilmem konusunda beni işletmeler ile bir araya getiren Burdur Gelişim Merkezi'ne ve anketleri cevaplayarak tezimi tamamlamamı sağlayan tüm işletme sahiplerine teşekkür ederim.

Lisans danışmanlığının ardından yüksek lisans dönemimde de danışmanlığı ile beni onurlandıran, desteği, güveni ve beni cesaretlendirmesi ile her zaman bir danışmandan daha fazlası olan, akademik başarıları ile de yoluma ışık tutan değerli hocam Doç. Dr. Onur SUNGUR'a bir teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum.

Bir diğer teşekkürüm ise kısa süre önce hayatlarımızı birleştirdiğimiz sevgili eşim Barış'a. Yüksek lisansa başlamamda en az benim kadar heyecanlı ve istekli oluşunu, tez dönemimdeki destekleri ile daha da iyi anladığım eşime, çok teşekkür ediyorum.

Son olarak teşekkür ve minnetlerimin en büyüğü kıymetli aileme... Her zaman bana güç olan, uzakları yakın eden, beni bugünlere getirmek için çok uzun ve zahmetli yıllardan geçmiş olan canım ailem, bu tez size benim bir armağanım olsun...

Yağmur KARADAĞ

Ekim 2020

ÖZET

KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIĞIN ROLÜ VE ÖNEMİ: BURDUR KIRSALI ÖRNEĞİ

Yağmur KARADAĞ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi,
123 sayfa, Kasım, 2020

Danışman: Doç. Dr. Onur SUNGUR

Bu çalışmanın amacı, kırsal kalkınma üzerinde hem dünyada hem de Türkiye’de tarım ve hayvancılığın rolü ve önemini çeşitli göstergeler ve veriler ile incelemektir. Bu temel amaç özelinde, çalışmanın bir diğer amacı; Burdur süt sığırcılığı işletmelerinin mevcut durum ve sorunlarının tespit edilmesi ve tarım ve hayvancılığın Burdur ilinin kırsal kalkınmasındaki öneminin ortaya koyulmasıdır.

Bu kapsamda, Burdur kırsalında süt sığırcılığı ile uğraşan 66 işletmeye yüz yüze anket görüşmesi yapılarak, söz konusu işletmelerin demografik, sosyo-ekonomik ve hayvancılığa ilişkin istatistikleri toplanmıştır. Buna ilave olarak işletmelerin güçlü ve zayıf yönleri, işletme sahiplerinin beyanlarına dayanılarak elde edilmiş, ardından işletmelerin Burdur kırsalında hayvancılık faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunlar farklı kategoriler itibariyle analiz edilmiştir. Bu sorunlar; (1) hayvan besleme, (2) süt, (3) teşvikler ve politikalar, (4) üretim ve maliyetler, (5) satış, pazarlama ve markalaşma, (6) hayvan hastalıkları, (7) işbirliği, eğitim ve danışmanlık faaliyetleri olarak yedi başlıkta kategorize edilmiştir.

Analiz sonucunda genel anlamda üreticilerin maliyetlerin düşmesi ve hayvancılık sektöründe desteklerin arttırılmasını bekledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sektörde devamlılığın sağlanabilmesi için, ağırlıklı olarak teşvik ve destek şartlarının düzenlenmesi ve maliyet oluşturunca unsurların üreticilere özel olarak hafifletilmesi gerekmektedir. Sonuçlar aynı zamanda tarım ve hayvancılık sektörünün Burdur ilinin kırsal kalkınmasında oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Tarım ve Hayvancılık, Burdur

ABSTRACT

THE ROLE AND IMPORTANCE OF AGRICULTURE AND ANIMAL HUSBANDRY IN RURAL DEVELOPMENT: THE CASE OF RURAL OF BURDUR PROVINCE

Yağmur KARADAĞ

**Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Department of Economics, Master Thesis,
123 pages, November, 2020**

Supervising Professor: Assoc. Prof. Dr. Onur SUNGUR

The aim of this study is to examine the role and the importance of agriculture and animal husbandry in rural development both in the world and in Turkey by means of various indicators and data. In this main purpose, another aim of the study is to determine the current situation and problems of the Burdur dairy farms and to present the importance of agriculture and animal husbandry in the rural development of Burdur province. In this context, face-to-face interviews were conducted with 66 enterprises dealing with dairy cattle in the rural areas of Burdur, and the demographic, socio-economic and animal statistics of these enterprises were collected. In addition, strengths and weaknesses of these enterprises were also obtained based on the statements of the owners then the problems they faced in livestock activities in rural Burdur were analyzed by various categories. These problems were categorized in seven sections as (1) animal feeding, (2) milk, (3) incentives and policies, (4) production and costs, (5) sales, marketing and branding, (6) animal diseases and (7) cooperation, training and consultancy activities.

As a result of the analysis, it was concluded that in general, the producers were expecting a decrease in costs and an increase in incentives in animal husbandry sector. The incentive and support conditions should be regulated and the cost generating elements should be reduced specifically for the producers in order to maintain the continuity in the sector, Results also show that agriculture and animal husbandry sector is very important for the rural development of Burdur province.

Keywords: Rural Development, Agriculture and Animal Husbandry, Burdur

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KALKINMA KAVRAMI	3
1.1.1. Kalkınma Tanımı ve Kalkınma/Büyüme Ayrımı.....	4
1.1.2. Kalkınma İktisadının Doğuşu ve Gelişimi	6
1.2. KIRSAL KALKINMA KAVRAMI	7
1.2.1. Kırsal Alan Kavramı	7
1.2.2. Kırsal Kalkınma Kavramı	10
1.3. KIRSAL KALKINMA KURAMLARI	13
1.4. KIRSAL ALANLARDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	16
1.5. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	24
1.6. TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI	32

İKİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIĞIN ROLÜ VE ÖNEMİ

2.1. KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIK	42
2.2. DÜNYADA TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	47
2.2.1. Tarım Sektöründe Mevcut Durum	47
2.2.2. Hayvancılık Sektöründe Mevcut Durum.....	56
2.3. TÜRKİYE’DE TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	66
2.3.1. Tarım Sektöründe Mevcut Durum	66
2.3.2. Hayvancılık Sektöründe Mevcut Durum.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURDUR KIRSALINDA HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN KIRSAL KALKINMADA ROLÜ VE ÖNEMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. BURDUR İLİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	80
3.1.1. Burdur İli Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu	81
3.1.2. Burdur İli Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu	86
3.1.3. Burdur İli Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu	88
3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	89
3.3. ARAŞTIRMA SINIRLILIKLARI VE VARSAYIMLAR	91
3.4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	91
3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	91
3.4.2. Hayvancılık İşletmelerinin Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	97
3.4.3. Hayvancılık Sektörünün Sorunları	99

3.4.3.1. Hayvan Besleme ve Yem ile İlgili Sorunlar	99
3.4.3.2. Süt ile İlgili Sorunlar	100
3.4.3.3. Hayvancılığa Yönelik Teşvikler ve Politikalar ile İlgili Sorunlar	101
3.4.3.4. Üretim ve Maliyetler ile İlgili Sorunlar	102
3.4.3.5. Satış, Pazarlama ve Markalaşma ile İlgili Sorunlar	103
3.4.3.6. Hayvan Hastalıkları ile İlgili Sorunlar	104
3.4.3.7. İşbirliği, Eğitim ve Danışmanlık ile İlgili Sorunlar	105
3.4.4. Hayvancılığın Kırsal Kalkınmada Önemi	106
3.4.5. Hayvancılık Sektörünün Geleceği	109
SONUÇ VE ÖNERİLER	112
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi Bileşeni
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Dünya Gıda ve Tarım Örgütü
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IPARD	: Avrupa Birliği Katılım Öncesi İşbirliği Aracı Kırsal Kalkınma
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KÖYDES	: Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
NUTS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TDSYMB	: Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
UN	: Birleşmiş Milletler
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Ulusal Ekonomiye Entegrasyon Derecesine Göre Kırsal Alanlar	10
Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Kırsal Kalkınma Göstergeleri.....	19
Tablo 3. Yeni Kırsal Kalkınma Anlayışının Gelişimi.....	26
Tablo 4. Kırsal Kalkınmada Eski ve Yeni Yaklaşım Karşılaştırması	29
Tablo 5. Türkiye’de Dönemlere Göre Kırsal Kalkınma Politikaları.....	34
Tablo 6. Türkiye’ de Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi	36
Tablo 7. Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Dönemlere Göre Temel Sorunlar.....	41
Tablo 8. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdamda Payı.....	49
Tablo 9. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal İşgücü Göstergeleri.....	51
Tablo 10. Ülke Gruplarına Göre Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri.....	52
Tablo 11. Küresel Et Üretim Miktarı (Milyon Ton)	58
Tablo 12. Türkiye’de Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı.....	67
Tablo 13. Türkiye’de En Fazla İhracatı Yapılan Organik Tarım Ürünleri (2018).....	68
Tablo 14. Türkiye’nin En Fazla Organik Ürün İhracatı Yaptığı Ülkeler (2018)	69
Tablo 15. Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı.....	70
Tablo 16. Türkiye’de Kırsal Alanlarda İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	71
Tablo 17. Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri.....	73
Tablo 18. Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	75
Tablo 19. Türkiye’de Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	76
Tablo 20. Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayısında Öne Çıkan İller	77
Tablo 21. Burdur İli Büyükbaş Hayvan Sayısı	81
Tablo 22. Burdur İli İlçelere Göre Büyükbaş Hayvan Sayısı (2019).....	82

Tablo 23. Burdur İli Tarımsal Gayri Safi Hasıla.....	83
Tablo 24. Burdur İli Süt ve Et Üretimi.....	85
Tablo 25. Burdur İli Küçükbaş Hayvan Varlığının Yıllara Göre Değişimi	86
Tablo 26. Burdur İli İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı (2019).....	87
Tablo 27. Burdur İli Yapağı, Yün ve Kıl Üretimi	88
Tablo 28. Burdur İli Kanatlı Hayvan Varlığının Yıllara Göre Değişimi	89
Tablo 29. Görüşülen Kişinin Yaşı.....	92
Tablo 30. Görüşülen Kişinin Cinsiyeti.....	92
Tablo 31. Görüşülen Kişinin Deneyimi	93
Tablo 32. Görüşülen Kişinin Eğitim Düzeyi.....	94
Tablo 33. İşletmenin Kuruluş Yılı.....	94
Tablo 34. İşletmenin Büyükbaş Hayvan Sayısı	95
Tablo 35. İşletmenin Temel Ekonomik Faaliyeti.....	96
Tablo 36. İşletmenin Gelir Kaynakları.....	96
Tablo 37. İşletmenin Hayvancılık Dışında Gelir Elde Etme Durumu	97
Tablo 38. İşletmelerin Güçlü Olduğu Alanlar	97
Tablo 39. İşletmelerin Zayıf Olduğu Alanlar	98
Tablo 40. Hayvan Besleme ve Yem ile İlgili Sorunlar	100
Tablo 41. Süt ile İlgili Sorunlar.....	101
Tablo 42. Hayvancılığa Yönelik Teşvikler ve Politikalar ile İlgili Sorunlar	102
Tablo 43. Üretim ve Maliyetler ile İlgili Sorunlar	103
Tablo 44. Satış, Pazarlama ve Markalaşma ile İlgili Sorunlar	104
Tablo 45. Hayvan Hastalıkları ile İlgili Sorunlar	104
Tablo 46. İşbirliği, Eğitim ve Danışmanlık ile İlgili Sorunlar	105
Tablo 47. Tarım ve Hayvancılığın Burdur Ekonomisindeki Önem Düzeyi	106

Tablo 48. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Burdur İlinin Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi	107
Tablo 49. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Bulunulan İlçe/Köyün Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi	108
Tablo 50. Tarım ve Hayvancılığın Burdur Açısından Önemi	109
Tablo 51. Gelecek Beş Yıl İçerisinde Burdur Tarım ve Hayvancılığının Yönelimi	109
Tablo 52. Görüşülen Kişinin Tarım-Hayvancılığa Devam Etmeyi İsteme Durumu	110
Tablo 53. Görüşülen Kişinin Çocuğunun Tarım-Hayvancılığa Devam Etmesini İsteme Durumu	111

ŞEKİLLER DİZİ

Şekil 1. Tarımsal Kalkınma, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Dönüşüm	12
Şekil 2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi	20
Şekil 3. Kırsal Kalkınma Düşüncesinde Değişim	27
Şekil 4. Kırsal Kalkınmada Ana Fikirler Zaman Çizelgesi.....	31
Şekil 5. Kırsal Kalkınmada Dönemlere Göre Temel Yaklaşımlar	32
Şekil 6. Dünyada Et Üretimi (Milyon Ton)	57
Şekil 7. Dünyada Sığır Sayısı (2018)	60
Şekil 8. Dünyada Sığır ve Manda Eti Üretim Miktarı (Milyon Ton) (2018)	61
Şekil 9. Dünyada Sığır ve Manda Eti Üretiminde Öne Çıkan Ülkeler (1961-2018)	62
Şekil 10. Dünyada Kişi Başı Et Tüketimi (Kg) (2017)	63
Şekil 11. Dünyada Süt Üretimi (Milyon Ton) (2018)	64
Şekil 12. Dünyada Süt Üretiminde Öne Çıkan Ülkeler (1961-2018)	65
Şekil 13. Dünyada Kişi Başı Süt Tüketimi (Kg) (2017)	65
Şekil 14. Türkiye’de Süt Üretimi (Milyon Ton)	78
Şekil 15. Türkiye’de Et Üretimi (Milyon Ton)	79
Şekil 16. Şekil 16. Burdur İli Büyükbaş Hayvan İşletmelerinin Kapasite Dağılımı.....	84

GİRİŞ

Tarım ve hayvancılık sektörü öncelikle hayati bir rol üstlenmesi sebebiyle, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın olmazsa olmaz bir sektör niteliğinde diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Söz konusu sektörler bireylere ihtiyaç duyduğu protein miktarını çeşitli ürün grupları ile sağlarken, dericilik ve tekstil gibi sektörler içinde endüstriyel ham madde görevi görerek milli gelire katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla tarım ve hayvancılık sektörü, hem biyolojik hem de ekonomik anlamda stratejik öneme sahiptir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri, bazı gelişmiş ülkelerde yaygın ve profesyonel olarak yapılırsa da, daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görülmekte ve özellikle kırsal alanların temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Buna ilave olarak kırsal alanların kentsel alanlara kıyasla, sınırlı istihdam olanaklarına sahip olması, bu alanlarda tarım ve hayvancılık sektörünü daha da önemli kılmaktadır. Dolayısıyla tarım ve hayvancılık sektörü kırsal kalkınmanın sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir.

Dünya’da ve Türkiye’de giderek önemi artan kırsal kalkınmanın, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip olması sebebiyle farklı tanımlamaları yapılmaktadır. Bu nedenle kırsal kalkınma, kalkınmadan ayrı olarak daha özel grupları kapsamaktadır. Kırsal alanların mevcut yapılarını, potansiyellerini ve sorunlarını doğru tespit etmek bu noktada önemlidir. Bu temel düşünce ile ele alınan bu çalışmada Dünya’da, Türkiye’de ve Burdur kırsalında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kırsal kalkınmadaki rolü ve önemi ele alınmıştır. Ayrıca Burdur kırsalında araştırmaya dahil edilen işletme beyanları ile tarım ve hayvancılığa yönelik sorunlar analiz edilmiş ve detaylı olarak tablolar halinde sunulmuştur.

Kırsal alanlardaki sosyal ve ekonomik şartlarda bir iyileşme yaşanması olarak tanımlanabilen kırsal kalkınmanın sağlanması, bu alanlarda öne çıkan tarım ve hayvancılık şartlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile mümkün kılınabilir. Bir başka ifade ile tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde gelişme yaşanması kırsal alanların kalkınmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda Dünya’da, Türkiye’de ve Burdur kırsalında tarım ve hayvancılığın mevcut durumunu çeşitli göstergeler ve veriler ile ortaya koyan bu çalışma, Burdur kırsalında faaliyet gösteren işletmelerin sorunlarını ve beklentilerini de ele alması sebebiyle oldukça önemlidir. Araştırmanın temel amacını gerek Dünya’da gerekse Türkiye ve Burdur kırsalı özelinde, tarım ve hayvancılığın kırsal kalkınmadaki rolü ve önemi

oluşturmaktadır. Bu temel amaç ile Burdur ilinin kırsal kalkınmasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin ne derece önemli olduğu, ilde süt sığırıcılığı ile uğraşan işletmelerin mevcut durumları ve sorunları analiz edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kırsal kalkınma üzerindeki rolü ve öneminin dünya, Türkiye ve Burdur kırsalı özelinde ele alındığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmada, tarım ve hayvancılığa dair çeşitli göstergeler ve veriler ortaya koyulurken, Burdur ilinin kırsal kalkınmasında söz konusu faaliyetlerin ne derece önemli olduğu araştırılmış, araştırmaya dahil edilen işletme beyanları ile tarım ve hayvancılık sektöründe karşılaşılan sorunlar analiz edilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde; ilk olarak kalkınma kavramına ve çeşitli tanımlarına yer verilerek birlikte kısaca kalkınma/büyüme ayrımına ve kalkınma iktisadının doğuşuna değinilmiştir. Kırsal kalkınma olgusundan önce kırsal alan kavramı ele alınmakta ve bu alanların özellikleri ortaya koyulmuştur. Ardından kırsal kalkınma kavramı detaylı olarak ele alınmış, kırsal alanlarda ve kırsal kalkınma politikalarında değişim ve dönüşüme değinilmiştir. Bölüm, Türkiye’de kırsal alan ve kırsal kalkınma politikalarının sunulması ile son bulmuştur.

İkinci bölümde; ilk olarak kırsal kalkınma üzerinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin rolü ve önemi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ardından Dünya’da tarım ve hayvancılık sektörü, ülke grupları itibariyle ele alınarak tarımsal istihdam, küresel et ve süt üretimi, hayvan sayıları gibi çeşitli tarım ve hayvancılığa dair göstergeler ve veriler yardımıyla detaylı olarak verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de tarım ve hayvancılık sektörü ele alınmıştır. Tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisindeki payı, ihracat yapılan ülkeler ve tarımsal ürünler, kırsal alanlarda istihdamın sektörel dağılımı, et ve süt üretimi, hayvan sayıları ve Türkiye’de hayvancılık sektöründe öne çıkan iller gibi çeşitli veriler ile sunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise Burdur ilinde tarım ve hayvancılık sektörünün mevcut durumu ayrıntılı olarak ele alınmış ve araştırma kapsamında görüşülen 66 işletmeye dair bulgular bu bölümde verilmiştir. İlk olarak ilin hayvancılık sektöründe genel görünümü sunulmuş, il ve ilçelere göre büyükbaş ve küçükbaş hayvan istatistikleri verilmiştir.

Çalışma sonuç ve öneriler ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Birinci bölümde genel itibariyle kırsal kalkınma kavramı ele alınmaktadır. Öncelikle kalkınma kavramına değinilmekte, ardından kısaca kalkınma ve büyüme ayrımı açıklanmakta ve kalkınma iktisadının doğumu ve gelişimi ele alınmaktadır. Bunu takiben öncelikle kırsal alanların özellikleri ortaya koyulmakta ve kırsal kalkınma kavramı detaylı olarak açıklanmaktadır. Beraberinde kırsal alanlarda ve kırsal kalkınma politikalarında değişim ve dönüşüm ele alınmaktadır. Birinci bölümün sonunda ise Türkiye’de kırsal alan ve kırsal kalkınma politikaları tartışılmaktadır.

1.1. KALKINMA KAVRAMI

Kalkınma kelimesinin etimolojik olarak eski Türkçe’de anlamı; yükselmek (tereffu), refaha ermek (tereffüh) tir (Nişanyan, 2020). Günümüzde ise kalkınma kavramı “ilerleme” ve “modernleşme” (çağdaşlaşma) nın eş anlamlısı veya “gelişme” kavramının özdeşi olarak kullanılmaktadır (Başkaya, 2005:21-26’dan aktaran Doğan, 2011:47).

Gelişme, kalkınma kavramı 18.yy’da ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Larousse’un 1909 baskısına bakıldığında gelişmenin o yıllarda daha çok biyolojik gelişme anlamında kullanıldığı, ekonomik içerikte bir karşılığının ise olmadığı görülmektedir. Öyle ki 1933 yılında Oxford Dictionary’de gelişme ile ilgili bulunan 11 tanımın hiçbirisi iktisadi anlamda bir “kalkınma, gelişmeyi” ifade etmemektedir (Başkaya, 2005:21’den aktaran Doğan, 2011:46).

“Kalkınma” (Gelişme) kavramı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin literatüründe giderek önemsenen ve birçok çalışmaya konu olan bir kavramdır.

Kalkınma kavramı yalnızca bir ekonomik gelişmeyi veya aktiviteyi içermemektedir. Ülkeler ve toplumlar daima bir değişim içerisinde. Bu değişim süreci üretim teknikleri, toplumsal değerler, kaynak dağılımı, kurumsal yapı ile beraber bireylerin tutum ve davranışlarında değişim göstermektedir. Buna ilave olarak insanların gelenek ve uğraşları statik bir yapıda değildir ve sürekli şekillenmektedir. Dolayısıyla kalkınma “*bulunulan*

durumdan ya da bir önceki konumdan” yola çıkarak değişim sürecine girmeyi ifade eden dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985’den aktaran Tolunay ve Akyol:2006:118).

1.1.1. Kalkınma Tanımı ve Kalkınma/Büyüme Ayrımı

İktisadi kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının katma değeri yüksek ürünler üretebilecek yapıya dönüştürülmesi ve üretim çıktılarının söz konusu ülkedeki gelir grupları arasında adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Bir başka ifade ile ülkedeki yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve refah düzeyinin yükseltilmesidir (Kaynak, 2011:77).

Küçüker (2003:21)’e göre iktisadi kalkınma olgusu *“uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi”* şeklinde tanımlanmaktadır.

Adelman ve Yeldan (2000:95) ekonomik anlamda kalkınmanın gerçekleşmesi için aşağıdaki beş olguya dikkat çekmektedir.

1. Kendi kendine yeterli büyüme
2. Üretim modellerinde yapısal değişim
3. Teknolojik ilerleme
4. Sosyal, politik ve kurumsal modernleşme
5. İnsani/yaşam koşullarında yaygın iyileşme

Toplumsal olguları ifade eden kavramlar gibi kalkınma kavramının da gerek toplumların geçirdiği süreçlerin farklılıklarından, gerekse bu süreçlerin tek düze olmaması sebebiyle herkes tarafından kabul edilebilir tek bir tanımı söz konusu değildir. Dolayısıyla *“kalkınma kavramı, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik derecesine göre içerik kazanmakta ve toplumsal değişimlerin neden ve sonuçlarını inceleyen iktisatçı, sosyolog ve tarihçilere göre kavrama farklı anlamlar yüklenmektedir”*. Öyle ki Marks’ın toplumsal değişimlerin sebeplerini açıklamasıyla, Milner’ın açıklaması arasında büyük farklılıklar vardır. Kalkınmayı tarihsel koşullardaki değişimler ile açıklayan Marks’a karşın Milner ise kalkınmayı söz konusu dönemdeki hükümet çalışmaları olarak ele almaktadır (Yavilioğlu, 2002:60).

İktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme kavramları pek çok çalışmada ele alınan ve birbirleri ile ilişkili kavramlardır. Ancak kalkınma ve büyüme kavramları aynı şeyi ifade

etmemektedir. Öyle ki bu farklılık pek çok iktisatçının tartışma konusu olmuş ve beraberinde birçok kalkınma ve büyüme tanımı yapılmıştır.

United Nations (UN) (1969: 2)'e göre de ekonomik büyüme, milli gelirin artması veya kişi başına gelir açısından ölçülebilir bir olgu iken kalkınma kavramı daha niteliksel yapıdadır. Kaynak (2011:83-84)'a göre büyüme kavramı öncelikle ekonomik yapıda herhangi bir değişiklik olmaksızın belirli bir zaman aralığında GSYH'de veya toplam üretim miktarında meydana gelen artışı ifade etmektedir ve bu haliyle söz konusu değişim "niceliksel" dir. Buna karşılık kalkınma kavramı ise iktisadi yapıda meydana gelmektedir. Teknoloji ve kurumlarda ortaya çıkan veya bu gelişmelerin sonucunda oluşan hasıladaki artışı ifade etmektedir. Kalkınmada mevcut iktisadi yapıyla yetinilmemekte ve bu yapının değiştirilerek geliştirilmesi esas alınmaktadır. Bu da kalkınmanın "niteliksel" olduğunu göstermektedir.

H. W. Arndt kalkınma kavramını tarihsel ve anabilimsel analiz ile Adam Smith'den ele almaya başlayarak Smith'in kalkınma kavramını kullanıp kullanmaması ya da nasıl kullandığı üzerine araştırmaktadır. Smith İngiltere'nin sanayileşmesini ifade ederken kalkınma kavramını değil, maddi ilerleme kavramını kullanarak açıklamıştır (Smith, 1985:276-280'den aktaran Yavilioğlu, 2002:60). II. Dünya Savaşı'na kadar tüm iktisatçılar "*Batı'nın iktisadi kalkınması olarak isimlendirdikleri şeyi açıklamada*" bu kavramı kullanmışlardır (Yavilioğlu, 2002:60). Bu süreçte ise birkaç istisna dışında ekonomik kalkınma olarak ifade edilmiş bir kavram pek kullanılmamıştır. Alfred Marshall ve Schumpeter'in "İktisadi Kalkınma Teorisi" isimli çalışması bu istisnalara örnek teşkil etmektedir (Arndt, 1981: 458'den aktaran Yavilioğlu 2002:60-61).

Yine bir başka istisna olarak, 1924 yılında iktisat tarihçilerden Lilian Knowks'un yayınlamış olduğu "İngiliz Deniz Aşırı İmparatorluğunun İktisadi Kalkınması" adlı kitabında iktisadi kalkınma kavramına rastlanılmıştır. Bunu takip eden yıllarda Vera Anstey "Hindistan'ın Ekonomik Kalkınması" adlı çalışması da görülmektedir. Fakat iktisadi kalkınma tanımları, ele alınan bu çalışmaların hiçbirisinde aynı anlamları ifade etmemektedir (Arndt, 1981: 458'den aktaran Yavilioğlu 2002:61).

Büyüme ve kalkınma ayrımını yapan iktisatçılardan Alfred Amonn'a göre ülke ekonomileri iki dönüşüm geçirmektedir. Bunlardan birincisi gövde büyümesidir. Nüfus, işgücü ve beraberinde üretim faktörlerinde artış yaşanması büyüme, milli gelirden değişen

sektörel paylar ve işgücünün sektörel dağılımı ikinci dönüşüm olan bünye değişimidir. Gövde büyümesi iktisadi büyümeyi ifade ederken, ülke ekonomilerinin bünyelerinde meydana gelen değişimler iktisadi kalkınmadır (Acar, 2002:9'dan aktaran Evcim, 2017:24).

1.1.2. Kalkınma İktisadının Doğuşu ve Gelişimi

Kalkınma İktisadı II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır ve teorik alt yapısı Sanayi Devrimi'ne dayanmakla birlikte II. Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerin ve batı ülkelerinin iktisadi gelişmelerini sağlama amacıyla iktisat biliminin alt disiplini olarak meydana gelmiştir. Kronolojik olarak kalkınma iktisadına dair yapılan dönem ayrımlarında *“II. Dünya Savaşı'nın milat olarak alındığı görülmektedir”* (Doğan, 2011:53).

Birçok iktisatçı, II. Dünya Savaşı'nın yanı sıra kalkınma iktisadının ortaya çıkışının 1930'lu yıllardaki Büyük Bunalım ile başladığını kabul etmektedir. Buna ilave olarak bu iktisatçılar, 1939 ve 1945 yılları arasında yaşanan uluslararası ekonomik sistemde meydana gelen çöküşün yarattığı sarsıntıların kalkınma iktisadına *“asıl ivmeyi kazandırdığını”* ifade etmektedirler (Yavilioğlu,2002:50).

İktisadi kalkınma ile büyüme teorileri İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda hızlı bir şekilde ilerleme kat etmiş ve iktisat literatürüne girmiştir. Bunun yanı sıra iki yüz yıl önce dahi iktisadi kalkınma ve büyümenin sorunları üzerinde durulmuştur. Öyle ki 1776 yılında Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı kitabında milletlerin zenginliklerinin nedenlerini araştırırken dolaylı yoldan kalkınma ile ilgilenmiştir. Smith'e ilave olarak David Ricardo, Robert Thomas Malthus, John Stuart Mill ve Karl Marx gibi bilim insanlarının da çalışmalarına temel olan konular uluslar ve bireylerin gelişmeleri olmuştur (Kaynak, 2011:30-31).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Kalkınma iktisadı alanında Clark, Rostow, Gerchenkron, Kindleberger, Leibenstein, Nurkse, R.Rodan gibi iktisatçıların yanı sıra, Amin, Baran, Emmanuel, Frank, Wallerstein, Furtado, Prebisch, Sunkel gibi iktisatçılar da yapısalcı okul ve bağımlılık okulları adı altında kalkınma iktisadı alanında ayrı bir teorik çerçeve çizmiştir.

1.2. KIRSAL KALKINMA KAVRAMI

Kırsallık olgusuyla beraber kırsal alan ve kırsal kalkınma tanımları ortaya çıkmaktadır. Ulusal kalkınmanın önemi kadar, bir ülkenin kendi içindeki bölgeleri ve kırsal alanlarının gelişimi de önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu alt başlıkta kırsal alan kavramı ele alınmaktadır.

1.2.1. Kırsal Alan Kavramı

“Kırsal” ifadesi oldukça belirsiz bir ifade olup, Wiggins ve Proctor, kavramın belli bir tanımı olmadığını, ancak kırsal alanların “belirgin bir şekilde tanımlanabilir” olduğunu belirtmektedir. Kırsal alanlar; insan yerleşiminin ve altyapının, arazinin sadece küçük bir parçasını oluşturduğu, büyük bir kısmının ise tarlalar, çayır-meralar, ağaçlar, ormanlar, su, ağaçlar ve çöller ile kaplı olduğu alanları ifade etmektedir. Bu temel çekirdek özelliklere ilaveten, doğal kaynaklar ve nüfus yoğunluğu ile ilgili olarak kırsal alanlar farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Örneğin, insanların büyük çoğunluğunun çalışma zamanının büyük bir kısmını çiftliklerde harcadığı alanlar, arazinin bol ve göreceli ucuz olduğu alanlar, uzun mesafeler ve zayıf altyapı nedeniyle yüksek ulaşım maliyetleri olan alanlar şeklinde tanımlanabilir (Ashley ve Maxwell, 2001: 397).

Kırsal alanlar, ekonomik faaliyetlerin ve yaşamın büyük ölçüde doğal kaynak kullanımına bağlı olduğu alanlar olmakla birlikte bu alanlarda aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçleri kısmen yavaş işletmektedir. Ayrıca gelenek ve törelerin yaşam tarzını etkilediği ve teknolojide yaşanan gelişmelerin “*yaşama ve üretime yansımaları*” zamana yayıldığı alanlardır (Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu 2002:9’dan aktaran Turhan, 2005:1).

Güder (1998:1)’e göre kırsal alanlarda genellikle tarım ve ormancılık temel geçim kaynağıdır fakat bunun yanı sıra bu alanlarda küçük ve orta ölçekli sanayi, turizm gibi faaliyetler de görülmektedir. Söz konusu alanlarda bireyler doğa ile iç içedir ve ikili ilişkiler yaygındır.

Bakırcı (2007:23)’ya göre, kırsal alan çeşitli özelliklerine göre ayrılmaktadır. Çeşitli etkenlerin bu ayrıma söz konusu olması herkes tarafından kabul gören genel bir kırsal alan tanımı yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü ülkelerin sosyo-ekonomik kriterleri

farklılık göstermektedir. Bu tanımlar yapılırken kırsal alanlar birer arazi parçası olarak nitelendirilip arazilerinin kullanımı, göç olgusu, kentlere olan yakınlığı, nüfus azalması ve tarımsal deseni gibi pek çok faktör ele alınmaktadır. Dolayısıyla ülkeler kendi kırsal alanını mevcut faktörlerine göre tanımlamaktadır.

Kırsal alanların sınıflandırılması ülkelerin sosyo-ekonomik farklılıkları sebebiyle oldukça güçtür ve farklılık göstermektedir. Her ülkenin kendi göstergelerine yönelik yaptıkları tanımların evrensel olarak geçerli olması söz konusu değildir. Fakat genel olarak AB ve OECD tarafından geliştirilen iki kırsal tipoloji kabul görmektedir. OECD'nin kırsallık sınıflandırması ele alındığında, nüfus ve göç, sosyal refah ve eşitlik, ekonomik yapı ve performans, çevre ve sürdürülebilirlik olarak dörde ayrıldığı görülmektedir (Gülümser vd. 2010:136).

OECD'nin kırsal alan tanımı ise yerel ve bölgesel şekilde iki kademeli olarak ayrılmıştır. Yerel düzeydeki istatistikler NUTS 5 (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) olarak ifade edilmektedir. Burada nüfus yoğunluğu kriteri baz alınmış, km² başına nüfus yoğunluğu 150 kişinin altında olan yerler kırsal alan olarak nitelendirilmiştir. Bölgesel düzeyde yapılmış olan kırsal alan tanımı ise NUTS 3 olarak ifade edilmektedir. Bu düzeyde kırsal alan tanımı üç grupta sınıflandırılmıştır (Gülümser vd. 2010:136). Nüfusunun %50'den fazlası kırsal alanlarda yaşayanlar "kırsallığı baskın bölgeler" olarak nitelendirilirken, %15-50 arası kırsal alanlarda yaşayanlar "önemli ölçüde kırsal bölgeler" olarak görülmüş ve nüfusunun %15'inden azı kırsal alanlarda yaşayanlar için ise "kentselliği baskın bölgeler" ifadesi kullanılmıştır (Güder 1998:1).

AB kırsal alan tanımı ise daha çok kentleşme derecesine dayanmaktadır ve NUTS 5 düzeyindeki bölgeleri tanımlamaktadır. Avrupa'daki kırsal alanların tanımları EUROSTAT tarafından yoğun nüfuslu bölgeler, orta yoğunluktaki bölgeler ve az yoğunluktaki bölgeler olmak üzere 3 farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. (Ballas vd.. 2003:2).

Kırsal yerleşim ile beraber kırsallık olgusunu niteleyen kırsal alan tanımının Türkiye'de de farklı kamu kurumlarının amaçlarına ve faaliyetlerine göre çeşitli tanımları yapılmıştır. Fakat Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan kırsal alan istatistikleri esas alınarak iki farklı kırsal alan tanımı yapılmaktadır. Birinci tanımın temel kriteri yerleşim yerinin idari statüsüdür. Bu tanıma göre beldeler hariç olmak üzere il ve ilçe merkezleri dışında

kalan tüm yerleşim yerleri köy olarak kabul edilmektedir. İkinci tanımın ise temel kriteri nüfus eşiğidir. Bu tanıma göre “*asgari kentsel fonksiyonları gösteren yerleşimlerin nüfusu 20 bin olarak kabul edilmiştir*”(UKKS, 2015: 14). Başka bir ifade ile nüfusu 20 binin altında olan yerler “kırsal” olarak tanımlanabilir.

Kırsal alanlarla ilgili özelliklerin pek çoğu, kentsel alanların özelliklerinin tersi şeklinde tanımlanmaktadır. Kırsal alanlara ilişkin temel kavramlar; modernlik yerine geleneksellik, sanayi yerine tarım, kültür yerine doğa, dinamizm ve inovasyon yerine değişmezlik şeklinde ifade edilmektedir. Bölgesel kalkınma açısından bakıldığında ise; kırsal alanlar genellikle, bölgelerin rekabetçi üstünlüğünün aktif katkı sağlayıcılarından ziyade, kentsel-İtkili büyüme süreçlerinin pasif alıcıları olarak görülmektedir (Ward ve Brown, 2009: 1239-1240).

Bunlara ilave olarak 1988 yılı Avrupa Komisyonu’nun “Kırsal Toplumun Geleceği” adlı tebliğinde kırsal alanların ekonomik ve sosyal olmak üzere çok kompleks bir yapı niteliğinde olduğu belirtilmiş, yalnızca içerisinde bulunduğu nüfus için iş ve hayat sunan alanlar değil, toplumun her kesimini ilgilendiren çok fonksiyonel alanlar olarak tanımlanmıştır (European Commission 1997:4’ten aktaran Bakırcı, 2007:29). Yine bu komisyonda kırsal alanlar, ulusal ekonomilere entegre olma derecelerine göre üç gruba ayrılarak tanımlanmıştır. Bu gruplar aşağıdaki görülmektedir (European Commission 1997:9’dan aktaran Bakırcı, 2007:9).

Tablo 1. Ulusal Ekonomiye Entegrasyon Derecesine Göre Kırsal Alanlar

Entegre Kırsal Alanlar	Orta Derece Kırsal Alanlar	Tam Kırsal Alanlar
Büyüyen nüfusa sahiplerdir.	Geniş ölçekli çiftlikler görülmektedir.	Tarımda yaşlı nüfus istihdamı görülmektedir.
İstihdam sanayi ve hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır.	Tarım ve sanayi sektörleri hakimdir.	Düşük nüfus yoğunluğu ve düşük gelir grupları vardır.
Tarım anahtar rol oynamaktadır.	Geniş ölçekte tarımsal müdahale söz konusudur.	Uzak ulaşım alanları sebebiyle temel hizmetlerden yararlanmada güçlükler yaşanmaktadır.
Şehir alanlarına yakın bölgelerdir.	Nispeten şehir merkezine uzak bölgelerdir.	İzole alan oldukları söylenebilir.

Kaynak: European Commission, 1997: 7'den aktaran Bakırcı, 2007: 9; Güder, 1998: 2.

Genel ifadelerle, kırsal alanlar ulusal ortalama ekonomik büyüme oranlarının gerisinde kalan alanlar olarak görülmektedir. Genç ve iyi eğitilmiş nüfusun sürekli dış göçünden kaynaklanan zayıf ekonomik performans, düşük eğitime katılım, düşük ortalama emek verimliliği ve kamu hizmetlerinin düşük seviyede sağlanması, genellikle kırsal gerilemenin kısır döngüsünü yaratmaktadır. Talep tarafında; kırsal ekonomiler genellikle düşük ücretli, düşük yetenekli mesleklerin olduğu, iletişim ve diğer altyapının yetersiz olduğu, ayrıca emek verimliliği ve büyümenin sınırlandırıldığı alanlardır (Ward ve Brown, 2009: 1238).

1.2.2. Kırsal Kalkınma Kavramı

Kırsal kalkınma olgusu genel bir anlam içeren kalkınma kavramının içerisinde yer almakla birlikte daha spesifik alan ve gruplara hitap etmektedir.

Kırsal kalkınma gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de ilgi odağı olan bir kavramdır. Kalkınmada olduğu gibi kırsal kalkınmada da ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarındaki farklılıklar nedeniyle evrensel bir tanımla söz konusu değildir.

Kırsal kalkınma çok kısaca; “kırsal nüfusun yararına olan kalkınma” şeklinde tanımlanabilir (Francis ve David, 2012:48).

IFAD (2016: 23)’a göre kırsal kalkınma “*kırsal kesimdeki insanların fırsat ve refahını geliştirme süreci ve kırsal toplumların özelliklerinde bir değişim süreci*” olarak ifade edilmekte olup tarımsal kalkınmaya ek olarak, insani kalkınmayı ve sosyal ve çevre hedeflerini de içermektedir. Bu nedenle, kırsal kalkınma; sağlık, eğitim ve diğer sosyal hizmetleri kapsamaktadır. Aynı zamanda, tarımın teşvik edilmesi, madenlerin çıkarılması, turizm, eğlence ve niş imalatlar için çok sektörlü bir yaklaşımı da kullanmaktadır.

UKKS (2015:10)’a göre ise genel bir ifade ile kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan bireylerin yaşam kalitesini ekonomik ve sosyal refahı ile artırma sürecidir. Bu süreç çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımı gerektirmektedir ve çok sektörlü kamu politikaları gerektirmektedir. Yine Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi belgesine göre kırsal kalkınma, kırsal kesimin gelir düzeyinin artırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin beraberinde gelişmişlik farkını azaltacağı amacına yönelmekle birlikte diğer yandan kültür ve çevresel değerlerin korunup geliştirilmesini gözeten, yerel olarak farklılaşan ekonomik, sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurarak çok sektörlü bakış açısıyla planlanan faaliyetler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (UKKS, 2006: 3).

Kırsal kalkınma, kırsal kesimde yaşayan bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik imkanlardan faydalanmaları için kente göç etmelerine gerek kalmaksızın yaşadıkları yerde yararlanmalarını sağlayan sosyal ve ekonomik politikaların bütünüdür (Geray, 1999:63’ten aktaran Kaypak, 2012:17).

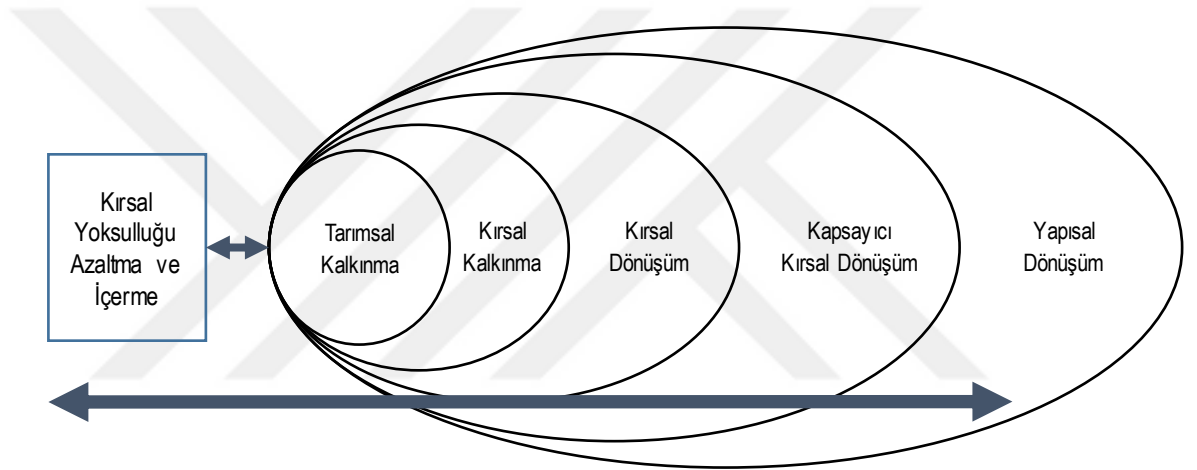
Buna ilaveten kırsal kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan bireylerin gerek kültürel gerekse sosyo-ekonomik yapılarının değiştirilmesi, üretim ve gelir artışının yanı sıra refah düzeylerinin de iyileştirilmesidir. Ayrıca kentteki altyapının ve mevcut fiziki durumun söz konusu alanlarda yaratılması ve tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi süreçlerini ifade etmektedir (Geray, 1999:63’ten aktaran Kaypak, 2012:17).

Konunun yaşam biçimindeki olumlu değişikliklerin yanı sıra rakamla ifadesi güç olan çeşitli faktörleri kapsayan tamamlayıcı bir kavram olduğu söylenebilmektir. Kırsal kalkınma ile kırsal yörelerin veya mekânların sahip oldukları kaynakları etkin bir şekilde

kullanarak kent ile kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik farkını en aza indirmek, kırsal kesimde istihdam imkânlarını artırarak kente göçü önlemek ve kırsal alandaki insanların yaşam standartlarını yükseltmek amaçlanmaktadır (Çeken vd. 2007: 3).

Bu amaçla beraber kırsaldaki dönüşüm süreci Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Tarımsal Kalkınma, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Dönüşüm

Kaynak: IFAD, 2016: 23.

Kırsal kalkınma sürecini de kapsayan kırsal dönüşüm; tarımsal üretkenliği, ticarileştirmenin ve pazarlanabilirliğin artmasını, geçim kaynaklarının ve üretim biçimlerinin farklılaştırılmasını/çeşitlendirilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda, çiftlik-dışı istihdamın ve girişimsel fırsatların genişlemesini, hizmetlere ve altyapıya erişimi ve daha iyi kırsal kapsamayı, ilişkili politika süreçlerinin daha iyi erişimi ve aynı zamanda onları etkileyebilme kapasitesini içermektedir. Tüm bunlar, geniş tabanlı bir kırsal büyümeyi ve daha iyi yönetilen ve daha sürdürülebilir kırsal alanları sağlamaktadır. Kapsayıcı kırsal dönüşüm ile birlikte herkes (istisnasız), ekonomik, sosyal ve politik haklarından yararlanabilir, yeteneklerini geliştirebilir ve çevrelerinde mevcut fırsatlardan yarar elde edebilir. Bu da, küçük çiftçilerin, toprak fakiri ve topraksız işçilerin, kadınların ve gençlerin, azınlık grupların, çatışma ve doğal afet kurbanlarının ekonomik

konumunun/durumunun ve yaşam kalitesinin belirgin bir şekilde gelişmesini sağlamaktadır. Yapısal dönüşüm de ekonomik büyümenin hem nedeni hem de sonucudur. Tarımda ve kentsel ekonomide üretkenlik artışı, ekonominin tarım baskınlığından sanayi ve hizmetlere dönüşümünü, uluslararası ticarete dahil olmayı, kentsel-kırsal göçün ve kentleşmenin artmasını ve yüksek doğum oranlarından düşük doğum oranlarına demografik geçişi içermektedir. Bütün bunlar da, uzun vadeli sürdürülebilirlik için yönetilmesi gereken derin politik, kültürel, sosyal ve çevresel streslere yol açmaktadır (IFAD, 2016: 23).

Tarımsal kalkınma ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak, zaman içerisinde tarımsal üretim ve verimlilik düzeyinde sürekli artış ve bunun sonucunda da çiftçilerin kişi başı gelir ve yaşam standardında gelişme anlamına gelmektedir. Kırsal kalkınma ise, çiftçilerde dahil olmak üzere kırsalda yaşayanların üretim ve verimlilik seviyesinde sürekli artışa ve kişi başı gelir artışına ilaveten, kırsal toplulukların/toplumların fiziksel, sosyal ve ekonomik gelişimini de kapsamaktadır (Francis ve David, 2012:47).

Kırsal kalkınmanın belirli bir kırsal nüfus arasında ve yakınsak etkileri, zaman içerisinde yaşam standardında bir artış ve yaşam biçimindeki olumlu değişiklikler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kırsal kalkınmanın hem yüksek üretim açısından hem de gelir artışını mantıklı bir şekilde arttıran, hem de daha yüksek üretim ve gelir seviyesinden kaynaklanan sosyal ilerleme açısından analiz edilmesi gerekmektedir (UN, 1969: 2).

1.3. KIRSAL KALKINMA KURAMLARI

Kırsal kalkınma kavramı 19.yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olup, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle beraber çeşitli değişikliklere uğramış ve günümüze kadar gelmiştir. Bilhassa 1980’li yıllardan sonra kırsal kalkınma yaklaşımı değişim sürecine girmiştir. Büyüme temelli politik önceliklerin yerini zamanla “*toplumun tamamını kapsayan entegre kalkınma arayışlarına*” bırakmıştır (Gülçubuk vd. 2010:1).

Kırsal alanlarda yaşayan bireylerin genel olarak sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda hayat şartlarının iyileştirilmesi ve yüksek refah seviyesine ulaşılması için kırsal alanların kalkındırılmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yaşa, (2016:26-35)’ ya göre bu yaklaşımlar, teorik yaklaşımlar, etkin küçük ölçekli tarım işletmeleri yoluyla kırsal

kalkınma yaklaşımı, kırsal kalkınmada süreç yaklaşımı ve sürdürülebilir geçim yaklaşımı şeklinde ele alınmaktadır ve bu yaklaşımlar şu şekilde özetlenmektedir.

1) Teorik Yaklaşımlar

1950 yıllarında gelişmiş ülkelere kıyasla azgelişmiş ülkelerin gelişememe sebepleri ve yaşadıkları sorunları çözüme kavuşturmaya yönelik farklı fikirler ortaya koyulmuş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sanayi Devrimi'nin getirdiği değişimlerle beraber, sanayileşen ülkelere kıyasla iktisadi yapılarında dönüşümü yakalayamayan ülkeler azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda azgelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin kırsallarında yaşanan sorunlar sebebiyle yoksulluk ile ilişkili olarak çözüm yolları aranmaya başlamıştır. Bu çözüm yolu arayışları, beraberinde farklı politikalar oluşmasını da getirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte geliştirilen, kırsal alanların değişimine göre çözüm arayışı içerisinde olan *modernleşme kuramı* ortaya çıkmıştır. Bu kuram 1980'li yıllara gelene kadar geçerli olsa da, eleştirilere maruz kalması sebebiyle yeni yaklaşımlar oluşturulmuştur.

2) Etkin Küçük Ölçekli Tarım İşletmeleri Yoluyla Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Gelişmekte olan ülkelerin kırsalında tarım işletmeleri daha çok küçük ölçeklidir. Bu yaklaşıma göre, tarıma yönelik işletmelerin kırsalda yoğun işgücü kullanmasına ilave olarak istihdam imkanı sunması ve daha çok üretim sağlaması sebebiyle büyük ölçekli işletmelere kıyasla iktisadi gelişmeye daha çok katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda 1960 yıllarında kırsal alanlardaki küçük tarım işletmelerine kırsal gelişmede temel rol atfedilmiştir ve bu işletmelerin kırsal gelişmeyi yaratacak temel araç olduğu söylenebilmektedir.

3) Süreç Yaklaşımı

Süreç yaklaşımı, devletin kalkınmayı teşvik etmede sınırlı olması nedeniyle, yerel nüfusun kendi gelişimlerinin merkezi kurumları haline gelmesinin önemli olduğu yeni bir model olarak ortaya çıkmıştır. Devletin rolü, özellikle özel sektörle etkileşim ve paydaş ilişkilerinin kolaylaştırılmasıyla sınırlıdır. Çağdaş kalkınma teorileri, kalkınmanın yerel planlama ve karar verme yolu ile elde edildiğine dayanmaktadır. Bu teoriler temelinde katılımcı, sürdürülebilir ve entegre kırsal kalkınma yaklaşımlarını içerir (Kole, 2004:15).

4) Sürdürülebilir Geçim Yaklaşımı

Bu yaklaşım 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir geçim yaklaşımı altyapının iyileştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve korunması, yeni teknoloji kullanma imkanlarının sağlanması, kaliteli eğitim faaliyetleri sunulması, güçlü yerel kurumlar olması, işbirliği içinde sosyal çevre yaratılması ve çok yönlü kalkınma stratejilerini destekler şekilde rekabetçi bir yapı sağlanmasını hedeflemektedir (Yaşa, 2016:34-35).

Öztürk (2009:174)'e göre ise kırsal kalkınma yaklaşımları, sistem yaklaşımları, karar alma yaklaşımları, tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar olarak ele alınmaktadır. *Sistem yaklaşımcıları*, kırsal kalkınma ve kırsal değişime yönelik konularda sistem ile demografik, çevresel ve teknolojik faktörler arasındaki ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Fakat sistem yaklaşım çalışmaları konunun gerek küresel gerekse ulusal ilişkiler çerçevesinde sosyoekonomik ve siyasi boyutuna yeteri kadar değinmemişlerdir. Genel anlamda 1960 ve 1970'li yıllarda bu kurama yönelik yapılan çalışmalarda artış olsa da 1980 sonrası döneme kurama yönelik eleştiriler yeni arayışlara sebep olmuştur.

Karar alma yaklaşımında, (katılımcı reformist stratejiler) teknolojik değişim önemlidir. İnsanlar kırsal kalkınma çalışmalarında aktif rol almaktadır ve kırsal kalkınma çalışmalarına insanların etkin katılımı stratejinin temelini oluşturmaktadır. Son olarak *Yapısalcı Yaklaşımlar* ise, öncelikle kırsal alanlardaki siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkileri araştırmaktadır. Ardından söz konusu ilişkilerin kırsal alanlarda yaşayan insanlara getirdiği olumsuz etkileri belirlemektedir ve bu olumsuz etkileri ortadan kaldıracak hareket tarzı ile kırsal kalkınmaya yönelik çalışmaların yürütülmesini sağlamaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006:123).

Bunlara ilave olarak, 1991 yılında Avrupa Birliği'nde başlatılmış olan ve hala etkin olarak kullanılan “*Kırsal Ekonominin Kalkındırılması için Faaliyetler Arasındaki Bağlantılar (LEADER Yaklaşımı)*” yaklaşımı kırsal kalkınma literatüründe önemli yere sahiptir (Oruç, 2019:24).

1.4. KIRSAL ALANLARDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Kırsal alanlarda yaşanan değişim ve güçlere cevap olarak kırsal politikalar da değişmektedir. Buna ilaveten, daha geniş politikaların da (özellikle makroekonomik politikalar ve sosyal politikalar) kırsal alanlar üzerinde önemli etkileri olmaktadır (Shucksmith ve Chapman, 1998: 226-227).

Bölgesel gelişme kuramlarının yeni kavramlar ile ortaya konulduğu 1950 yılı sonrasındaki süreçte, kırsal alanda önemli değişimler yaşanmış ve bu noktada kırsal kalkınma kavramının bölgesel kalkınma içindeki önemi giderek artmıştır (İnal Çekiç ve Ökten, 2009: 205). Günümüzde ise küreselleşme hareketleri sebebiyle kırsal alanların değişim ve dönüşüm süreci devam etmektedir.

Dünyada, tüm insanların refah içinde yaşadığı bir ortam isteği ve stratejisi ile kırsal alanlarda yaşayan bireylere yönelik kalkınma çabaları son zamanlarda hız kazanmış, herhangi bir noktada mevcut kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır (Gülçubuk 2005'den aktaran Kaypak, 2012:17). Yıllar itibariyle de mekânsal, sosyal, kültürel ve ekonomik değişim ile beraber kırsal alanlar da dönüşüme uğramıştır.

Kırsal alanlar daimi olarak değişim yaşamaktadır. Ortak Tarım Politikalarının etkileri, teknolojiye gelişmeler, değişen tüketim alışkanlıkları gibi gelişmeler kırsal alanları değiştirip, dönüştürmektedir (Güder, 1998:3).

Kırsal alanlarda üretimin tarım merkezli olması sebebiyle kırsalı kalkındırmaya yönelik atılan adımlar da ekonomik temelli olmuştur. Tarıma yönelik modernleşme hareketleri artsa da kırsal alanlarda istenilen gelişim yakalanamamıştır (Ellis ve Biggs, 2001'den aktaran Yenigül, 2017: 17).

Kırsal alanlardaki çözümleri hızlandıran tarımda makineleşmenin yanı sıra kentlerin sanayileşme süreci olmuştur. Kırdan kente göç verilmesi, kırsal alanlarda özellikle yaşlı nüfusun çoğunlukta kalması bu alanların kamu hizmetlerinden yararlanmasını güçleştirmiştir. Kamu hizmetlerinin sunulmasında yaşanan güçlükler kırsal alanların çekiciliğini kaybetmesine sebep olmuş ve girişimciler de dolayısıyla bu alanlardan çekilmişlerdir. Girişimcilerin bu alanlardan çekilmesi kırsal alanların istihdam olanaklarını azaltmış ve işsizlik sorunu kendini göstermiştir. Böylelikle kente verilen göçün önüne geçilememiş, aksine istihdam alanlarının yetersizliği sebebiyle daha da hız

kazanmıştır. Tüm bunlar kamu hizmetlerini almakta güçlük yaşayan kırsal alanların yaşam standartlarını daha da düşürerek yaşam kalitesi düşük alanlara dönüştürmüştür (OECD, 2006'dan aktaran Yenigül, 2017: 17).

Kırdan kente göç özellikle 1950'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Bu göçün en önemli sebeplerinden biri ise kırsal alanlardaki tarımsal iş gücü fazlalığından kaynaklanmaktadır. Tarımda makineleşme ve artan nüfusa kıyasla artmayan tarımsal araziler bu alanlarda işgücü fazlalığı yaratmıştır. Beraberinde kentlerde gelişen hizmet sektörünün de işgücüne duyduğu ihtiyaç kırsal alanlarda yaşayan bireyler için çekici bir unsur olmuştur. Bunlara ilave olarak kırsal alanlarda kentsel alanlara oranla yoksulluğun daha yoğun hissedilmesi, alt yapı yetersizliği ve kamu hizmetlerinin sunulmasında yaşanan güçlükler neden olarak gösterilebilir (Kırsal Kalkınma Planı, 2011:17).

OECD ülkelerindeki kırsal alanlarda son yıllarda önemli değişimler yaşanmaktadır. Genel olarak, OECD ülkelerinde kırsal alanlar, yüzölçümünün dörtte üçünü ve nüfusun dörtte birini oluşturmaktadır. Tarımda ve diğer toprağa-dayalı endüstrilerde istihdam çöktüğü için, kırsal alanların ekonomik refahı/kazanımları artık birincil sektörün ekonomik kazanımlarından daha fazlasına dayanmaktadır (Ward ve Brown, 2009: 1238).

OECD ülkelerindeki ortak eğilim, kırsal ekonomilerde tarımın ve diğer toprağa-dayalı sanayilerin ekonomik öneminin görece olarak azalması yönündedir. Bu düşüş, özellikle toplam istihdamın önemli bir bölümünün önceden birincil sektörde olduğu ülkelerde en dikkat çekici şekilde görülmektedir. 1983-2003 yılları arasında tarımsal istihdam Türkiye'de %52'den %34'e, Güney Kore'de %30'dan %10'un altına, Yunanistan'da %30'dan %15'e, İspanya'da ise %20'den %5'e gerilemiştir. Bir bütün olarak OECD ülkelerinde tarımsal işgücü 1990 yılından 2000 yılına %25 azalmıştır. Kırsal işgücünün %10'dan daha az bir kısmı tarımda istihdam edilmektedir ve bu husus OECD tarafından "tarım artık kırsal ekonomilerin belkemiği değil" şeklinde ifade edilmektedir (OECD, 2006: 40'tan aktaran Ward ve Brown, 2009: 1239).

Aşağıdaki tabloda, farklı kıtalardan üç gelişmekte olan ülke ve bir grup olarak gelişmekte olan ülkelere (düşük-orta gelirli ülkeler) ilişkin geçmiş ve 2020 projeksiyonları için bazı kırsallık göstergeleri sunulmaktadır. Aşırı genelleştirme yapılmaması önemli olmakla birlikte, tablodaki değerler kırsal nüfusun mutlak anlamda arttığını ancak görece olarak azaldığını ortaya koymaktadır. Kırsal nüfus yoğunluğu çoğunlukla artmakta ve yoksulluk

da yüksek seyretmektedir. Bağlantılılık gelişiyor görünmekle birlikte, yol-ulaşım imkanları, elektrik ve telefon hatları gibi göstergelerin kentlerden daha düşük olduğu da şüphesizdir. İktisadi göstergelere bakıldığında ise; tarımın hem istihdamdaki payı hem de ihracat-milli gelir içindeki payı açısından bir azalma söz konusudur (Ashley ve Maxwell, 2001: 398).

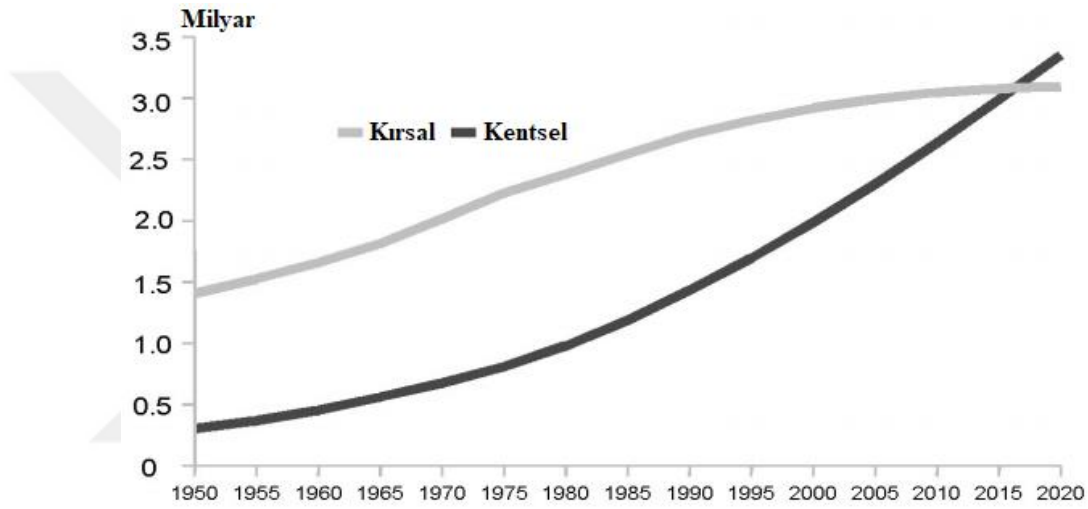
Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Kırsal Kalkınma Göstergeleri

	DÜŞÜK ORTA GELİRLİ ÜLKELER			HİNDİSTAN			KENYA			BREZİLYA		
	1970	1999	2020	1970	1999	2020	1970	1999	2020	1970	1999	2020
Kırsal Nüfus (yüzde)	72	59	48	80	72	61	90	68	52	44	19	13
Kırsal nüfus yoğunluğu (km2 başına)	463	542	-	274	438	-	295	494	-	163	62	-
Tarımsal katma değer (GSYİH'nın yüzdesi)	24	12	-	46	28	-	33	23	-	12	9	-
Tarımsal işgücü (yüzde)	66	47	-	71	67	-	86	19	-	45	24	-
Tahıl üretimi (kişi başına kg)	224	226	242	205	189	200	182	73	-	247	225	328
Tahıl verimi (hektar başına kg)	1212	2316	3065	1135	1806	2432	1278	1350	-	1409	2290	3466
Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nın yüzdesi)	12	28	-	4	12	-	30	24	-	7	11	-
Tarımsal hammadde ihracatı (mal ihracatının yüzdesi)	16	2	-	6	2	-	12	8	-	12	5	-
Kırsal yoksulluk oranı (yüzde)	-	-	-	-	36,7	-	-	46,4	-	-	51,4	-
Yetişkin okur-yazar oranı (15 yaş üstü)	47	25	-	67	44	-	59	19	-	32	15	-
Bebek ölüm oranı (1000 doğum başına)	107	59	-	137	71	-	102	76	-	95	32	-
HIV yayınlığı (yetişkinlerin yüzdesi)	-	1,2	-	-	0,7	-	-	14	-	-	0,6	-
Yollar, kişi başına toplam ağ (km)	-	-	-	-	0,3	-	-	0,2	-	-	1,0	-
Elektrik tüketimi (kişi başına kwh)	214	913	-	92	384	-	66	129	-	431	1793	-
Telefon hatları (1000 kişi başına)	11	79	-	2	27	-	3	10	-	20	149	-

Kaynak: Ashley ve Maxwell, 2001: 399.

Kentsel ve kırsal nüfus ile ilgili verilere bakıldığında; veriler 2020 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfusun kırsal nüfusu aşacağını göstermekte olup, uzun dönem perspektif çalışmaları da bunun mega-kentlerdeki büyüme ve ekonomik dinamizm olan alanlara nüfus hareketi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kentsel nüfus hızlı bir şekilde yükselmeye devam ederken, kırsal nüfus ise dengelenecektir (Ashley ve Maxwell, 2001: 399-400).

Şekil 2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi

Kaynak: Ashley ve Maxwell, 2001: 400.

Kırsal alanlar hızla değişmektedir ve hızla değişmeye devam edecektir. Gelecekte kırsal alanlardaki değişim için bazı temel hususlar şunlardır (Ashley ve Maxwell, 2001: 400-401):

- Kırsal nüfus dengelenmeye başlayacak, muhtemelen de doğum oranlarının düşmesi ve genç yetişkinlerin göç etmesi nedeniyle düşük bağımlılık oranına ulaşılacaktır.
- Daha fazla yol ve diğer altyapı imkanlarıyla (telekomünikasyon dahil) birlikte kırsal alanların bağlantılılığı gelişecektir.
- Daha iyi eğitim ve sağlık imkanlarıyla birlikte beşeri yetkinlikler artacaktır.

- Kırsal nüfusun büyük bir çoğunluğu fonksiyonel olarak topraksız olacak, ya tamamen topraksız ya da sadece küçük bir çiftlik arsasına sahip olacaktır.
- Pek çok kırsal alanda kırsal gelirin büyük bir kısmı temelde tarım dışı olacaktır.
- Pek çok çiftlik baskın bir şekilde ticari olacak, örneğin pek çok girdisini dışarıdan satın alacak ve çıktısının büyük bir kısmını satacaktır.
- Çiftlikler günümüzden daha büyük olacak ve daha da büyüyecektir.
- Ticari ekonomiye dahil olabilen çiftliklerde, girdi ve çıktı piyasa sistemleri entegre olacak, sanayileşecek ve karmaşıklaşacaktır.
- Tüm yukarıdaki unsurların bir sonucu olarak, kırsal alanlar arasındaki farklılıklar artacaktır.
- Tarım, ihracatın %10'undan fazlasını (Latin Amerika ve Sahra-Altı Afrika'da belki daha fazlasını) oluşturacaktır.
- Tarım, devlet gelirlerinin net alıcısı olacaktır.

Piyasa güçleri ve ekonomik güç bakımında, tarım sektörünün ve diğer birincil faaliyetlerin önemdeki düşüş ile birlikte hizmet sektörünün yükselişi oldukça bilinen bir konudur. Bu değişimle birlikte, pek çok kırsal alan, kentsel bölgelerden daha hızlı büyümekte iken, bazıları da gerileme-düşüş yaşamaktadır. Bu farklı yönelimlerin altında yatan ekonomik ve sosyal süreçler her zaman iyi anlaşılamamaktadır. Temel unsurlardan birisi yerel piyasaların giderek artan bir şekilde küresel piyasalara nüfuzudur. Pek çok kırsal alan ve firma, kendi piyasa nişleri için yerel kimliğe dayalı olan yerel ürünler yaratarak küresel rekabetten kendilerini korumak istemektedir. Bununla birlikte, bilgiye-dayalı endüstrilerin giderek artan bir şekilde önemli bir rol oynadığı hizmete dayalı ekonomilere doğru genel bir kayma söz konusu olup, bu durum kırsal alanlar için hem fırsatlar hem de tehditler yaratmaktadır (Shucksmith ve Chapman, 1998: 226).

Köklü demografik, sosyal ve kültürel değişimler, Avrupa'nın kırsal alanlarını karakterize etmektedir. Nüfusun yaşlanması, bağımlılık oranlarının artması, yarı zamanlı çalışma ve daha düşük iş güvenliği gibi unsurlara neden olmakta ve aynı zamanda ekonomik bir yeniden yapılanma olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı alanlar göç nedeniyle nüfus kaybetmeye devam ederken, Avrupa halkının büyük bir kısmı, kırsal alanlara verilen yeni

değerler (temiz çevre, sağlıklı yaşam tarzı ve topluluk hayatı) nedeniyle kırsal alanlara hareket etmektedir (Shucksmith ve Chapman, 1998: 226).

Kırsal alanları etkileyen ana akım unsurların ve tercihlerin, kırsal-olmayan (kentsel) alanlardaki değişimden izole bir şekilde ele alınması ve anlaşılması mümkün değildir. Geçmişte, kırsal alanlardan başta işgücü-emek olmak üzere kaynakların kente doğru akması, kentsel alanlardaki sanayi ve hizmet sektörlerinin yüksek ücretli işler sunmasının çekiciliği ile açıklanabilmekteydi. Ancak günümüzde, göç akımlarının tersine dönmesi ve iktisadi faaliyetlerin mekânsal yeniden dağılımı, ekonominin küreselleşmesi süreci ile ilişkili olarak açıklanmalıdır. Özellikle son 20 yılda kırdan-kente geleneksel göç kalıbının tersine dönmesi ve tarım-dışı faaliyetlerin kırsal alanlara yayılması, kırsal kalkınmada beklenen yörüngeyi takip etmediğine işaret etmektedir (Saraceno, 1994: 321). Bu kapsamda, kırsal değişimin anlaşılmasında bazı önemli ana akım unsurların ortaya koyulması önem arz etmektedir.

1) Göçün Tersine Dönmesi: Köyden Kente Yerine Kentten Köye

Kırsal nüfusun kırsal alanlardan kentsel alanlara hareket kabiliyetinin artması kırsal dönüşümün ana etkilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Her ülke ve bölge için farklı olsa da nüfus artışı, iklim değişikliği, doğal kaynaklar ve istihdam eksikliği göçü tetikleyebilecek faktörlerdir (Global Donor Platform for Rural Development, 2016: 14).

1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başlarına kadar göç hareketleri, anlaşılabilir ve tanımlanabilir belli bir yörünge izlemekteydi. Bu hareket; köyden kente, dağlardan ovalara-düzlüklere, az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere şeklindeydi. Tüm bu hareketlerin altında yatan ve genel kabul gören gerekçe ise; kentlerin daha yüksek ücret, alternatif iş olanakları, sosyal hareketlilik ve daha yüksek yaşam standartları gibi “çekici” faktörlere sahip iken, kırsal alanların ise simetrik olarak daha düşük ücret, iş alternatiflerinin olmayışı, sosyal hareketlilik imkânlarının olmayışı gibi “itici” faktörlere sahip olmasıydı (Saraceno, 1994: 322).

1970'li yılların başından itibaren, bu yönelim hem gelişmiş hem de az gelişmiş alanlarda değişmeye başladı. Söz konusu değişimin farkına varan nüfus bilimciler, bazı kırsal alanlarda kentleşme sürecinin nüfus azalması, insan kaynaklarının durağan hale gelmesi şeklinde dikkate değer bir biçimde yavaşlamaya başladığının farkına vardılar. Bu trend, 1980'li yıllar ve 1990'lı yılların başları boyunca da devam etti. Ulusal perspektiften

bakıldığında; göç hareketinden bu tersine dönüş daha az önemli görülmekte iken, bölgesel perspektiften bakıldığında; bazı alanlarda oldukça önemli değişimler görülürken bazılarında önceki (kırsal-kente) yönelim devam etmekteydi (Saraceno, 1994: 322).

2) Sanayinin Kırsal Alanlara Yayılması: Kırsalın Sanayileşmesi

Geleneksel tanımlamada “kırsal” alan, tarım sektörü ve tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu, bunun tersine “kentsel” alan ise sanayi ve hizmet faaliyetlerinin olduğu alanlar olarak tanımlanmaktadır. 1970’li yıllara kadar, kentsel alanların yeni iş imkanlarına ve sanayi-hizmet sektörlerinde girişimcilik fırsatlarına sahip olması nedeniyle, sanayileşme ve ekonominin mekansallaşması, kentleşme süreci ile çakıştı. Kırsal alanlar ise, modern ticari tarım faaliyetleri ile ideal alanlar olarak kaldı. Kentsel ve kırsal alanlar arasında ekonomik değiş-tokuş ise birincil ürünler ile imalat ürünleri arasındaki sektörel değişim olarak tasarlandı (Saraceno, 1994: 325).

Endüstriyel iktisatçılar, küçük ve orta boy işletmelerin de, dünya pazarlarında büyük işletmeler kadar oldukça etkin bir şekilde faaliyet gösterebileceğini ve büyük işletmelerle aynı faaliyet sektörlerinde rekabetçi üstünlükler elde edebileceklerini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım bazı sektörler için diğer sektörlerle göre daha doğru olsa da, kavramsal olarak büyük bir teorik kırılma anlamına gelmekteydi. Bu kırılma da; teknolojik ve organizasyonel üretim sistemlerinin birlikte var olabildiği, birbirleriyle rekabet edebildiği idi. Bu yaklaşım; özellikle 1980’li yıllar sonrası “endüstriyel bölge” kavramının ortaya çıkışı ve Fordist üretim modelinin krizi üzerine yapılan analizlerle birlikte daha da ilgi görmeye başladı (Saraceno, 1994: 325).

Endüstriyel ekonomide yaşanan değişimler şöyle bir gerçek ortaya çıkardı: merkez ve çevrenin rolleri değişebilir ve bazı kırsal alanlar, bazı kentsel alanlardan daha rekabetçi olabilir. Bu dönüşümle birlikte, istihdamın ve girişimlerin kentsel-olmayan (non-urban) alanlara doğru yayılımı ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Fransa ve İngiltere’de kırsal alanların “çevre-kentleşmesi” (periurbanisation), bu alanların ekonomide son trendlere ve dönüşümlere tepki verdiğini göstermektedir (Saraceno, 1994: 325).

3) Kırsalda Değişen Yaşam Tarzı

Daha önce bahsedilen göç hareketlerinin kentten köye tersine dönmesi ve ekonomik faaliyetlerin kırsal alanlara doğru yayılmasının bir sonucu olarak; kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam tarzı ve tercihleri de değişmektedir. Bunun sonucunda; kırsal alanların

artık üç farklı nüfus türüne bağlı olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Birinci grup nüfus içerisinde; kırdaki hala çiftçilik-hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan geleneksel nüfus yer almaktadır. Buna ilaveten; bir diğer nüfus kategorisi olarak, aynı kırsal alanda veya yakın kentsel merkezde çalışan ancak kırdaki da hobi veya ikinci faaliyet olarak tarım-hayvancılık ile uğraşan nüfus yer almaktadır. Üçüncü grupta ise; tarım-hayvancılık faaliyetleriyle hiçbir bağı olmayan ancak kırsal alanlarda yaşayan veya hem yaşayıp hem çalışan kırsal nüfus yer almaktadır (Saraceno, 1994: 327).

Tüm kırsal alanların boyutu, yapısı, nüfus yetkinlikleri, ekonomik faaliyet yönelimi, ulusal ve uluslararası ekonomilerle entegrasyon derecesi hızla değişmektedir. Kırsal nüfusun yakın bir zamanda kentsel nüfustan daha büyük olacağı, pek çok kırsal nüfusun fonksiyonel olarak topraksız kalacağı ve pek çok kırsal alanda tarımın görece küçük bir sektör haline geleceği, kırsal hanehalklarının farklı ve coğrafi olarak dağılmış gelir kaynakları portföyüne sahip olacağı ve çok-yerelli ve çok-meslekli yaşam stratejilerine sahip olacağı ifade edilmektedir (Udin, 2015: 49).

4) Tarımsal Modernleşme

Tarımsal modernleşmenin kırsal alanlara bakış açısını değiştirdiği ve kapsayıcı büyüme ihtiyacına yakından bağlı olduğu düşünülmektedir. Tarımsal modernleşme ve artan tarımsal üretkenlik, tarım sektörünü dönüştürmenin ve böylece kırsal yapısal dönüşümü hızlandırmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Kırsal dönüşüm süreçlerini harekete geçirme ve hızlandırma potansiyeli olan politika hedefi ve itici bir güçtür. Kırsal ve kentsel alanlar için gıda güvenliğini sağlamada kritik öneme sahip tarımsal üretkenlik artmasına rağmen, tarımda işgücü salınımına yol açarak kentleşme ve göç üzerinde baskı yapmaktadır (Global Donor Platform for Rural Development, 2016:14).

1.5. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Kırsal kalkınma yaklaşımlarının başlangıcı 19.yüzyıla kadar uzanmakla birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişen sosyo-ekonomik şartlar sonucunda kırsal kalkınma yaklaşımları zaman içerisinde farklılaşmıştır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapılarının aynı olmaması sebebiyle kırsal kalkınma yaklaşımlarının uygulamaları farklılıklar göstermektedir. 1960’larda “modernizasyon”, 1970’lerde “devlet müdahaleleri”, 1980’lerde “serbest pazar” ve 1990’lı yıllarda “katılım ve yetkilendirme”

ile ifade edilmiştir. 1980'lere kadar devlet müdahalelerinin yanı sıra tarımda modernizasyon görülürken bu yıllardan sonra kırsal kalkınma yaklaşımlarında paradigmatik dönüşümler yaşandığı görülmektedir. Bu yıllardan sonra serbest piyasa, yönetim ve katılım, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar kırsal kalkınma politikalarına şekil vermiştir (Gülçubuk, vd., 2010: 2).

Söz konusu değişim ve yeni kırsal kalkınma paradigmasına kadar uzanan süreç aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

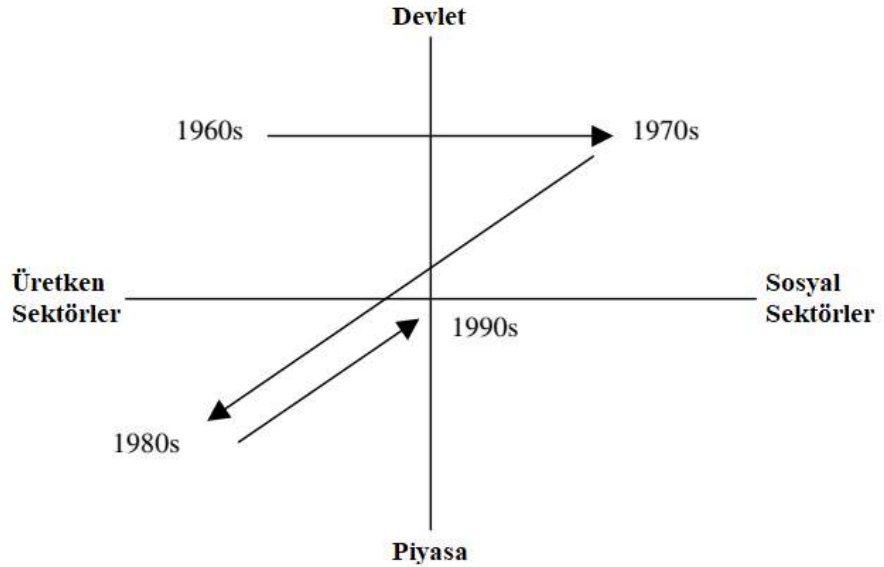
Tablo 3. Yeni Kırsal Kalkınma Anlayışının Gelişimi

	Eski Yaklaşım	Değişim	Yeni Yaklaşım
Amaç	Sadece kırsal alanlara odaklanmak, Büyümenin tarımsal ve endüstriyel gelişmeyi takip etmesi,	Kır ve kent arasındaki eşitsizliklerin artması, İklim değişikliği Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı Bilgi devrimi	Kent ile ayrılmaz şekilde bağlantılı kırsal alanlar, Bölgeler ve ulusal bağlam Kırsal kalkınmada kadının kritik rolü Yönetişim kapasitesinin artan önemi
Temel Hedef Sektör	Tarımsal ve kırsal topluluklar	Büyüyen nüfus için tarımın sürdürülebilir bir geçim kaynağı olmaması. Kentlerin yoğun kırsal göçmen girişlerine yetecek kapasitede olmaması.	Tüm ekonomik sektörlerin büyümeye katkı sağlamasının gerekliliği: Tarımsal ve kırsal endüstri, hizmetler, turizm vb.
Temel Araçlar	Proje tabanlı Tarım teknolojisi Yeşil devrim	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Çok Boyutlu Yoksulluk ve Ülke Değerlendirmesi, Toplum Odaklı Kalkınma	Doğal, ekonomik, sosyal ve kurumsal bağlamlara göre uyarlama Öncelikli ve gerçekçi yaklaşım
Aktörler	Tarım bakanlıkları Tarımsal araştırmalar, bağışçılar, yerel hükümetler, çiftçiler	Özel sektör, kırsal topluluklar, STK'lar ve vakıflar dâhil olmak üzere devlet dışı aktörlerin daha fazla katılımı	Çoklu temsilci: Kamudan özel sektöre, ulusaldan yerele geniş bir paydaş grubunun katılımı ve işbirliği

Kaynak: OECD, 2016.

Kırsal kalkınma ile ilgili ana akım politikaların evrimi, üretken sektörler ve sosyal sektörler arasındaki dengeyle, devlet ve piyasa arasındaki dengeyi gösteren iki eksenli bir şekil yardımıyla açıklanabilir. 1960'lı yıllarda, “Yeşil Devrim”, altyapıda büyük ölçekli devlet yatırımı, araştırma ve yeni teknolojinin adaptasyonunu destekleme ile ilişkililiydi. 1970'li yıllarda, bütçe öncelikleri entegre kırsal kalkınma programları tarafından ihtiyaç duyulan sosyal yatırımlara kaydırıldı. 1980'li yıllarda, yapısal uyum döneminde, kamu sektörü kurumları düzenlendi ve bütçeler kısıldı. 1990'lı yıllarda ise, yoksulluğun azaltılması konusunda ilginin artmasıyla birlikte, daha dengeli bir bakış yakalandı (Ashley ve Maxwell, 2001: 400-401).

Şekil 3. Kırsal Kalkınma Düşüncesinde Değişim

Kaynak: Ashley ve Maxwell, 2001: 402.

Değişen dünya üzerinde, yaşanan olaylar, ülkelerin politikalarında birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Dünya Bankası yerinden yönetim, özelleştirme, güçlenen sivil toplumlar vb. faktörleri veri olarak “Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi” oluşturmuştur. Gülçubuk vd. (2010:3) tarafından bu stratejinin vizyonu şu şekilde özetlenmiştir;

- Kırsal alanlarda yaşayanlar ile kentsel alanlarda yaşayanların yaşam standartları arasındaki farkın minimum olması, bir başka ifade ile kırsal alanlarda

yaşayanların en az kentsel alanlarda yaşayanlar kadar kaliteli yaşam sürdürmesi gerekmektedir.

- Kırsal alanlarda yaşam çekici kılınmalıdır.
- Kırsal alanlarda yaşayanlara adaletli ve eşit olmak üzere gerek sosyal gerekse kültürel alanlarda imkânlar yaratılmalıdır.
- Kırsal alanlar sosyal, kültürel, ekonomik alanlara ilave olarak hem çevresel hem de teknolojik değişikliklere kanalize olabilmelidirler.
- Kırsal kalkınma faaliyetleri toplumun tüm kesimine hitap edecek şekilde oluşturulmalıdır.

OECD (2006) tarafından yayınlanan bir rapor, OECD ülkelerinde kırsal kalkınma politikalarındaki dönüşümün temel olarak üç faktörden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki; doğal ve kültürel varlıklara daha fazla vurgu yapılmasıdır. Kırsal politika yapıcılar, kırsal kaynakların tanımlanması ve değerlendirilmesi ihtiyacına giderek artan bir şekilde vurgu yapmaktadır. İkincisi; tarım politikalarında reform konusunda baskının giderek artmasıdır. Bu kısmen uluslararası ticaret serbestleşmesi yönündeki hareketler ve aynı zamanda OECD ülkelerindeki içsel bütçe baskılardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, çiftlik sübvansiyonları pek çok OECD ülkesinde sorgulanmaktadır. Üçüncüsü ise OECD ülkelerindeki bölgesel politikalarındaki büyüme ve gelişmedir. Bölgesel politika düşüncesi, dışsal sübvansiyon ve desteğe bağlı eski yeniden dağıtıcı yaklaşımdan, içsel varlıkların ve kapasitelerin geliştirilmesi için daha yatırım odaklı bir yaklaşıma doğru kaymaktadır (Ward ve Brown, 2009:1239-1240). Tüm bu faktörlerin kırsal kalkınma yaklaşımında yarattığı değişim; temel hedefler, sektörler, araçlar ve aktörler itibariyle aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 4. Kırsal Kalkınmada Eski ve Yeni Yaklaşım Karşılaştırması

	Eski Yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Hedefler	Eşitleme, Çiftlik Geliri, Çiftlik Rekabetçiliği	Kırsal Alanların Rekabetçiliği, Yerel Varlıkların Değerlendirilmesi, Kullanılmayan Kaynaklardan Yararlanılması
Hedef Sektör	Tarım	Kırsal Ekonomilerin Çeşitli Sektörleri (örneğin; Kırsal Turizm, İmalat, Bilgi-İletişim Teknolojileri, Sanayi vb)
Temel Araçlar	Teşvikler	Yatırımlar
Temel Aktörler	Ulusal Hükümetler, Çiftçiler	Yönetişimin Tüm Seviyeleri (Ulusüstü, Ulusal, Bölgesel, Yerel), Çeşitli Paydaşlar (Kamu, Özel, STK'lar)

Kaynak: OECD, 2006: 15.

Dünyada kırsal alanlarda yetersiz sağlık koşullarının olduğu, kaynakların çok az değerlendirilebildiği, ilkel tarımsal uğraşların yapıldığı bir ortam içerisinde yaşamını sürdürmekte olan çok sayıda insan bulunmaktadır. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler kalkınma faaliyetlerini gerçekleştirirken kırsal alanlarda yaşayan bireyleri ihmal etmeden, kırsal kalkınma çalışmalarını daha fazla önemsemelidirler. Kırsal kalkınma çalışmalarında, kırsal toplumların problemleri saptanıp bu problemlere göre uygun çözüm önerileri aranmaktadır. Ama bu sorunlar, sadece tarımsal uğraşları ya da ekonomik konulara değinen sorunlar değildir. Altyapı olanaklarının yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının olumsuzluğu, tarımsal verimliliğin düşüklüğü, içme ve sulama suyu azlığı, toprak erozyonu gibi fiziksel sorunların yanında işlenebilir arazilerin azlığı, devlet hizmetlerinin yetersizliği ya da ulaşamaması gibi fiziksel olmayan sorunlar da mevcut olabilir (Tolunay ve Akyol, 2006: 121-122).

Ülkelerin sosyo-ekonomik farklılıkları, değişen ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji beraberinde kırsal kalkınma yaklaşımları yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. Kırsal kalkınma politikası yaklaşımlarını Ellis ve Biggs (2001)'e göre şu şekilde özetlemek mümkündür. Ellis ve Biggs 1950'lerden 2000'li yıllara kadar kırsal kalkınmada ana politika ve temaları özetleyen bir zaman çizelgesi (Şekil 4) oluşturmuşlardır. Bu çizelgede 1950'li yıllardan itibaren kırsal kalkınma düşüncesinde etkili olan çok sayıda teori, tema, politika baskıları sunulmaktadır. Kırsal kalkınma onar yıllık olmak üzere (2000'ler dahil) altı dönemde ele alınmıştır. Şekilde her bir düşüncenin ayrıntılı bir açıklamasından ziyade, ana akım kırsal kalkınma olaylarının ve dönüşüm noktalarının vurgulaması yapılmaktadır (Ellis ve Biggs, 2001'den aktaran Giray vd. 2004: 162).

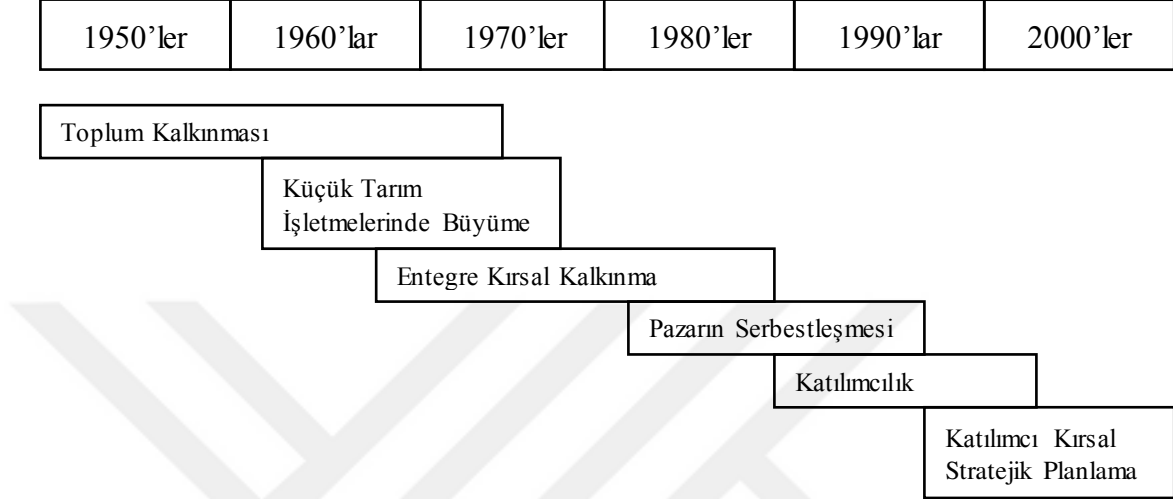
Şekil 4. Kırsal Kalkınmada Ana Fikirler Zaman Çizelgesi

1950'ler	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar	2000'ler
Modernleşme Çift Ekonomi Modeli Geri Tarım Teknolojileri Toplum Kalkınması Tembel Köylüler	Dönüşüm Yaklaşımı Teknoloji Transferi Mekanizasyon Tarımsal Yayım Tarımın Büyüme Rolü Yeşil Devrim (Başlangıcı) Rasyonel Köylüler	Büyümeyle Yeniden Dönüşüm Temel Gereksinimler Entegre Kırsal Kalkınma Devlet Tarım Politikaları Devlet Tarafından Sağlanan Krediler Kentlere Yönelik Pozitif Ayrımcılık Yeniliğe Teşvik Yeşil Devrim (Devam) Kırsal Büyüme Bağlantıları	Yapısal Düzenlemeler Serbest Pazarlar Fiyat Haklarının Alınması Devletin Geri Çekilmesi STK'ların Yükselişi Hızlı Kırsal Değerlendirme Tarımsal İşletme Sistem Araştırmaları Gıda Güvenliği ve Açlık Analizi Kırsal Kalkınmanın Ürün Değil Süreç Olması Kalkınmada Kadın Fakirliğin Hafifletilmesi	Mikro Kredi Katılımcı Kırsal Değerlendirme İnsan Odaklı Kırsal Kalkınma Paydaş Analizi Kırsal Güvenlik Netleri Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Çevre ve Sürdürülebilirlik Fakirliğin Azaltılması	Sürdürülebilir Geçim İyi Yönetişim Yerinden Yönetim Katılımın Eleştirilmesi Geniş Sektörel Yaklaşım Sosyal Koruma ve Fakirliğin Ortadan Kaldırılması

Kaynak: Ellis ve Biggs, 2001'den aktaran Giray vd. 2004: 163.

Aşağıdaki şekilde (Şekil 5) Zaman Çizelgesine ilave olarak yine söz konusu onar yıllık dönemlere hâkim olan anahtar terimler verilmiştir.

Şekil 5. Kırsal Kalkınmada Dönemlere Göre Temel Yaklaşımlar

Kaynak: Ellis ve Biggs, 2001'den aktaran Giray vd. 2004: 164.

1950-2000 yılları arasında sırasıyla toplum kalkınması, küçük tarım işletmelerinde büyüme, entegre kırsal kalkınma, pazarın serbestleşmesi, katılımcılık ve katılımcı kırsal stratejik planlama terimleri görülmektedir. Her dönem için bu temalar kendilerinden önceki dönemin etkisinde oluşmaya başlamış ve kendilerinden sonraki dönemleri de etkisi altına almıştır. Bu nedenle yıllar itibariyle temaların kesin tarihi çizgilerle ifade edilmesi olanaksızdır. Ortaya çıkmaya başladığı dönemi izleyen 10-15 yıllık süreç içerisinde de kırsal kalkınma politikaları ciddi anlamda etkilenmiştir. Ön plana çıkan anahtar temalar ve dönemde etkisi olan terimler kırsal kalkınma politikaları oluşumunda bir terminoloji oluşturmaktadır (Giray vd. 2004:162-164).

1.6. TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonomik ve sosyal kalkınmayı belirli plan ve politikalarla yürütmeyi amaç edinmiş ülkelerden birisidir. Öyle ki daha 1930'lu yıllarda planlı kalkınmayı uygulamaya koyan ender ülkelerden biri olmuştur. Cumhuriyet

yılları ile birlikte ortaya çıkan çağdaşlaşma ve kırsal kalkınma hareketleri yaşanan tüm güçlüklerle karşı başarıya ulaşmıştır. 1929 Ekonomik Buhranı'nın yarattığı kriz Türkiye'de de etkilerini göstermiş ve özellikle tarım ürünlerine yönelik olan ihracat olanaklarını kesintiye uğratmıştır. Dünya üzerinde yaşanan bu kriz karşısında Türkiye, kırsal alanlarda ve tarımda kalkınmanın sağlanmasını ve kaynak yaratılmasını amaçlamıştır. Buradan hareket ile kırsal kalkınmaya yönelik atılan önemli adımlardan biri olarak *"18 Mart 1924 tarihinde 442 sayılı Köy Kanununun"* çıkarılmasıdır (Eren 1992'den aktaran Gürlük, 2001:9). Kalkınmanın önce köyden başlamasının gerekliliği ile çıkarılan bu kanun, köylere ilk kez özerklik tanınması sebebiyle önem arz etmektedir. Kırsal kalkındırma yolunda atılan bir diğer adım ise 1945 yılında çıkarılan *"Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"*dır. Bu yasa tarımsal üretimde artış yaşanması için toprak mülkiyetinin yeniden düzenlenmesi ve atıl durumda olan kullanılmayan toprakların değerlendirilmesi amacına yöneliktir (Geray 1981'den aktaran Gürlük, 2001:10). Yine kırsal kalkınmada önemli olan bir diğer adım *"Köy Enstitüleri"*nin kurulmasıdır. 1940'lı yıllarda kırsal alanların kalkınmasına yönelik olarak kalkınmanın eğitim ayağını oluşturmuştur. 17 Nisan 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri'nin faaliyetleri kısa sürse de etkileri uzun yıllar boyu devam etmiştir (Bakırcı, 2007:82-86). Genel itibariyle, alt yapı imkânlarının asgari seviyede sağlanabilmesi ve yetersiz olan kamu kaynaklarından en yüksek düzeyde faydalanılması amacı ile çözüm yolu olarak 1950-60 döneminde Köy Enstitüleri, 1970'li dönemde Köy Kentler ve Tarım Kentleri, 1980'li dönemlerde ise Merkez Köyler görülmüştür. Tüm bu politikalar ile beraber kamu kurumları da kurumsal anlamda değişime uğramıştır. 1950 ve 1985 arası dönemde YSE ve Toprak-Su Genel Müdürlükleri, 1985 sonrası dönemde Köy Hizmetleri başta olarak Tarım Reformu, Toprak İskan ve Or-Köy Genel Müdürlükleri, kırsaldaki alt yapının iyileştirilmesine yönelik çeşitli roller üstlenmişlerdir (Doğan ve Akşahin, 2011:17).

2005 yılından sonraki dönemde dahi alt yapı eksikliklerinin varlığı yeni politika arayışlarını doğurmuştur. Bu bağlamda *"Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılarak KÖYDES ve BELDES projeleri uygulamaya konulmuştur"*. Tarıma yönelik işletmelerin geliştirilmesi amacı güdülerek 1986-1995 yılları arasında Tarım Bakanlığı tarafından başarı ile uygulanan kırsal kalkınma çalışmalarına yönelik uygulamalar arasında *"KKDF ve 2005 yılından itibaren de ARIP kaynaklı Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı"* sayılabilir (Doğan ve Akşahin, 2011:17).

Tüm bu kırsal kalkınma faaliyetlerine ilave olarak aşağıdaki tabloda dönemlere göre uygulanan bazı kırsal kalkınma politikaları özetlenmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de Dönemlere Göre Kırsal Kalkınma Politikaları

Dönem	Politikalar
1962 Öncesi	-1923-1929: Ulus inşası ve liberalizm -1923: İzmir İktisat Kongresi, Tarım Araçlarının Ziraat Bankası eliyle ithalatı ve üreticiye gümrüksüz dağıtılması, -1923: İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi -1923-1931: Zahire ve Hububat Borsaları -1924: Köy İşleri Bakanlığı (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı), Türkiye İş Bankası kurulması, İtibarı Zirai Birlikler Nizamnamesi -1925: Aşar vergisinin kaldırması -1926: Şeker Fabrikası kurulması -1935-1948: Toprak Reformu Dönemi -1938: Toprak Mahsülleri Ofisi kuruldu (TMO) -1940: Köy Enstitülerinin Kurulması -1945: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu -1948-1963: Tarımsal Reform Politikaları Dönemi (Tarımsal makineleşmenin ve tarımda verim artışı) -1948-1951: Marshall Planı -1953: Devlet Su İşleri Genel Müd. -1960: DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)
1963- 1977	-1963-1967: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -1968-1972: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -1973: Toprak ve Tarım Reformu Yasası -1973 sonrası: Yeni Bölgesel Kalkınma Politikası -1973-1977: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Toplum Kalkınması, Merkez Köy, Bütünleşmiş Kırsal Kalkınma Projeleri -Bölgesel Kırsal Kalkınma Projeleri
1978- 1994	-1979-1983: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, ilk defa Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramının getirilmesi

	-1985-1989: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -1989: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı -1990-1994: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı -1979-1983: Köy Kent Modeli ve Merkez Köy Çalışmaları -1989-1994: Yapısal Uyum Politikalarının krizi ve ekonomik serbestleşme -1994-2002: IMF'nin Yapısal Uyum Politikaları ve Neoliberal Ekonomik Politikalar -1980 ve sonrası Kırsal Alan Yönetişimi
1995-2005	-1996-2000: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -2001-2005: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -2001-2007: Dünya Bankası tarafından desteklenen ekonomik faaliyetler (Yatırım Desteği ve Tarımsal Yatırım Desteği) -2001-2008: Köy bazlı katılımcı yatırım programı (ARIP) -2000 ve sonrası Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES) -1999-2005: Tarımdaki devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesi
2006-2013	-2007-2013: Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı -2006-2010: Kırsal Kalkınma Yatırımları Destek Programı (RDISP) IPARD Programı -2007-2013: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS-I) Kırsal alanda sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı -2010-2013: Kırsal Kalkınma Planı -2010-2014: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS-II) -2007: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) -Leader Programı -2011: Belediyelerin Su ve Kanalizasyon Altyapı Projeleri (SUKAP) ve Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES)
2014 Sonrası	-2014-2018: Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı -IPARD II Programı -Kurumsallaşma ve yönetim uygulamalarının artan önemi -On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Kaynak: TKDK, 2013:1; Topuz, 2007: 381; Demirtürk, 2015: 159; UKKS, 2006:3.

Günümüze kadar uzanan süreçte kırsalı kalkındırmak amacıyla uygulanan mevcut politikalara bakıldığında; Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı

(KKYDP) ve Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) programı da GTHB Tarım ve Orman Bakanlığı'nın kırsal kalkınma ve çevre kapsamında uyguladıkları politikaların var olduğu görülmektedir. Ayrıca %50 devlet destekli olarak yürütülen tarım sigortası (TARSİM) uygulaması da tarımda risk yönetimi ve üretici gelirinde istikrar sağlamaya dönük önemli bir politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır (Erdoğan ve Erdoğan, 2018). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından (1934-1938) Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına* evrilen süreçte ise politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere ve değişimlere de bağlı olarak farklı yaklaşımlar ve uygulamalar kendini göstermiştir. Süreç içerisinde yaşanan değişimler nedeniyle kırsal kalkınma ve kırsal planlama konusunda da farklılaşmalar görülmektedir (Çörek Öztas ve Karaarslan, 2017:435).

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de, kalkınma planlarında kırsal kalkınmaya yönelik yaklaşımların değerlendirilmesi yer almaktadır.

Tablo 6. Türkiye’ de Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Kalkınma Planları	Amaç
1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-67)	Toplum Kalkınması Modeli, kooperatifleşme, toprak reformu uygulanması, pazarlama kolaylıkları sağlanması ve kredilendirme, Antalya ve Çukurova Bölgesi Kalkınma Planları geliştirilmesi ve Toplum Kalkınma Enstitüsü’nün kurulması, kırsal alanların gelişmesi amacıyla kamu hizmetleri ile halk katılımını organize etmek ve rasyonelleştirme amaçlanmaktadır.
2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-72)	Toplum Kalkınması Modelinin sürdürülmesi, toprak-insan ilişkilerinin düzenlenmesi, köylülerin yaşam standartlarının yükseltilmesi, fakirliğin önüne geçilerek eğitilmiş, verimli, mutlu ve sağlıklı köylülerin olması amaçlanmış ayrıca köy topluluklarının devlet ile işbirliği içerisinde olarak bu amaca ulaşılabilceği düşünülmüştür. Buna ilave olarak tarım için ucuz girdiler yaratılması, tarımsal nüfusun tarım dışındaki sektöre geçmesi ve kooperatiflerin desteklenmesi, Tarımkent ve Köykent Modelleri geliştirilmesi amaçlanmaktadır.
	Tarım-toprak reformu yapılması ve köylülerin yaşam standartlarının artırılması, tarımsal üretim artışı sağlanması ve hem kooperatifleşme hem kredilendirme hem de pazarlama imkanlarıyla birlikte Merkez Köy modelinin geliştirilmesi

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-77)	hedeflenmektedir. Ayrıca kalkınmaya yönelik gereksinimlere uygun mal, hizmet, insan ve haberleşme akımı sağlayacak şekilde kır-kent yerleşme yapısını bütün olarak ele almak amaçlanmaktadır.
4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-83)	Kırsal alanlarda kalkınma yaratmak için devlet desteği sağlanması ve toprak reformu, Köykent ile yeni kırsal üretim düzeni yaratılması, geri kalmış yörelerin gelişmesini, bölge gelişme anlayışı ile ele almak için Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı getirilmesi ve projeler oluşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca şehirleşme sorununa dikkat çekilmiş ve gece kondu sorununa çözüm getirebilmek için kırsal alanlarda yaşayanların kırsal alanda tutulması öngörülmüştür.
5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-89)	Kalkınma Öncelikli Yörelere Kalkındırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmesi ve yine bu bölgelerde sanayi tesisleri kurulmasının teşvikinin sağlanması amaçlanmış, buna ilave olarak kırsal alanlarda yaşayanların gelir seviyesini yükseltmek, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmelerine katkı sağlayarak kalkınmalarını hızlandırmak amaçlanmaktadır.
6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-94)	Kalkınma Öncelikli Yörelere yönelik bölge ve alt bölge planları ve kırsal alan planlarının yapılması, gelirin çeşitlendirilmesini sağlamak için yeni üretim dallarında çalışmanın teşvik edilmesi, kırsal alanlarda tarım dışındaki iktisadi faaliyet kollarının desteklenmesi ve yine kırsal alanlar için eğitim projeleriyle entegre projeler yapılması, toprağın rasyonel olarak kullanımı için düzenlemeler yapılması amaçlanmaktadır. Ayrıca kırsal alanlara götürülen sağlık hizmetlerinin ve ünitelerinin yaygınlaştırılması temel politikalar olarak belirlenmiştir.
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	Kır-kent arasındaki farkın azaltılması ve bölgesel dengelerin sağlanması, tarım işletmelerinin, arazi büyüklüklerinin uygun değer seviyesinde oluşturulması amacıyla yasal ve kurumsal düzenleme çalışmaları yapılması, aynı şekilde kırsal kalkınma için hukuki ve kurumsal düzenleme yapılması amaçlanmaktadır. Bunların yanı sıra kırsal alanlarda yaşayan ailelerin eğitim ve kültür seviyelerini arttırmak için yapılan eğitim programları ve projelerinin çeşitlendirileceği öngörülmüştür.
8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-05)	Bölgelerarası dengesizliklerin minimuma indirilmesi, kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması amacıyla kentsel ve kırsal altyapının bütün olarak ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca AB Bölgesel Politikalarına uyum sağlanması ve bölge planlamasına ağırlık verilmesi, kırsal alanlarda istihdam artışı sağlanması ve kırsal nüfusun gelirinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

9. Kalkınma Planı (2007-13)	Kırsal Kalkınma Planı hazırlanması, kırsal merkezi yerleşim birimleri ihtiyaçlarının giderilmesi ve kırsal yerleşim planları yapılması ve yerel yönetimlerle birliklerinin etkinliklerinin artırılması, AB Kırsal Kalkınma Politikalarına uyum sağlanması ve örgütlenmede AB'ye uygun, kırsal alanlarda tarım ve tarım dışı iktisadi faaliyetlere yönelik insan kaynaklarının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Kentler kadar kırsal alanlarında kalkındırılması gerekliliği vurgulanmaktadır.
10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-18)	Yüksek gelir grubu ülkeler arasına girilmesi, yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme yapısının yaratılması, toplumsal refahın yaygınlaştırılması ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, hem rekabet gücü hem de hayat kalitesi yüksek kentler oluşturulması, nitelikli ve erişilebilir kamu hizmetlerinin yaratılması amaçlanmaktadır.

Kaynak: Tozak, 2017:26-27; Alagözoğlu, 2010:87-88.

Cumhuriyet yıllarından günümüze uzanan süreçte, Türkiye'nin toplumsal ve iktisadi hayatındaki gelişmelerine paralel bir şekilde, bilhassa kırsalda altyapının ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ve tarımsal verimliliğin artırılmasına yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fakat hala bölgelerarası ve kırsal alanlarla, kentsel alanlar arası farklılık önemini korumaktadır. Türkiye'de, kırsal kalkınmanın hız kazanması oldukça önemli öncelik konularından birini oluşturmaktadır (Alagözoğlu 2010:89).

Türkiye'de yıllar itibariyle kentsel ve kırsal nüfus ele alındığında özellikle 1955 yılından sonra kırsal nüfus oranının giderek azalmaya başladığı görülmektedir. 1950-1980 yılları arasında kırsal nüfus miktar olarak artış gösterse de toplam nüfus içerisindeki payı sürekli azalış göstermiştir. Başka bir ifade ile kentsel nüfusa oranla daha az bir artış söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2015:163). Aşağıdaki tabloda 1927-2018 yılları arası kentsel ve kırsal nüfus miktarsal ve oransal olarak gösterilmektedir.

Tablo 7. Türkiye’de Yıllara Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus

Yıllar	Toplam Nüfus	Kentsel Nüfus	Kentsel Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus	Kırsal Nüfus Oranı (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8
1935	16.158.018	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5
1945	18.790.174	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1
1955	24.064.763	6.927.343	28,8	17.137.420	71,2
1965	31.391.421	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1975	40.347.719	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	44.736.957	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	50.664.458	26.865.757	53,0	23.798.701	47,0
1990	56.473.035	33.326.351	59,0	23.146.684	41,0
2000	67.80.927	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1
2007	70.586.256	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5
2012	75.627.384	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2015	78.741.053	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9
2016	79.814.871	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7
2017	80.810.525	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5
2018	82.003.882	75.666.497	92,3	6.337.385	7,7

Kaynak: TÜİK, 2020, Nüfus İstatistikleri, 1927-2019.

Özellikle 1985 yılından sonra kırsal nüfusta miktarsal olarak ilk kez bir düşüş yaşanmıştır. 1985’li yıllarda 23 milyon civarında seyreden kırsal nüfusun 2018 yılına

gelindiğinde 6 milyona düştüğü görölmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ölkö nüfusunun yaklaşık %76'sı kırsal nüfustan oluşurken, günümüzde ise bu oran yaklaşık olarak yüzde 8'lere kadar gerilemiştir. Elbette ki kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasındaki makasın giderek açılmasının en önemli sebebi göçtür. Özellikle tarımsal alanların ve işgücünün yoğun olduğu kırsal alanlarda istihdam olanaklarının yetersiz olması kente göçü kaçınılmaz kılan başlıca nedenlerdendir. Türkiye'de kırsal alanların ekonomisini tarım ve hayvancılık vb. faaliyetlerin oluşturduğu gerçeğı göz önüne alındığında göç ve buna zemin hazırlayan kırsal alan sorunları kırsal kalkınma konusunda yapılan girişimleri engellemektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de kırsal kalkınmanın temel sorunları yer almaktadır.

Tablo 7. Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Dönemlere Göre Temel Sorunlar

Dönem	Temel Sorunlar
1962 Öncesi	- Kentlerde ve köylerde zayıf kamusal yapı - Geçimlik üretim - Ziraat kesiminin kapalı iktisadi yapıda olması - Aşar vergisinin üretimden caydırıcılığı (1925’e kadar) - Ürün fiyat ve kalite standartlarının olmayışı - Köylünün kredi sorunu - Tarımsal makineleşme sorunu - Tarım sektöründe verilen devlet desteklerinin azlığı - Savaş yılları nedeniyle tarımsal reform hareketinin istenildiği düzeyde gerçekleştirilmemesi (1939-1945)
1963- 1977	- Kırsal yerlerin dağınık ve küçük yapıda olması - Sermaye birikimin yetersizliği - Kırsaldaki hayvancılığın hızla düşüşe geçmesi
1978- 1994	- Metropolen alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğu - Yüksek enflasyon, döviz ktlığına bağlı üretim daralması - Negatif büyüme hızı
1995- 2005	- Tarımın ekonomideki öneminin azalması (tarım sektörünün GSYİH içindeki payının %17,5’ten %15’lere düşmesi.) - Arazi kullanım planlarının bulunmayışı - Tarım alanlarının tarım dışı kullanımlarının artışı - Arazi mülkiyetinde dengesiz dağılım - Küçük işletmelerin sayısının artması - Planlanan Toprak ve Su Yasasının çıkartılamayışı - Kırsal yerlerin dağınık ve küçük yapıda olması - İthalata bağımlılığın artması
2006- 2013	- Bitkisel üretimde verimlilik, pazarlama sorunları ve devlet desteklerinin yetersizliği - Gelir dağılımı farklılığı - Göçe dayanan bölgesel farklılıklar - Kayıt dışı ekonomi - Kırsal nüfusun düşük eğitim seviyesi - Tarımsal üretkenliğin azlığı
2014- ...	- Kırsal çevrenin bozulması - Ücretsiz emek gücü - Yoksulluk - Küçük araziye dayalı çiftçilik - Artan nadas alanları - Dağınık ve parçalı yerleşme deseni - Modern tarım bilgisinin eksikliği - Tarımda ücretsiz aile işçiliği ve sosyal güvenlik sorunu - Tarımsal işletmelerin yetersiz sermaye birikimi - Geçimlik aile işletmelerinin tarımdan kopması - Bölgelere göre kırsal alanların kalkınma düzeylerinin farklılaşması - İklim değişikliklerinden kaynaklı kuraklık riski - Kırdan kente göçün devam etmesi - Kırsal nüfusun yaşlanması - Verimli tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının artması

Kaynak: TKDK, 2013:10; Topuz, 2007: 381; Demirtürk, 2015: 159; UKKS, 2006:3.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIĞIN ROLÜ VE ÖNEMİ

Bu bölümde öncelikle kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın rolü ve önemi detaylı olarak açıklanmaktadır. Ardından Dünya’da ve Türkiye’de tarım ve hayvancılık sektörü ayrı ayrı detaylı bir şekilde ele alınarak tarımsal istihdam, et ve süt tüketimi, hayvan sayıları gibi çeşitli veriler ve göstergeler ile sunulmaktadır.

2.1. KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIK

Birinci bölümde yerleşim ve yaşam tarzlarına ilave olarak sosyal faaliyetler açısından da kentsel bölgelerden farklı özellikler gösteren yerleşim alanları olarak detaylı bir şekilde tanımlanan kırsal alanlarda, mesleki yapıyı daha çok tarım oluşturmaktadır. Tarım sektörü kırsalda yaşayan birçok ailenin geçim kaynağını oluşturması sebebiyle kırsal kalkınma kavramı da tarıma bilhassa atıfta bulunacak şekilde düşünülmelidir. Tarıma yönelik faaliyetler sebebiyle çiftçilerin, aile ve çalışma yaşantılarını tarım dışındaki sektörlerde çalışan bireyler gibi düzenlemeleri mümkün değildir (Boz, 2018:780, FAO, 2020).

Kırsal alanlarda yaşayanların büyük bir kısmı, geçim için değişen oranlarda tarım sektörüne bağımlı durumdadır. Kırsalda yaşayan ve tarım faaliyetlerinin geçim kaynağını oluşturduğu aile işletmelerinin yeterli sayıda hayvana ve araziye sahip olması bununla birlikte de tarıma yönelik faaliyetlerinden sürdürülebilir gelir elde edebilmesi kırsal kalkınmanın en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Söz konusu ailelerin çocuklarına eğitim imkanlarını sunabilmesi, sağlıklı evler inşa edebilmeleri ve kırsalda yaşam arzuları önemli derecede tarımdan elde edecekleri gelire bağlıdır. Dolayısıyla, kırsal alanlarda kalkınma ile ilgili herhangi bir yaklaşım, büyük ölçüde tarım ile ilişkili olmalıdır. Diğer yandan, “kırsal kalkınma” sadece tarımsal kalkınmadan daha fazlasını ifade etmektedir (Yudelman, 1976:446, Boz, 2018:799-800).

Kırsal alanlarda tarım ile uğraşan bireyler aynı zamanda hayvancılık faaliyetleri ile de geçimini sağlamaktadır. Tarım ve hayvancılık sektörü bu alanlarda iç içedir fakat çiftçiler, her iki sektörde de faaliyet gösterebildiği gibi yalnızca tarım ya da hayvancılığa yönelik faaliyetlerde de bulunmaktadır.

Kırsal ekonomi, kırsal hane halklarının kaynaklarını koruma ve kullanma kendilerini yeniden üretme ve hayatta kalma yeteneklerine kısacası ekonomik aktörlerin yaşayabilirliğine dayanmaktadır. Hayvancılık, bu yaşayabilirliğin sağlanmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Hayvancılığın kırsal ekonomiler açısından fonksiyonları şunlardır:

1. Gıda Üretimi: Et, süt, yumurta gibi temel ürünler
2. Diğer Hammaddelerin Sağlanması: Giyim, mobilya sektörlerinde kullanılabilen yün, deri kemik gibi hammaddeler
3. Enerji/ İşgücü Sağlanması: Tarlanın sürülmesi veya eşya, yün, su ve insan taşınması amacıyla hayvanlardan yararlanılması
4. Gübre Üretimi: Toprağın verimliliğinin korunması için ihtiyaç duyulan organik maddeleri ve besin maddelerinin sağlanması amacıyla gübrenin kullanılması
5. Tasarruf ve Yatırım Aracı Olarak kullanılması: Tarımdan/ekinden elde edilen gelir ile hayvan alınması suretiyle tasarruf ve yatırım yapılması
6. Nakit Kaynağı Olması: Hayvanların süt, yumurta vb. ürünlerinin satılarak az ya da düzenli bir gelir akışı sağlanması veya ihtiyaç durumunda hayvanın satılarak yeterli nakitin sağlanması (Waters-Bayer ve Bayer,1992:6-7-8).

Benzer şekilde Türkiye’de toplumun hem yeterli ve dengeli olarak beslenebilmesi, hem ulusal ekonomiye katkı sağlanabilmesi hem de hayvansal üretimde artış yaşanabilmesi için hayvancılık sektörünün de kalkındırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvancılık sektörü et ve süt gibi sanayi kollarına hammadde yaratmanın yanı sıra, deri, tekstil, kozmetik ve ilaç gibi çeşitli sanayi kolları için de hammadde görevi görmekte, ulusal gelir ve istihdam alanlarını arttırmaktadır. Bu nedenle ekonomide oldukça büyük öneme sahip bir sektördür (Mundan vd. 2017:238).

Tarım sektörü ile kırsal alanlar, daha çok gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere iktisadi kalkınma üzerinde önemli derecede rol oynamaktadır. Öyle ki tarım sektörü, ülke

nüfusunun büyük bir çoğunluğunu bünyesinde barındırmanın yanı sıra ülke için istihdam imkanı yaratmaktadır. Yalnızca kırsal alanlar için değil kentsel bölgeler için de gereken gıda ihtiyacını tarım sektörü karşılamaktadır. Buna ilave olarak gıda endüstrilerinin ihtiyaç duyduğu hammaddeler de yine tarım sektöründen sağlanmaktadır. Daha da ötesinde ülkenin milli geliri ve ihracatında tarımsal üretim oldukça önemli bir yere sahiptir ve bir girdi talebi doğurarak imalat sanayisini de destekler niteliktedir (Boz, 2004'ten aktaran Boz, 2018:780).

Hayvancılık yatırımları çiftlik üretimi üç farklı yolla arttırmaktadır. Bunlar:

- a) Kullanılabilecek arazi alanının genişlemesi
- b) Ekin çiftçiliğinde üretim faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi
- c) Hayvansal çıktı değerinin artırılması ve böylece tarımsal arazi hektar başına toplam üretimin artması (yoğunlaştırma) (Upton, 2004:iii).

Karma ve entegre çiftlik sistemlerinde hayvancılık, gelir akışlarının hem yoğunlaşmasına hem de çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Dünyada kırsal yoksulların büyük çoğunluğu bu tür sistemlere bağımlıdır. Ekin artıklarının hayvanların beslenmesinde kullanılması ve geri dönüşüm sayesinde, tarım ve hayvancılık arasındaki tamamlayıcılık ilişkilerinden yararlanılabilir. Böylece, sadece hayvansal ürünlerden gelir artışı elde edilmekle kalmaz, aynı zamanda tarımsal ürün veriminde de artıştan yararlanılabilir. Koşum hayvanları, tarımsal üretimin artmasını da sağlayabilir ve bu da işgücünden tasarruf sağlayabilir (Upton, 2004:4).

Bir sermaye varlığı, üretilen ancak henüz kullanılmayan bir şeydir. Gelecekte bir gelir artışı ve refah bakımından, bir getiri üretmelidir. Hayvancılık bu tanıma uymaktadır. Hayvanlar, üretilmekte ve gelecekte de et, süt, yumurta, yün, deri gibi doğrudan bir biçimde veya gübre ve tarlada koşum hayvanı olarak çalıştırılma gibi dolaylı bir biçimde getiri sağlamalıdır. Hayvanlar sermaye varlıklarıdır. Hayvan sayısının artırılmasıyla sağlanacak sermaye birikimi, tarımsal üretkenlik ve gelir artışı için oldukça kesin bir yöntemdir ve hayvancılık krizlere karşı önlem sağlayabilir. Kuraklık gibi bir doğal afet ve özel bir durum için finansman ihtiyacı doğması durumunda, hayvanlar satılarak ihtiyaç duyulan para sağlanabilir veya kesilip tüketilerek gıda ihtiyacı karşılanabilir. (Upton, 2004:4-5).Öyle ki Lesotho'da yapılan 6 yıllık bir araştırma sonucunda, enflasyon nedeniyle banka hesapları %10 kaybettirirken, aynı dönemde büyükbaş hayvana yatırım

yapan çiftçilerin %10 getiri elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Pek çok çiftçi, üründen elde ettiği geliri bankadan ziyade hayvancılığa yatırmaktadır (Waters-Bayer ve Bayer,1992:7).

Tarım sektörünün, nüfusun genel refah düzeyinin artmasında ve iktisadi kalkınmada neden önemli bir rol oynadığı üç şekilde açıklanabilir. Birincisi, tarımsal nüfus, toplam nüfusun çok büyük bir kısmını oluşturduğu için, ulusal ortalama kişi başı milli gelir büyük ölçüde tarım sektöründeki gelir düzeyinden etkileniyor olmalıdır. Dolayısıyla, tarımsal emek verimliliğindeki herhangi bir artış, ulusal kişi başı gelirde artışa yansmalıdır. Beslenme, sağlık, eğitim, yaşam beklentisi gibi diğer göstergelerdeki gelişmeler de ortalama kişi başı gelir ile yakından ilişkilidir. İkincisi pek çok gelişmekte olan ülkede hala giderek artmakta olan tarıma bağımlı nüfus için geçim kaynağı sağlanması amacıyla tarımsal büyüme ve kalkınmaya gereksinim vardır. Tarımsal nüfus ve işgücü arttıkça, arazi ve sermayenin sınırlı olmasıyla birlikte, azalan marjinal ve ortalama getiri ortaya çıkması beklenebilir. Bunun olmaması için, tarım sektöründe sermaye yatırımı ve teknolojik gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncüsü; hızla genişleyen ve kentleşen, tarım dışı nüfusun beslenmesi ve aynı zamanda endüstriyel gelişme için hammadde sağlaması amacıyla da tarım sektörüne ihtiyaç duyulmaktadır (Upton,2004:1-2). Yine Yudelman, 1976:44'e göre tarımsal büyüme, iktisadi kalkınma için sadece "yeterli" değil, aynı zamanda "gerekli" bir önkoşul olarak görülmektedir.

Tarımsal üretimdeki başarısızlık, kendine yeterliliğin azalması, tarımsal ithalatın artması ve gıda fiyatlarının artmasıyla sonuçlanmaktadır. Her durumda, ödemeler dengesinde yarattığı olumsuz etkiler ve enflasyonist baskı nedeniyle, endüstriyel gelişmede ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır (Upton,2004:2).

Gollin vd. (2002) tarafından yapılan çalışmada tarım sektörünün ekonomik kalkınmadaki rolü araştırılmıştır. 1960-1990 dönemi için 62 gelişmekte olan ülke verilerinden yararlanılarak yapılan ekonometrik analiz sonucunda iki temel bulgu elde edilmiştir. Birincisi; tarımsal verimlilik ile tarım istihdamı arasında negatif ilişki bulunmaktadır. İkincisi ülkenin tarımsal üretkenliğindeki büyüme ile işgücünün tarım sektörü dışına hareketi arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Buna göre; tarımsal üretkenlik artışı sağlayan ülkeler, işgücünü tarım sektöründen diğer sektörler kaydırabilmekte ve böylece ortalama üretkenlik ve GSYİH artışı sağlayabilmektedir.

Artan tarımsal çıktı ve verimliliğin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkısı beş şekilde ele alınabilir. Bunlar:

1. Ekonomik kalkınma, tarımsal ürün talebinde ciddi artış ile karakterize edilmektedir ve gıda arzının arttırılmasındaki başarısızlık ekonomik büyümeyi ciddi şekilde engelleyebilir.
2. Tarımsal ürün ihracatındaki artış, özellikle iktisadi kalkınmanın başlangıç aşamalarında gelir artışı ve döviz kazancının en önemli araçlarından birisi olabilir.
3. İmalat sektörü ve diğer genişleyen sektörler için gereken işgücü tarım sektöründen çekilmelidir.
4. Az gelişmiş ülkelerde hâkim sektör olan tarım sektörü, ikincil sanayinin gelişmesi ve genel yatırımlar için gerek duyulan sermayeye net katkı sağlayabilir ve sağlamalıdır.
5. Tarımsal nüfusun net gelirinin yükselmesi, endüstriyel genişlemenin tetikleyicisi olarak önemli rol oynayabilir (Johnston ve Mellor, 1961:571-572).

Tarımın iktisadi kalkınmadaki önemi, ulusal gelir artışı sağlaması, kırsal nüfusun geçim kaynağı olması ve artan nüfusun besin ihtiyaçlarının karşılanması olarak özetlenebilir. Bununla birlikte tarımsal kalkınma yoksulluğun azaltılmasında da oldukça önemli rol oynamaktadır (Upton,2004:2).

Bir ülkede kalkınma ülkenin kendi öz kaynaklarından optimum düzeyde yararlanması ile mümkün kılınabilir. Tarım ve hayvancılık sektörü de pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin de önemli öz kaynaklarının başında yer almaktadır. Hayvancılık sektörü, kırsal kalkınma ve kırsal sanayinin can damarı niteliğindedir. Ülkelerin hayvancılık sektörünü geliştirmeden kırsal iktisadi kalkınmayı başarmaları olanaksızdır (Aral, 1996'dan aktaran Mundan vd. 2017:238). Bu bağlamda tarım ve hayvancılık sektörleri kırsal kalkınma üzerinde önemli rol üstlenmektedir.

Dünya üzerinde insanların önemli ve değişmeyen sorunları arasında başta dengeli ve yeterli beslenme yer almaktadır. Bu sebeple hayvansal ürünler, mevcut biyolojik özellikleri itibariyle vazgeçilmezdir ve dolayısıyla ikamesi de mümkün değildir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre sağlıklı bireylerin vücut ağırlıklarına göre belirli miktarda protein tüketmesi ve söz konusu proteinlerinde “%42'sinin hayvansal kökenli olması”

tavsiye edilmektedir. Bireylerin dengeli ve yeterli beslenmesi konusunda önemi büyük olan hayvancılık sektörü, önemli ölçüde gerek sosyal gerekse ekonomik işlevlere de sahiptir. Milli gelir ve istihdam düzeyini arttırmak, et ve süt, deri, kozmetik, tekstil ve ilaç sanayi kollarına hammadde yaratmak, bunların yanı sıra ihracat kanalıyla döviz gelirlerinde artış sağlamak ve kalkınmayı desteklemek bu işlevler arasındadır (Tigem, 2018:4-5).

Ayrıca hayvancılık sektörü gerek modern gerekse yoğun tekniklere dayanmaktadır ve değerlendirilemeyecek olan atık türlerini değerlendirerek katma değer arttıran önemli bir göreve de sahiptir. Buna ilave olarak hayvansal ürünlerdeki gibi belli bir dönem içerisinde değil, senenin geniş bir döneminde ve daimi bir şekilde elde edilmektedir. Dolayısıyla çiftçilerin gelirlerinin arttırması yönünde rolü büyüktür (Öztürk ve Karkacier,2008:18).

2.2. DÜNYADA TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

2.2.1. Tarım Sektöründe Mevcut Durum

İnsanlık tarihi ile başlamış olan tarım sektörü Dünya'nın ilk ve en eski uğraşlarından biridir ve insanların temel ihtiyaçlarını gıda/besin üretimine yönelik olarak karşılamaktadır. Dolayısıyla biyolojik ihtiyaçlarımızın karşılanması konusunda diğer sektörden farklı olarak vazgeçilemez bir faaliyettir. Bu nedenle yaşamsal önemi büyük olan tarım sektörü ülkeler için olmazsa olmaz sektörlerin başında yer almaktadır (Direk, 2012:9).

Farklı besin maddeleri üretmesinin yanı sıra besin maddelerini işleyerek çeşitlilik oluşturan tarım sektörü, bireylerin ihtiyaç duyduğu besin gereksinimlerini karşılaması sebebiyle dolaylı yoldan toplumların kalkınma ve sağlığını da önemli derecede etkileyen bir sektördür. Söz konusu sosyo-ekonomik kalkınma ve toplum sağlığının yakalanabilmesi ancak yeterli beslenme ile sağlanabilir. Öyle ki bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için besinlere duyduğu gereksinim vazgeçilmezdir. Fakat öncelikle bireylerin istedikleri besin maddelerine/miktarına ulaşmaları ve bu besin maddelerini satın alabilecek bir gelir düzeyinde olmaları gereklidir. Ülkelerin gerek sosyal gerekse ekonomik açıdan gelişmesinde tarım sektörü son derece önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca tarım sektörü, milli gelir ve buna ilave olarak istihdam üzerindeki katkısı, farklı sektörler için sermaye ve hammadde sağlıyor olması ve ülke ihracatı üzerindeki etkilerinin yanı sıra ekolojik denge üzerindeki katkısı sebebiyle dünya üzerinde

vazgeçilmesi mümkün olmayan önemli bir sektördür. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal boyutlar başta olmak üzere tüm boyutları ile toplumdaki her kesimi yakından ilgilendirmektedir (Doğan vd. 2015:30).

Az gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülke fark etmeksizin bütün ülkelerin iktisadi hayatlarında tarım sektörü oldukça önem teşkil etmektedir. Öyle ki insanların gıda ihtiyacını karşılayabilmesinin yanı sıra hammadde temini sağlayabilmesi tarım sektörüne bağlıdır ve tarım sektörü ikamesi olmayan bir sektördür (Doğan vd. 2015:31). Fakat özellikle, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan kırsal nüfusun temel geçim kaynağıdır. Tarımsal nüfus, kırsal nüfusun %87'sini oluşturmaktadır. Aşırı yoksul nüfusun büyük çoğunluğu tarım sektörüne bağımlıdır. Tüm gelişmekte olan ülkelere kırsal yoksul kesim, geçimleri için yoğun bir şekilde tarımsal ve hayvansal üretime ve ilişkili faaliyetlere bağımlı durumdadır (Upton,2004:2).

Francis ve David, 2012:46'ya göre de tarım, gelişmekte olan ülkelere işgücünün neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Kırsal toplulukların büyük kısmı ve özellikle kırsal yoksul nüfus, doğrudan veya dolaylı olarak çiftçilik, gıda işleme, ormancılık balıkçılık ve ticaret yoluyla tarım sektörüne bağımlıdır.

Tüm az gelişmiş ülkelere de tarım, ekonomide büyük bir paya sahiptir. Tipik olarak, ulusal gelirin %40-60 kadarı tarım sektöründen elde edilmekte ve istihdamın %50-80 kadarı tarımsal üretimde yer almaktadır. Kaynakların (başta arazi ve işgücü) çok büyük bir kısmı tarım sektöründe işlenmesine rağmen, bu kaynaklar çok düşük bir verimlilikte kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelere ise durum farklıdır. Danimarka ve Yeni Zelanda gibi ülkeler tarımsal ihracatta lider konumda olmalarına rağmen, işgücünün %20'den az kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir (Johnston ve Mellor, 1961:566-567).

Küresel olarak ele alındığında tarım sektörü, diğer bütün endüstrilerde olduğundan daha fazla sayıda insanın geçim kaynağını oluşturmaktadır. Tarımsal üretimde ve verimlilikte artışa, hem kırsal gelirin artırılması, hem de hızla büyüyen kentsel nüfusun gıda ve hammadde ihtiyacının karşılanmasında ihtiyaç duyulmaktadır. Verimlilik artışlarının, başarılması zor olmasına rağmen, yoksulluğun azaltılması ve hane halkı geliri üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla tarım yoksulluğun azaltılmasında oldukça önemli rol oynamaktadır. Çünkü yoksulların çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır ve büyük ölçüde tarıma bağımlıdır (Upton, 2004:iii-4).

Küçük çiftlik üretimi ve bunun ulusal kalkınmasıyla ilişkisi üzerine tarım ekonomistleri tarafından giderek artan bir literatür bulunmaktadır. Ekonomistlerin araştırmaları küçük çiftliklerin hem emek yoğun hem de üretken olduğunu göstermiştir. Tüm bunlar, tarım ve kırsal kalkınma konusunda yeni bir yaklaşım gerekliliğine yol açmıştır. Yeni yaklaşım, geleneksel sektöre ve kırsal işgücünün daha üretken olmasını sağlayacak kredi, teknik ve materyal girdinin sağlanmasına odaklanmaktadır (Yudelman, 1976:446).

İstihdam edilen kişi sayısı bakımından tarım dünyadaki en önemli endüstridir. Tahmin edilen tarımsal istihdam, geçim kaynakları tarıma, avcılığa, balıkçılığa veya ormancılığa dayalı kişiler olarak tanımlandığında, 2,5 milyardan fazla olup, toplam istihdamın %42'sini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, nüfusun %50'den fazlası tarıma bağımlıdır. Kırdan kente göçün bir sonucu olarak bu oran giderek azalmasına rağmen, geçim kaynağını tarımsal üretimin oluşturduğu kişilerin mutlak sayısı hala artmaktadır (Upton,2004:1).

Aşağıdaki tabloda ülke gruplarının 2019 yılına ait tarım sektörüne yönelik istihdam oranları (%) verilmektedir.

Tablo 8. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdamda Payı

Ülke Grupları	Pay (%)
Kuzey Amerika	1,4
Avrupa & Orta Asya	8,1
Ortadoğu & Kuzey Afrika	15,8
OECD Ülkeleri	4,4
Arap Ülkeleri	20,2
Latin Amerika & Karayipler	13,7
AB Ülkeleri	4,4
Sahra Altı Afrika	52,6
Doğu Asya & Pasifik	25,0
Güney Asya	41,7

Kaynak: World Bank Data, Erişim Tarihi: 02.05.2020.

Dünya Bankasından alınan tarımın toplam işgücü içerisindeki payını gösteren bu oran (*Employment in agriculture % of total employment*) tarıma ilave olarak avcılık, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerini de içermektedir.

Sahra Altı Afrika ülkelerinde toplam işgücünün yarısından fazlası (%52,6) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Aynı şekilde Güney Asya ülkelerinde de işgücünün neredeyse yarısına yakın bir kısmı (%41,7) tarım sektöründe çalışmaktadır. Güney Asya ülkelerini sırayla %25 ile Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri, %20,2 ile Arap ülkeleri, %15,8 ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, %13,7 ile Latin Amerika ve Karayipler, %8,1 ile Avrupa ve Orta Asya ülkeleri, %4,4 ile Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve %1,4 ile Kuzey Amerika takip etmektedir. Az gelişmiş ülkelerde tarımın toplam işgücü içerisindeki payının oldukça yüksek olduğu, ülkenin gelişmişlik durumuna göre bu oranın azaldığı görülmektedir.

Upton, 2004:1 tarafından oluşturulan altı ülke grubunu kapsayan aşağıdaki tabloda ise ülkelerin tarımsal nüfus, tarımsal nüfusun yıllık büyümesi ve tarım dışı nüfusun yıllık büyümesi bilgileri görülmektedir. Ülke grupları itibariyle tarımsal nüfustaki değişim aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 9. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal İşgücü Göstergeleri

Ülke Grupları	Tarımsal Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi, 2001)	Tarım Nüfus Büyümesi (1991-2001, Yüzde)	Tarım Dışı Nüfus Büyümesi (1991-2001, Yüzde)	Tarımsal Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi, 2010)
Gelişmiş Ülkeler	7,3	-2,9	0,8	5,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	51,5	0,6	2,9	46,5
Latin Amerika & Karayipler	20,4	-0,8	2,3	16,3
Sahra Altı Afrika	63,5	1,8	4,4	58,3
Kuzey Afrika & Yakın Doğu	32,1	0,5	3,2	27,3
Güney Asya	53,7	1,0	3,0	49,0
Doğu & Güneydoğu Asya	59,3	0,2	2,7	53,9

Kaynak: FAOSTAT, 2003'ten aktaran Upton 2004: 1.

Aşağıdaki tabloda 2016 yılına ilişkin ülke gruplarının bazı tarım ve hayvancılık göstergelerine yer verilmektedir.*

* 2016 yılının seçilme sebebi karşılaştırma yapılabilmesi açısından Dünya Bankası'nda Türkiye'nin sadece 2016 yılı verilerinin eksiksiz bir şekilde verilmiş olması, 2019 yılında ise söz konusu göstergelerden neredeyse tamamının verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer ülkelerin göstergeleri güncel olarak dünya bankasında bulunmaktadır.

Tablo 10. Ülke Gruplarına Göre Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri

	Tarım Arazisi (%)	Tarımsal Hammadde İthalatı (Mal İthalatı Yüzdesi)	Tarımsal Hammadde İhracatı (Mal İhracatı Yüzdesi)	Tarımsal Katma Değer Artışı (%)	Tarım, Ormancılık, Balıkçılık Katma Değer (GSYİH %))	Tarım İstihdamı (Toplam İstihdamın Yüzdesi)	Kırsal Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi)	Kırsal Nüfus Artışı (Yıllık %)
Kuzey Amerika	25,7	0,9	2,9	5,9	0,9	1,4	18,2	-0,2
Avrupa & Orta Asya	29,3	1,5	1,4	-0,4	2,0	8,8	28,2	-0,2
Orta Doğu & Kuzey Afrika	33,3	1,1	0,2	-0,3	5,2	16,8	35,3	0,8
OECD Ülkeleri	34,3	1,3	1,6	-0,1	1,4	4,6	19,8	-0,3
Arap Ülkeleri	36,6	1,0	0,2	-1,0	5,5	21,2	41,7	1,3
Latin Amerika & Karayipler	37,7	1,0	2,6	-1,3	4,9	13,9	19,9	-0,2
AB Ülkeleri	42,8	1,5	1,4	-1,6	1,5	4,8	25,9	-0,5
Sahra Altı Afrika	43,7	1,0	2,8	3,4	15,6	54,0	60,9	1,8
Doğu Asya & Pasifik	47,8	2,0	1,3	1,6	4,9	27,2	42,7	-1,4
Güney Asya	56,8	2,3	1,4	5,1	16,7	44,9	66,9	0,6

Kaynak: World Bank Data, Erişim Tarihi: 01.05.2020.

Az gelişmiş ülkelerde, tarımın toplam işgücü içerisindeki payının oldukça yüksek olmasını destekler nitelikte, yukarıdaki ta bakıldığında tarıma yönelik farklı göstergelerde de benzer sonuçlar görülmektedir. Yine aynı ülke grupları itibariyle yukarıdaki tabloda farklı olarak ülkelerin, tarım arazisi, tarımsal hammadde ithalatı ve ihracatı, tarımsal katma değeri, tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri (GSYH'nin yüzdesi olarak), tarımda istihdam, hayvancılık üretim endeksi, kırsal nüfus ve kırsal nüfustaki yıllık % artışı bilgileri verilmektedir.

Seçilmiş göstergelere göre Güney Asya'daki arazilerin yarısından fazlasını (%56,8) tarım arazileri oluşturmaktadır. Kıtanın tarımsal hammadde ithalatı %2,3 iken tarımsal hammadde ihracatı ise %1,4'tür. Tarımsal katma değeri ise (yıllık % büyüme) %5,1 olarak görülürken tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %16,7 olarak görülmektedir. Yine söz konusu kıtanın toplam işgücü içerisindeki tarımsal istihdam oranı %44,9'dur. Toplam nüfusun %66,9'u kırsal nüfustan oluşmakta iken kırsal nüfus artışı yıllık olarak %0,6'dır.

Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde ise arazilerin neredeyse yarısı tarımsal arazi (%47,8) niteliği taşımaktadır. Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde tarımsal hammadde ithalat ve ihracatı Güney Asya'ya kıyasla daha düşüktür. Söz konusu kıtada tarımsal hammadde ithalatı %2 iken, tarımsal hammadde ihracatı ise %1,3 olarak görülmektedir. Ülkenin tarımsal katma değerindeki yıllık büyümesi %1,6 iken, tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %4,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal istihdam ele alındığında toplam işgücü içerisinde tarımsal işgücünün payı %27,2'dir. Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde toplam nüfusun neredeyse yarısı (%42,7) kırsal nüfus niteliğindedir ve kırsal nüfusta yıllık -%1,4'lük bir azalış görülmektedir (kırsal nüfusta negatif büyüme söz konusudur).

Sahra Altı Afrika'da arazilerin %43,7'si tarım arazisidir ve tarımsal hammadde ithalatı (%1) Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinden daha az iken, tarımsal hammadde ihracatı (%2,8) Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinden fazladır. Aynı şekilde tarımsal katma değerdeki yıllık büyümesi (%3,4) ve tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) de (%15,6) Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinden fazladır. Sahra Altı Afrika'da işgücünün yarısından fazlası (%54) tarım sektöründe istihdam edilmektedir ve

ülke nüfusunun %60,9'u kırsal nüfustan oluşmaktadır. Kırsal nüfusta ise yıllık %1,8'lik bir artış görülmektedir.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tarımsal bilgilerine bakıldığında ise, arazilerin %42,8'i tarım arazilerinden oluşmaktadır. Ülkelerin tarımsal hammadde ithalatı (%1,5) ve ihracatı (%1,4) neredeyse aynıdır. Yine söz konusu ülkelerin tarımsal katma değeri yıllık %1,6 azalmaktadır (tarımsal katma değerde negatif büyüme söz konusudur). Tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %1,5 iken toplam işgücü içerisinde tarımsal istihdam oranı yalnızca %4,8'dir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin toplam nüfusunun %25,9'u kırsal nüfus niteliği taşırken, bu nüfus yıllık olarak %0,5 azalış göstermektedir.

Latin Amerika ve Karayipler'de ise arazilerin %37,7'si tarımsal araziden oluşmaktadır. Tarımsal hammadde ithalatı %1 olarak görülürken tarımsal hammadde ihracatı ise %2,6'dır. Tarımsal katma değerde yıllık -%1,3 ile negatif büyüme görülen Latin Amerika ve Karayipler'de tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %4,9'dur. Toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdam oranı %13,9'dur. Yine Latin Amerika ve Karayipler'de nüfusun neredeyse %20'si kırsal nüfustur ve söz konusu kırsal nüfus yıllık olarak %0,2 azalmaktadır.

Arap ülkelerindeki tarımsal göstergeler ele alındığında ise ülkelerdeki arazilerin %36,6'sı tarım arazisidir. Tarımsal hammadde ithalatı %1 iken, ihracatı ise sadece %0,2'dir. Tarımsal katma değerde yıllık %1'lik negatif büyüme görülürken, tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %5,5'tir. Ülkedeki toplam işgücünün %21,2'si tarım sektöründe istihdam edilmektedir ve nüfusun %41,7'si kırsal nüfusu içermektedir. Söz konusu kırsal nüfusta yıllık %1,3'lük bir artış söz konusudur.

OECD üyesi olan ülkelerin ise arazilerinin %34,3'ü tarım arazisinden oluşmaktadır. Tarımsal hammadde ithalatı %1,3 olan OECD üyesi ülkelerin, tarımsal hammadde ihracatı ise %1,6'dır. Ayrıca tarımsal katma değerde yıllık %0,1'lik negatif büyüme görülmektedir. Buna ilave olarak tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %1,4'tür. Söz konusu ülkelerde tarımsal istihdam %4,6'dır. Toplam nüfusun %19,8'ini kırsal nüfus oluştururken, kırsal nüfusta yıllık olarak %0,3'lük bir azalış görülmektedir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ise arazilerin %33,3'ünü tarım arazileri oluşturmaktadır. Tarımsal hammadde ithalatı %1,1 ve ihracatı ise %0,2 olan ülkelere tarımsal katma değerde yıllık %0,3'lük bir negatif büyüme görülmektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise bu oran %5,2'dir. Ayrıca toplam istihdam içerisinde tarımsal istihdam %16,8'dir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde nüfusun %35,3'ü kırsal nüfus niteliği taşıırken bu kırsal nüfus yıllık olarak %0,8 artmaktadır.

Avrupa ve Orta Asya'da toplam arazilerin %29,3'ü tarım arazisidir. Tarımsal hammadde ithalatı ve ihracatı birbirine çok yakın olmakla birlikte tarımsal hammadde ithalatı %1,5 iken ihracatı ise %1,4'tür. Ayrıca tarımsal katma değerde %0,4 ile negatif büyüme görülmekte iken, tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise %2'dir. Söz konusu ülkelerdeki toplam istihdamın %8,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca toplam nüfusun %28,2'si kırsal nüfustan oluşmaktadır ve bu kırsal nüfusta yıllık olarak %0,2'lik bir azalış görülmektedir.

Son olarak Kuzey Amerika'da arazilerin %25,7'si tarım arazisinden meydana gelirken, tarımsal hammadde ithalat ve ihracat oranları sırasıyla %0,9 ve %2,9'dur. Tarımsal katma değerde ise yıllık %5,9'luk bir büyüme görülmektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değeri (GSYH'nin yüzdesi) ise %0,9 olan Kuzey Amerika'da toplam işgücünün yalnızca %1,4'lük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca Kuzey Amerika'da toplam nüfus içerisinde kırsal nüfusun oranı %18,2 ile diğer ülke gruplarına kıyasla en düşük seviyededir. Kırsal nüfusta ise yıllık %0,2 azalış yaşanmaktadır.

Göstergelere ve ülke gruplarına genel olarak bakıldığında, tarımsal arazi en fazla Güney Asya'da görülürken, en az tarımsal arazi Kuzey Amerika'dadır. Yine tarımsal hammadde ithalatı en yüksek Güney Asya'da iken, en düşük tarımsal hammadde ithalatı Kuzey Amerika'da görülmektedir. Tarımsal hammadde ihracatına bakıldığında ise, Kuzey Amerika için tam tersi bir durum söz konusudur ve bu ülke en yüksek ihracat oranına sahiptir. Tarımsal ihracatta en düşük paya ise Arap ülkeleri sahiptir. Yine Kuzey Amerika, tarımdaki yıllık katma değer büyümesinde en yüksek sırada iken, Avrupa Birliği üyesi ülkeler tarımsal katma değerde en fazla azalışı göstermektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerine yönelik katma değer (GSYH'nin yüzdesi) ise en yüksek paya

Güney Asya sahiptir. Yine söz konusu gösterge için en düşük pay Kuzey Amerika'ya aittir. Toplam işgücü içerisinde tarımsal istihdam oranı en yüksek olan ülkeler Sahra Altı Afrika ülkeleri iken, tarımsal istihdam oranı en düşük ülke Kuzey Amerika'dır. Tüm bu bilgileri destekler şekilde kırsal nüfus oranı en fazla Güney Asya'da ve en az kırsal nüfus oranı ise Kuzey Amerika'da görülmektedir. Fakat kırsal nüfus en fazla Arap ülkelerinde artış gösterirken, Avrupa Birliği üyesi ülkelerde bu oran en düşük seviyededir.

Bu bilgilerden hareketle, seçili göstergeler itibarıyla ülke gruplarının gelişmişlik düzeylerine göre gerek tarımsal işgücüne bağlılıkları gerekse tarımsal arazi oranlarının yüksekliği ve kırsal nüfus oranları vb. göstergeler farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerin işgücünde daha yüksek oranda tarıma bağlılığı ve kırsal nüfuslarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

2.2.2. Hayvancılık Sektöründe Mevcut Durum

Her alanda gelişme ve kalkınma yaratacak sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi tüm ülkelerin öncelikli konusu arasındadır. Bu bağlamda hayvancılık sektörü tüm dünyada nüfusun dengeli beslenmesi ve çeşitli sahalarda hammadde görevi görmesi bakımından tarım sektörü içerisinde yer almaktadır ve oldukça önem arz etmektedir (Er ve Özçelik, 2016:17).

Ulusal ekonomiye katkısı dışında hayvansal üretim ve hayvancılık sektörü, kırsal alanlarda istihdam, geçim kaynağı ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlama konusunda da oldukça önemli rol oynamaktadır (Upton, 2004:4). Bu noktada hayvancılık sektörü et ve süt mamulleri sanayiye ek olarak dericilik, tekstil sanayileri ve hayvancılık ekipman sanayileri ile veteriner ilaçları gibi bileşenler yeni istihdam alanları doğurmakta ve hayvansal ürünler işlenerek katma değer oluşturmaktadır (Tigem, 2018:4-5).

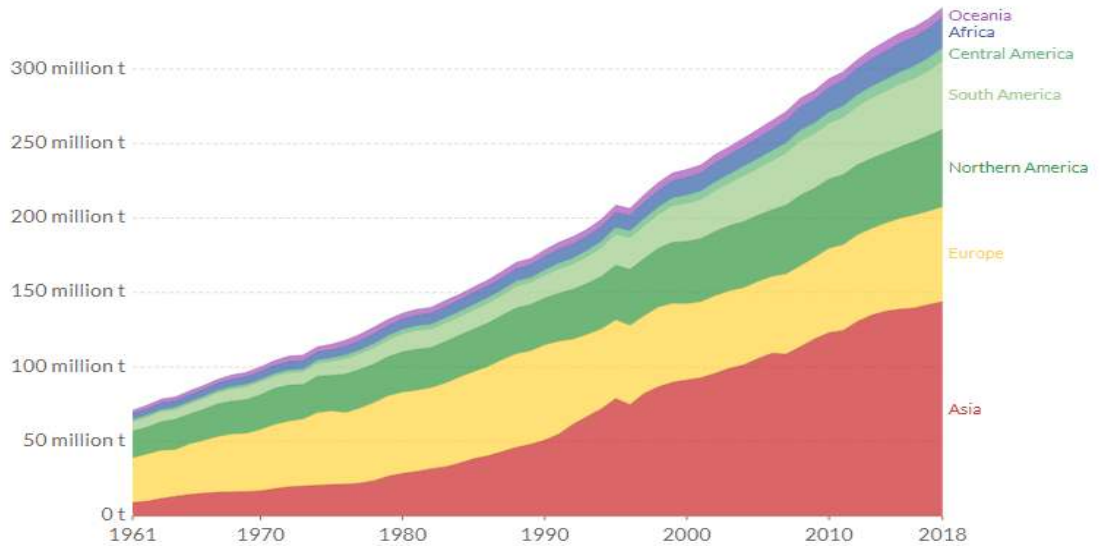
Hayvancılığın ve hayvansal ürünlerin sanayileşmiş ülkelerde toplam tarımsal çıktının yarısından fazlasını, gelişmekte olan ülkelere ise üçte birini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere nüfus ve gelir artışıyla birlikte tüketici talebi artmakta ve hayvancılık sektörünün ve hayvansal ürünlerin küresel önemi giderek artmaktadır (Upton, 2004:3).

Bireylerin kişi başı tükettiği hayvansal besin miktarı ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir kriter olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle hayvansal ürünlerden alınan protein tüketimi ile kalkınma arasında sebep sonuca dayalı bir ilişki vardır. Beslenmeye duyulan ihtiyacı kendi kaynaklarını kullanarak karşılama amacı ülkeleri hayvancılık sektörünü korumaya ve desteklemeye yönelik tarım politikaları yaratmaya yönlendirmiştir (Tigem, 2018:5). Hayvancılık sektörünün kalkınmasına yönelik olarak planlamacılar, piyasa için üretimin nasıl arttırılabileceği konusuna odaklanma eğilimindedir. Bu, hem artan nüfus için iç piyasa üretiminin hem de döviz geliri elde edilebilmesi için dış piyasa üretiminin arttırılmasını içermektedir (Waters-Bayer ve Bayer,1992:3).

Küresel Et Üretimi

Küresel anlamda et üretimi ele alınacak olursa geçtiğimiz 50 yıl içerisinde et üretiminin hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Toplam et üretimi 1961 yılından günümüze uzanan süreçte dört katın üzerinde artış göstermektedir. Aşağıdaki grafikte bölgelere göre küresel et üretim miktarı (ton) verilmektedir (Ritchie ve Roser, 2017).

Şekil 6. Dünyada Et Üretimi (Milyon Ton)

*Sığır eti, kümes hayvanları, koyun / keçi eti, domuz eti ve yabani hayvan etleri dahildir.

*Et üretimine yönelik tüm veriler, hem ticari hem de çiftlik kesiminden elde edilen toplam bilgileri içerir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Bölgesel olarak incelendiğinde toplam üretiminin yaklaşık olarak %40-45'ini karşılayan Asya, en büyük et üreticisi olarak görülmektedir. Bu bölgesel dağılım son yıllarda önemli derecede değişime uğramıştır. 1961 yılında Avrupa %42 ile Kuzey Amerika ise %25 ile et üretiminde öne çıkmaktaydı. Söz konusu yılda Asya'nın et üretimi yalnızca %12 idi. 2013 yılında ise Avrupa'nın payı %19'a gerilerken Kuzey Amerika'nın payı %15'e kadar gerilemiştir (OurWorldinData, 2020).

Üretim payındaki bu azalma, mutlak anlamda üretimde büyük artış yaşanmasına rağmen gerçekleşmiştir. Avrupa'daki et üretimi yine bu dönemde yaklaşık olarak iki katına çıkarken, Kuzey Amerika üretiminde ise 2,5 kat artış yaşanmıştır. Bununla birlikte Asya'da yaşanan üretim artışları şaşırtıcı olmuştur, et üretimi 1961 yılından bu yana kadar 15 kat artmıştır.

Diğer bölgelerde yaşanan üretimdeki mutlak artışlar da oldukça önemlidir. Bütün bölgelerde (Karayipler hariç olmak üzere) söz konusu dönemde 5 katın üzerinde bir artış görülmüştür. Karayipler'de ise et üretimi yaklaşık olarak üç katına çıkmıştır (OurWorldinData, 2020).

Aşağıdaki tabloda yine 1961-2018 yılları itibariyle dönemsel olarak bölgelerin et üretim miktarları yer almaktadır.

Tablo 11. Küresel Et Üretim Miktarı (Milyon Ton)

Dönemler ve Bölgeler	1961	1970	1980	1990	2000	2018
Asya	9.05	16.99	28.63	50.91	91.36	143.71
Avrupa	30.00	40.94	54.54	63.89	51.30	63.85
Kuzey Amerika	17.99	23.40	27.01	31.43	41.57	51.73
Güney Amerika	6.52	8.84	12.15	15.67	25.85	46.12
Orta Amerika	1.23	1.64	3.03	3.45	5.44	8.89
Afrika	3.91	5.07	6.69	8.78	11.59	20.17
Okyanusya	2.30	3.27	4.03	4.50	5.40	6.69
Toplam	71	100,1	136,1	178,6	232,5	341,2

*Sığır eti, kümes hayvanları, koyun / keçi eti, domuz eti ve yabani hayvan etleri dahildir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

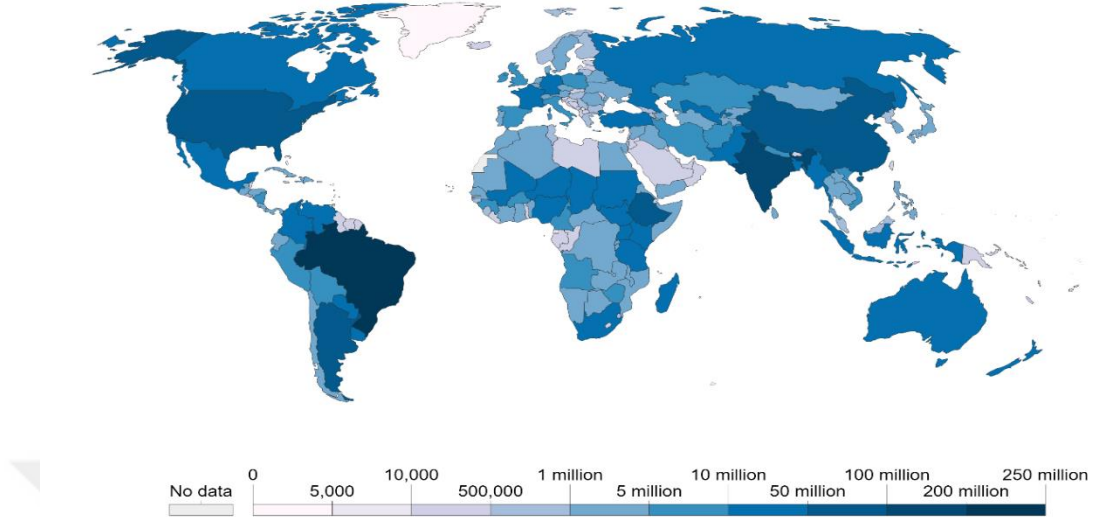
Tablodan da görüldüğü üzere dünya üzerinde et üretim miktarı dönemler itibariyle daimi olarak artış göstererek 2018 yılında dünyadaki toplam et üretim miktarı 341.16 milyon tona ulaşmıştır.

Bunlara ilave olarak et çeşitleri dünya genelinde önemli derecede farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde yabani av hayvanları, ördek gibi diğer et çeşitleri toplam üretimin önemli bir kısmını içermektedir. Et türlerindeki üretimde mutlak olarak artış görülmesine rağmen, göreceli olarak küresel et türlerindeki payda son 50 yıl içerisinde önemli derecede değişim yaşanmıştır. 1961 yılında kanatlı et üretimi küresel et üretiminin yalnızca %12'sini oluşturuyorken, 2013 yılına kadarki süreçte bu pay yaklaşık olarak %35'e çıkmıştır. Buna karşın sığır eti ve manda eti ise neredeyse yarıya düşmüştür. Günümüzde ise bu oran yaklaşık olarak %22'dir (Ritchie ve Roser, 2017).

Küresel olarak sığır ve manda eti üretimi ise aşağıdaki haritada verilmektedir. Sığır eti üretimi 1961 yılından günümüze uzanan süreçte iki kattan daha fazla artış göstermiştir. 2014 yılında 28 milyon ton olan sığır ve manda eti üretimi 68 milyon tona kadar yükselmiştir (FAO'dan aktaran OurWorldinData, 2020)

Şekil 7'de Dünya'da sığır sayısı ve Şekil 8'de Dünya'da sığır ve manda eti üretim miktarı yer almaktadır.

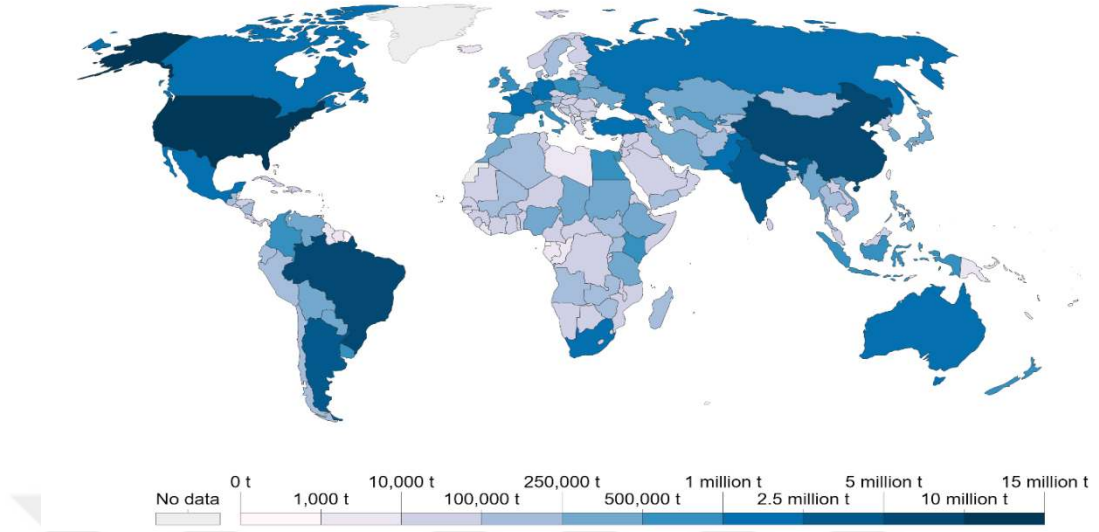
Şekil 7. Dünyada Sığır Sayısı (2018)

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Her iki haritadan hareketle sığır sayısı fazla olan ülkelerin sığır eti üretim miktarlarının da fazla olduğu görülmektedir.

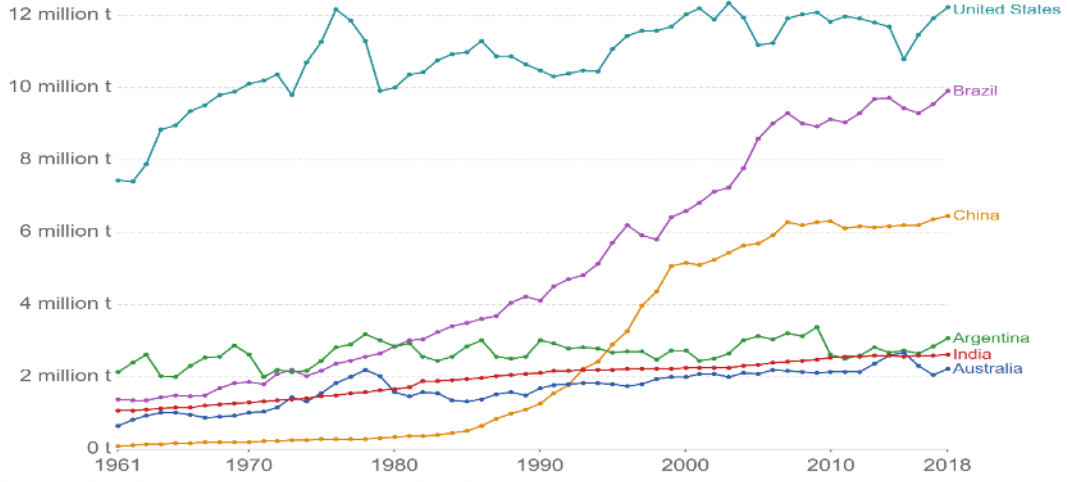
Şekil 8. Dünyada Sığır ve Manda Eti Üretim Miktarı (Milyon Ton) (2018)

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Şekil 7 ve Şekil 8'deki haritalarda koyu renkli bölgeler sığır sayısının ve sığır ve manda eti üretiminin en fazla olduğu ülkeleri göstermektedir. Açık renkten koyu renge gidildikçe sığır sayısı ve et üretim miktarı artmaktadır. Bu doğrultuda Dünya'nın en büyük sığır ve manda eti üreticisi Amerika Birleşik Devletleri'dir. 2014 yılında ABD 11-12 milyon ton üretim yapmıştır. Diğer büyük üreticiler arasında Brezilya ve Çin yer almaktadır. Bu ülkeleri Arjantin, Avusturalya ve Hindistan takip etmektedir. Söz konusu ülkelerin et üretimini aşağıdaki grafikte görülmektedir (OurWorldinData, 2020).

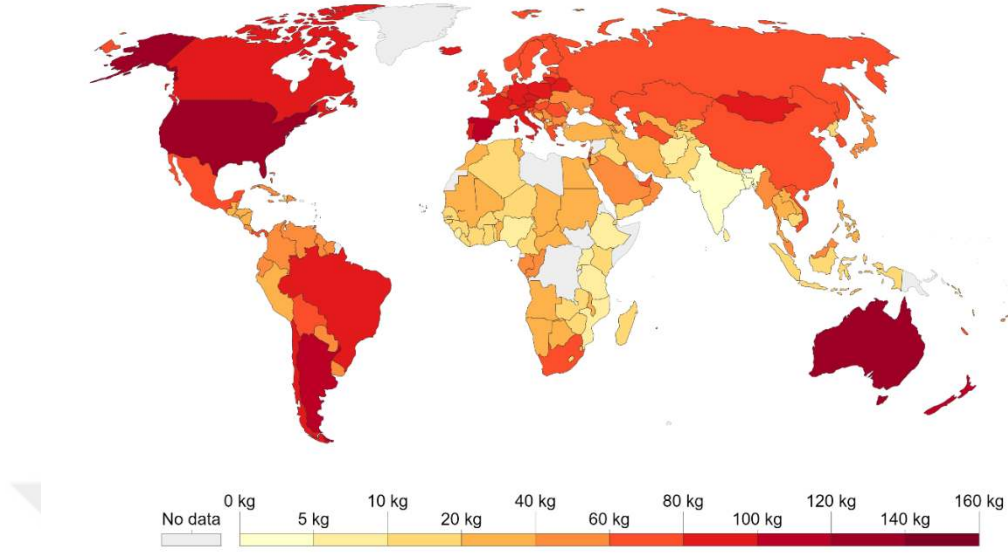
Şekil 9. Dünyada Sığır ve Manda Eti Üretiminde Öne Çıkan Ülkeler (1961-2018)

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünler, tarımsal ürünlerden daha maliyetlidir. Bu nedenle pek çok gelişmekte olan ülkede, sanayileşmiş ülkelere kıyasla genellikle daha düşük hayvansal ürün tüketimi söz konusudur. Düşük et, süt, yumurta tüketimi ise bir şekilde daha yüksek kişi başı hububat arzı ve tüketimi ile telafi edilmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde de gelir arttıkça hayvansal ürünlere olan talep de hızla artmaktadır. Fakat bu ülkelerin pek çoğunda iç üretim artan talebi karşılayamamakta ve bu nedenle tarımsal ürün ithalatı da artmaktadır (Upton, 2004:3). Bunlara ilave olarak ülkelerin kişi başı et tüketimi Şekil 10'da verilmektedir.

Şekil 10. Dünyada Kişi Başı Et Tüketimi (Kg) (2017)

* Deniz ürünleri ve balık hariçtir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Kişi başı et tüketiminde küresel anlamda ortalama olarak 1961 yılından günümüze uzanan süreçte 20 kilogram artış görülmektedir. Söz konusu artış eğilimi toplam et üretimindeki artışın nüfus artış hızından daha fazla olduğunu göstermektedir. Ülkelere göre bu değişimin yönü ve oranı değişmekle birlikte et tüketim miktarı yüksek gelirli ülkelerde en yüksektir. Şekil 10'da görülen haritada koyu renkler et tüketiminin fazla olduğu bölgeleri göstermekte ve açıktan koyu renge gidildikçe et tüketim miktarının arttığı görülmektedir. Bu bağlamda milli geliri fazla olan ülkelerin daha fazla et tüketimi yaptığı söylenebilmektedir (FAO'dan ve Dünya Bankası'ndan aktaran OurWorldinData).

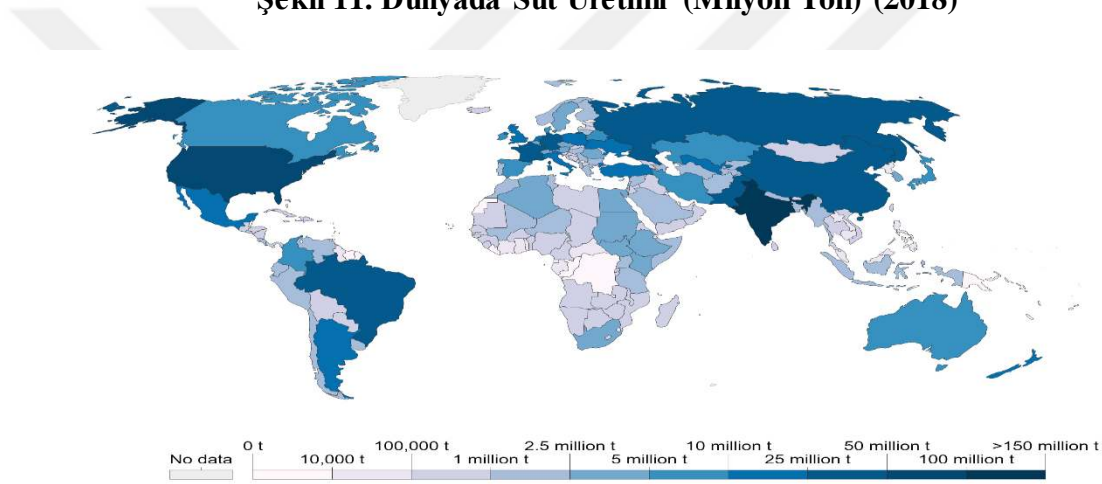
Küresel Süt Üretimi

Dünyada yaklaşık olarak 150 milyon ailenin süt üretimi ile uğraştığı bilinmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ele alındığında süt üretimi daha çok küçük ölçekli işletmeler tarafından yapılmakta ve satıştan elde edilen kazanç ile söz konusu aileler geçimini sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin son on yılda dünya genelinde toplam süt üretimindeki payının arttığı görülmektedir. Bu ilerleme hayvan başına sağlanan verimden daha çok üretime dahil edilen hayvan sayısındaki artış kaynaklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere hayvan başına düşen verimin arzu edilen düzeye ulaşamamasının sebebi,

yem hammaddelerinin kalitesinin düşüklüğü, sağlık hizmetlerine erişimin sınırlılığı, hayvan hastalıkları ve buna ilave olarak genetik faktörler vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların yanı sıra gelişmiş ülkelerin tam tersi olarak gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda süt hayvancılığı için iklim şartları uygun değildir (FAO'dan aktaran Ulusal Süt Konseyi, 2018:1)

Dünyada gerek süt ürünlerine olan talep gerekse süt ve süt ürünleri üretimi kıtalara göre farklı dağılım göstermektedir. Şekil 11'deki haritada 2018 yılında Dünya'daki süt üretiminin kıtalara ve ülkelere göre dağılımı verilmektedir.

Şekil 11. Dünyada Süt Üretimi (Milyon Ton) (2018)

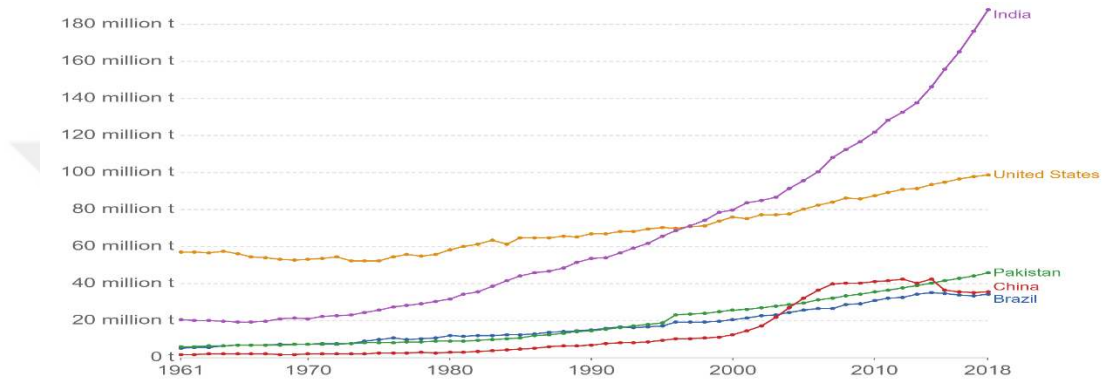
* Manda, deve, inek, keçi ve koyun sütleri dahildir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Dünya haritasında koyu renkler süt üretiminin en fazla olduğu ülkeleri göstermektedir. Hindistan dünya genelinde toplam süt üretiminin %18'ini karşılayarak dünyadaki en büyük süt üreticisi konumundadır. Hindistan'ı Amerika Birleşik Devletleri, Pakistan, Çin ve Brezilya takip etmektedir. Geçtiğimiz 30 yıl içerisinde dünya genelinde toplam süt üretimi %50'den fazla artış göstermektedir. 1970 yılından günümüze süt üretimi en çok Güney Asya'da olmuştur. Gerek yoksulluk gerekse bazı ülkelerde yaşanan olumsuz hava şartları nedeniyle Afrika'daki süt üretiminin artış hızı, diğer gelişmekte olan ülkelerdeki artış hızından daha yavaştır. Bunların yanı sıra dünyada süt üretim fazlası olan ülkelerin başında sırasıyla olmak üzere Yeni Zelanda, ABD, Almanya, Fransa, Avustralya ve

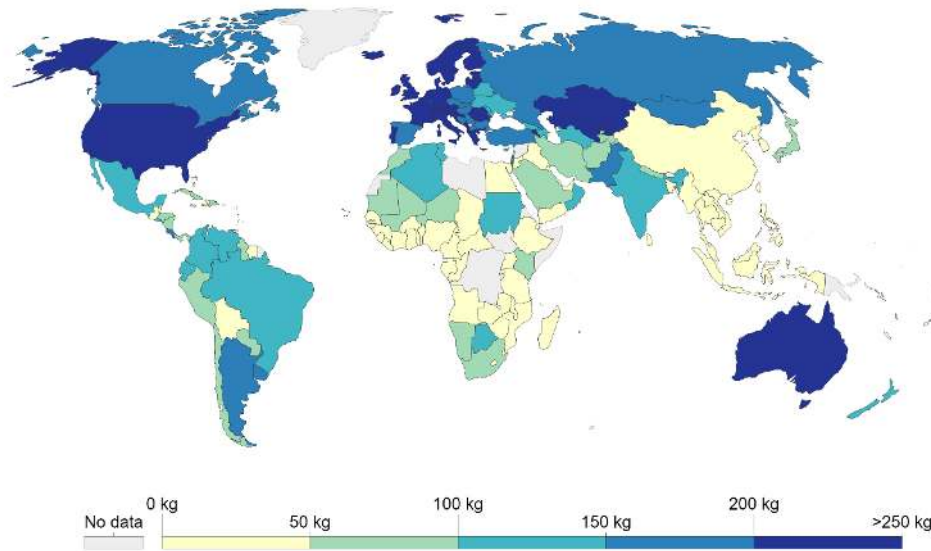
İrlanda gelmektedir. Arz açığı en fazla olan ülkeler ise Çin, İtalya, Rusya Federasyonu, Meksika, Cezayir ve Endonezya olarak karşımıza çıkmaktadır. (FAO'dan aktaran OurWorldinData, FAO'dan aktaran Ulusal Süt Konseyi, 2018:1). Aşağıdaki Şekil 12'de süt üretiminde dünyada lider konumda olan ülkelerin üretim grafiği ve Şekil 13'teki haritada ise dünya genelinde kişi başı süt tüketim miktarı verilmektedir.

Şekil 12. Dünyada Süt Üretiminde Öne Çıkan Ülkeler (1961-2018)

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Şekil 13. Dünyada Kişi Başı Süt Tüketimi (Kg) (2017)

Kaynak: Our World in Data, 2020.

2.3. TÜRKİYE'DE TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

2.3.1. Tarım Sektöründe Mevcut Durum

Türkiye sahip olduğu gerek coğrafi gerekse iklim özellikleri sebebi ile pek çok tarımsal ürünün yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bireylerin önemli çoğunluğu geleneksel olarak tarım faaliyetleri sürdürmektedir. Bilhassa 1980 yılına kadarki süreçte tarım ekonomi içerisinde ciddi bir paya sahip olmuştur (Tektaş, 2006:29).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında milli gelirin neredeyse yarısı tarımdan elde edilmekte ve ülke istihdamının yaklaşık olarak %90'nı tarım oluşturmaktaydı. Fakat yıllar itibariyle tarım sektörünün ekonomi ve istihdamdaki payı azalma göstermiştir. 1930'lu yılların başında tarımın GSYİH içindeki payı %47 iken 2015 yılında %7'lere düşmüş, istihdam içerisindeki payı ise yine söz konusu dönemde %88'den %20'ye kadar gerilemiştir (Pamuk 1999'dan aktaran, Demirdöğen ve Olhan, 2017:3). 1950'li yıllardan 1980'li yılların ortasına kadar olan dönemde tarım sektörünün istihdam içerisindeki payı keskin bir azalış göstererek %85'lerden %50'lere kadar gerilemiştir. Tarımın istihdam içerisindeki azalan payı, 1950'li yılların başında Türkiye'de tarım sektöründe yaşanan değişimlere bağlanabilir. Marshall Planı kapsamında traktörlerin Türkiye'ye yoğun olarak girmesi ile tarımda yaşanan mekanizasyon artışı, karayollarında ülke içi pazarları birbirine bağlayarak tarımın ticarileşmesine yol açan gelişmeler ve kırsaldan verilen göç sebebiyle artan nüfus artışı bu değişim öğelerinin başında gelmektedir (Gürel 2011'den aktaran Demirdöğen ve Olhan 2017:3).

Bilhassa gelişmekte olan ülkelerin kırsal kalkınması düşünüldüğünde, tarım sektörü en önemli sektör olarak ortaya çıkmaktadır. 2017 yılı verileri, Türkiye'de toplam nüfusun 20.4 milyonunun kırsal alanda yaşadığını ve temel geçimini daha çok tarımdan elde ettiğini göstermektedir. Kırsal nitelik taşımaya karşın Büyükşehir Belediyeleri dahilinde olan nüfus da ilave edilir ise tarım ile uğraşan nüfusun çok daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Aynı şekilde toplam Gayri Safi Milli Hasıla'nın %7,5'i tarım sektöründen elde edilmektedir. İstihdam açısından ele alınacak olursa çalışmakta olan nüfusun ise %21'nin tarım ile ilişkili olduğu görülmektedir. Tarımsal ihracat ve toplam ihracat ilişkisi ele alındığında, tarımsal ihracatın 16,1 milyar dolara kadar ulaşırken toplam ihracatın ise %8,8'lik kısmını oluşturduğu görülmektedir. İşlenmiş tarımsal ürünler ile birlikte toplam ihracat içerisindeki bu oran %14,7'ye kadar yükselirken, tarıma

dayalı sanayiyle beraber %22,4'e yükselmektedir. Buna ilave olarak Türkiye'deki toplam tarımsal alan ise 37.9 milyon hektardır. (TÜİK, 2017'den aktaran Boz, 2018:799).

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle tarımın GSYH'deki payı verilmektedir.

Tablo 12. Türkiye’de Tarımsal GSYH ve Tarımın Payı

Yıllar	Tarım (Milyon TL)	Tarımın GSYH Payı (%)
2011	114.838	8,2
2012	121.693	7,8
2013	121.709	6,7
2014	134.725	6,6
2015	161.446	6,9
2016	161.305	6,2
2017	189.194	6,1
2018	217.072	5,8

* Orman ve Balıkçılık dahil edilmiştir.

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Erişim Tarihi: 27.11.2020.

Tabloda görüldüğü üzere 2011 yılında tarımın GSYH içerisindeki payı %8,2, 2012 yılında %7,8, 2013 yılında %6,7, 2014 yılında %6,6, 2015 yılında %6,9, 2016 yılında %6,2, 2017 yılında %6,1 ve son olarak 2018 yılında bu oran %5,8'lere kadar azalış göstermektedir. 1980 sonrası dönemde yıllar itibari ile tarımın ekonomideki payının azalma yönünde eğilim göstermesine karşın toplam istihdam içerisindeki payı yüksekliğini korumuştur (Tektaş, 2006:29).

Bu ürünlere ilave olarak aşağıdaki tabloda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı organik tarım ürünleri miktarı ve tutarı verilmektedir.

Tablo 13. Türkiye’de En Fazla İhracatı Yapılan Organik Tarım Ürünleri (2018)

Ürün Adı	Miktar (Ton)	Miktar (Yüzde)	Tutar (Dolar)	Tutar (Yüzde)
Buğday ve Buğday Ürünleri	41.633,90	37	131.146.772	36
İncir ve İncir Ürünleri	7.996,93	7	51.980.044	14
Meyve ve Meyve Ürünleri	25.964,37	23	48.293.736	13
Fındık ve Fındık Ürünleri	5.356,76	5	40.015.020	11
Üzüm ve Üzüm Ürünleri	10.572,35	9	26.430.886	7
Kayısı ve Kayısı Ürünleri	4.773,70	4	22.627.358	6
Mercimek Çeşitleri	5.229,36	5	16.054.144	4
Sebze ve Sebze Ürünleri	5.407,06	5	5.947.769	2
Baharatlar	1.027,74	1	4.470.685	1
Zeytin ve Zeytin Ürünleri	707,71	1	4.097.634	1
Nohut	1.360,47	1	2.340.002	1
Antep Fıstığı	26,76	0	795.976	0
Diğerleri	1.618,91	1	6.928.917	2
Genel Toplam	111.690,68	100	361.128.943	100

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020.

Türkiye 2018 yılında en çok buğday ve ürünleri başta olmak üzere, meyve ve meyve ürünleri, üzüm ve fındık ürünleri, mercimek ve sebze ürünleri çeşitli ülkelere ihracat etmiştir. Aşağıdaki tabloda ise ürünlerin ihracat yapıldığı ülkeler görülmektedir.

Tablo 14. Türkiye'nin En Fazla Organik Ürün İhracatı Yaptığı Ülkeler (2018)

Ülke	Miktar (Ton)	Pay (%)
İtalya	26.045,27	23
Almanya	18.000,34	16
Hollanda	16.039,40	14
ABD	13.091,67	12
Fransa	8.761,39	8
Belçika	6.509,92	6
İngiltere	5.166,17	5
İsveç	2.869,43	3
İsviçre	2.499,03	2
Kanada	2.306,25	2
Güney Kore	2.165,22	2
Birleşik Arap Emirlikleri	1.883,24	2
İspanya	1.000,25	1
Japonya	685,39	1
Diğerleri	4.667,70	4
Genel Toplam	111.690,68	100

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018.

Söz konusu yılda Türkiye'nin, başta İtalya olmak üzere Almanya, Hollanda, ABD, Fransa, Belçika, İngiltere, İsveç, İsviçre, Kanada, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, İspanya, Japonya ve diğer ülkeler olmak üzere pek çok ülkeye tarım ürünleri ihracatı yaptığı görülmektedir. Yine 2018 yılında Türkiye, soya fasulyesi başta olmak üzere, mısır, buğday, ketçap, keten tohumu, susam, enerji içecekleri, dondurulmuş konserve

(havuç), kuru meyve çeşitleri gibi çeşitli ürün gruplarını Etiyopya, Kazakistan, Rusya, Dubai, Moldova, Almanya, Hindistan, İngiltere gibi pek çok farklı ülkeden ithal etmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Tablo 15. Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı

Yıllar	Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)	Toplam İstihdam İçinde Payı (%)
2011	5.412	23,3
2012	5.301	22,1
2013	5.204	21,2
2014	5.470	21,1
2015	5.483	20,6
2016	5.483	19,5
2017	5.464	19,4
2018	5.297	18,4
2019	4.618	17,0

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri.

Türkiye’nin toplam istihdamında tarımsal istihdam payının oldukça büyük olduğu görülmekle birlikte, tarımın istihdam içerisindeki payı yıllar itibariyle azalış göstermektedir. 2011 yılında toplam istihdam içerisinde tarımın payı %23,3, 2012 yılında %22,1, 2013 yılında %21,2, 2014 yılında %21,1, 2015 yılında %20,6, 2016 yılında %19,5, 2017 yılında %19,4, 2018 yılında %18,4 ve son olarak 2019 yılında ise bu oran %17’ye kadar düşmektedir. Tarımsal istihdamın kırsal alanlardaki sektörel dağılımı ise aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 16. Türkiye’de Kırsal Alanlarda İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	Tarım (%)	Sanayi (%)	İnşaat (%)	Hizmetler (%)
2005	6.940	64,2	8,3	3,4	24,1
2006	6.905	62,0	9,1	3,7	25,2
2007	6.973	61,2	9,1	3,8	25,9
2008	7.184	60,8	9,8	4,1	25,3
2009	7.438	62,5	8,7	4,5	24,2
2010	7.915	62,9	8,8	4,4	23,9
2011	8.603	62,3	8,7	5,5	23,5
2012	8.653	62,0	8,3	5,6	24,1
2013	8.788	60,2	9,0	5,9	24,9

Kaynak: TÜİK, 2017’den aktaran Engindeniz ve Aydın Can, 2017: 148.

Kırsal alanlarda yaşamakta olan bireylerin büyük bir kısmının tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Türkiye’de bu alanlarda tarım dışındaki iş imkanları kısıtlı olmakla birlikte, tarım sektörü burada yaşamakta olan bireyler için neredeyse tek iş sahasıdır. Yıllar itibariyle incelendiğinde kırsal alanlarda tarım sektöründe istihdam oranı da giderek azalış göstermektedir. 2005 yılında kırsal alanda tarımsal istihdam oranı %64,2 iken 2013 yılına gelindiğinde bu oran %60,2’ye gerilemiştir. Bunun yanı sıra tarım sektöründe çalışan bireylerin bir kısmı başka bir istihdam olanağı olmadığı ve iş bulamadığı için tarım sektöründe çalışmaktadır. Öyle ki tarım dışı sektörlerde çalışma imkanı bulabilenlerin tarım sektöründeki işlerinden ayrıldıkları görülmektedir (Engindeniz ve Aydın Can 2017:148-149). Kırsal alanlarda tarım dışı iş imkanlarının sınırlı olması ve tarımdaki gerek verimlilik gerekse gelirin yetersizliği kırsal alanlarda yaygın bir yoksulluğa sebep olmaktadır. Öyle ki 2008 yılında Türkiye’de yoksul olan

hanelerin oranı %13,52 iken, kırsal alandaki yoksul olan hanelerin oranı ise %29,83'tür. İşsizliğin düşürülebilmesi için öncelikli olarak yoksulluğun önüne geçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla işsizliğin azaltılması yoluyla kırsal alanlarda yoksulluğun azalması mümkün kılınabilmektedir. Bu sebeple tarımda verimlilik ve gelir artışı gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de tarımsal tekniklerde modernleşme gereklidir. Bunların yanı sıra tarım dışı sektörlerdeki iş imkanlarının da kırsal alanlarda artırılması oldukça önemlidir. Çünkü kırsal alanlardaki yoksulluk sorunu, yalnızca kırsal alanlarda çözülemez. Artan nüfus için istihdam imkanları yaratılması amacıyla dinamik, genişleyen bir tarım-dışı sektör de oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda en başta endüstriye dayalı bir tarım oluşturulmalıdır. Söz konusu bölgelerde endüstriye dayalı tarım yoluyla tarımsal ürünlerin katma değerinde artış yaşanacağı gibi, tarım sektörünü bırakmayı planlayan bireyler (özellikle genç nüfus) için iş ve gelir sahaları oluşturulmuş olacaktır. Bu sebeple de endüstriye dayalı tarımın teşviki son derece önem arz etmektedir (Olhan, 2011:3-19, Yudelman, 1976:446).

Son olarak aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait tarımsal arazi, tarımsal hammadde ithalat ve ihracatı, tarımsal katma değerdeki yıllık büyümesi, tarımın milli gelir içerisindeki payı, tarımsal istihdam oranı, kırsal nüfus ve kırsal nüfustaki büyüme oranı ile tarıma ilave olarak hayvancılık üretim endeksi bilgileri görülmektedir. Dünya Bankasından alınan veriler ışığında yalnızca 2016 yılına ilişkin göstergeler eksiksiz olarak verilmektedir.

Tablo 17. Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri

Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri	2016	2017	2018	2019
Tarım Arazisi (Toplam Arazinin Yüzdesi)	49,8	-	-	-
Tarımsal Hammadde İthalatı (Mal İthalatının Yüzdesi)	2,4	2,7	2,6	-
Tarımsal Hammadde İhracatı (Mal İhracatının Yüzdesi)	0,5	0,5	0,5	-
Tarım, Katma Değer (Yıllık % Büyüme)	-2,6	4,9	1,9	-
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık, Katma Değer (GSYİH'nin Yüzdesi)	6,2	6,1	5,8	-
Tarımsal İstihdam (Toplam İstihdamın Yüzdesi)	19,5	19,4	19,2	19,1
Hayvancılık Üretim Endeksi (2004-2006 = 100)	163,7	-	-	-
Kırsal Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi)	25,9	25,4	24,9	-
Kırsal Nüfus Artışı (Yıllık %)	-0,4	-0,4	-0,5	-

Kaynak: World Bank Data, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

2016 yılında Türkiye’de arazilerin neredeyse yarısını (%49,8) tarım arazileri oluşturmaktadır. Tarımsal hammadde ithalatımız 2016 yılında %2,4 iken, 2017 yılında bu oran artış göstererek %2,7’ye yükselmiş ve 2018 yılında %2,6’ya gerilemiştir. Tarımsal hammadde ihracatı ise 2016, 2017 ve 2018 yıllarında %0,5 ile aynı düzeyde kalmaktadır. Ayrıca 2016 yılında tarımda negatif büyüme olduğu görülmektedir (-%2,6). Takip eden 2017 yılında ise negatif büyümenin tersine %4,6’lık bir tarımsal bir yaşanmış, 2018 yılında bu oran %1,9’a gerilemiştir. Buna ilave olarak tarımın milli gelir içerisindeki payı 2016-2018 yılları itibariyle sırasıyla %6,2, %6,1 ve %5,8 olarak görülmektedir. Türkiye’de tarımsal istihdam oranı neredeyse toplam istihdamın %20’sini oluşturmaktadır. 2016 yılında %19,5 olan tarımsal istihdam oranı yıllar itibariyle azalma göstermektedir. 2019 yılına gelindiğinde ise bu oranın %19,1 seviyesine gerilediği görülmektedir. Hayvancılık üretim endeksini ele alacak olursak (endeks bilgisi sadece 2016 yılında verilmektedir) bu endeks tüm kaynaklardan gelen et, süt, peynir ve yumurta gibi süt ürünlerinin yanı sıra, ham ipek ve bal, post, yün ve derileri içermektedir. Endeks

değeri Türkiye için 163,7 olarak hesaplanmıştır. 2016 yılına ait bilgilere göre Türkiye'deki toplam nüfusun %25,9'u kırsal nüfustan oluşmaktadır. Bu oran yıllar içerisinde giderek azalma eğilimi göstermektedir ve 2018 yılında %24,9 seviyesine gerilemiştir. Dolayısıyla söz konusu nüfustaki artış hızı da yıllar itibariyle azalma eğilimindedir.

2.3.2. Hayvancılık Sektöründe Mevcut Durum

Türkiye'de kırsal alanların nüfusu göz önüne alındığında gerek coğrafi yapı, iklim şartları gerekse farklı tür ve ırka ait hayvan varlığı sebebiyle hayvancılık sektörü oldukça önem teşkil etmektedir (Aral, 1996'dan aktaran Mundan vd. 2017:238).

Türkiye'de artan nüfus düşünüldüğünde hayvancılık sektörü yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlamasına ilave olarak, hayvancılığa dayalı sanayiye yönelik hammadde temini bağlamında da önem arz etmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze uzanan süreçte Türkiye'de hayvan varlığı önemli derecede değişime uğramıştır. 1970'li senelere kadar gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin neredeyse tamamı yerli ırk hayvan varlıkları ile mera hayvancılığı olarak gerçekleştirilmiştir. Kış döneminde saman, kuru ot ve bununla birlikte kısıtlı kesif yemle beslenen hayvanlar, kalan zamanlarda meralarda otlatılmıştır. Türkiye mevcut potansiyelini 1980'lere kadar oldukça iyi değerlendirmiş ve hayvan varlığında daimi olarak artış yaşanmıştır. 2000 senesinden itibaren devlet destekleri ve teşvikler büyük ölçekli hayvancılık tesis sayılarının önemli derecede artmasını sağlamıştır (Tigem, 2018: 7-8).

Türkiye ekonomisinde hayvancılık sektörü oldukça önemli bir konuma sahip olmasına karşın arzu edilen düzeye henüz gelememiştir. Gelişmiş ülkelerdeki toplam tarımsal gelirin %60-80 kadarı hayvancılık kaynaklıdır. Türkiye'de ise tarımsal üretim değerinin yalnızca üçte biri hayvansal üretimden sağlanmaktadır (DİE 2004'ten aktaran Kan ve Direk, 2006:43).

Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği Türkiye'de sığır ve manda yetiştiriciliği olarak anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yılları itibariyle sığircılık “önemli bir üretim kolu” olarak görülmüş ve neredeyse her zaman hayvansal üretim kolları arasında

diğerlerine göre daha çok ilgi çektiği görölmüştür. Hem Türkiye hem de Dünya genelinde üretim değeri düşünöldüğünde sığırın önemi farklı bir yere sahiptir. Türkiye’de sayısı azalış gösteren manda yetiştiriciliği ise son zamanlarda önemsenmeye başlamıştır (Tigem, 2018:9).

Aşağıdaki tabloda 2015 ve 2019 yılları arası dönemde Türkiye’ye ait sığır ve manda sayıları yer almaktadır.

Tablo 18. Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayısı

Yıllar	Sığır (Kültür, Melez ve Yerli)	Manda	Toplam Büyükbaş
2015	13.994.071	133.766	14.127.837
2016	14.080.155	142.073	14.222.228
2017	15.943.586	161.439	16.105.025
2018	17.042.506	178.397	17.220.903
2019	17.688.139	184.192	17.872.331

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri.

2015 ve 2019 yılları arası dönemde türlerine göre verilen hayvan sayılarında hem sığır hem de manda olmak üzere yıllar itibariyle hayvan sayısındaki artış açıkça görölmektedir. 2015 yılında yaklaşık 14 milyon olan sığır (bu sayı kültür, melez ve yerli sığır toplamından oluşmaktadır) sayısı 2016 yılında 14,1 milyona, 2017 yılında 15,9 milyona, 2018 yılında 17 milyona ve son olarak 2019 yılında ise 17,7 milyona yükselmiştir. Yine sığır sayısı gibi manda sayısı da yıllar itibariyle sürekli artarak 133,8 bin baştan 184,2 bin başa kadar yükselmiştir. Dolayısıyla 2015 ve 2019 yılları arasında toplam büyükbaş hayvan sayısında da artış yaşanmış ve 2019 yılı itibariyle toplam büyükbaş hayvan sayısı 17 milyon 872 bin 331 başa yükselmiştir. Yine 2015-2019 yılları arası sağılan sığır ve manda sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 19. Türkiye’de Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı

Yıllar	Sağılan Sığır Sayısı	Sağılan Manda Sayısı
2015	5.535.774	62.999
2016	5.431.715	63.329
2017	5.969.048	69.497
2018	6.337.907	75.882
2019	6.580.753	79.333

*Sığır sayısı yerli, melez ve kültür toplamından oluşmaktadır.

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri.

Yıllar itibariyle Türkiye’de sağılan sığır ve manda sayılarında artış görülmektedir. 2015 yılında sağılan sığır sayısı 5.535.774 iken, 2019 yılında 6.580.753’e yükselmiştir. Sağılan manda sayısı ise 2015 yılında 62.999 iken, 2019 yılında 79.333’e yükselmiştir.

Aşağıdaki tabloda 2018 yılı verilerine göre Türkiye’de, büyükbaş hayvan sayısında öne çıkan iller yer almaktadır.

Tablo 20. Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayısında Öne Çıkan İller

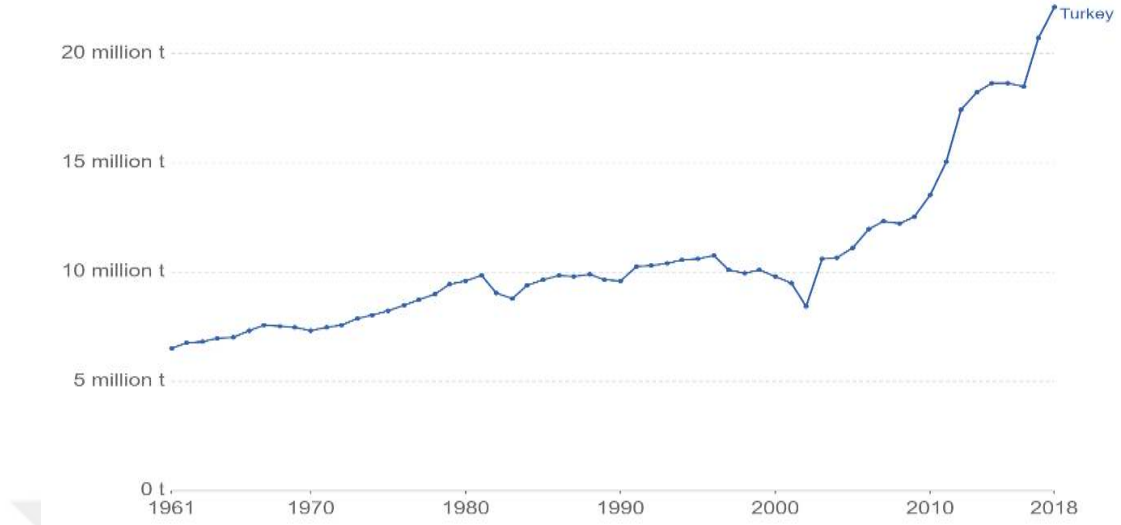
Sıralama	İller	Sığır (Baş)
1	Konya	921.572
2	Erzurum	768.997
3	İzmir	762.668
4	Diyarbakır	589.462
5	Balıkesir	543.302
6	Ankara	538.755
7	Kars	450.101
8	Aydın	435.815
9	Afyonkarahisar	391.507
10	Ağrı	388.452

Kaynak: DrDataStats, 2019.

2018 yılı Türkiye sığır varlığında illerin sıralamasına bakıldığında ilk sırayı 921.572 baş ile Konya almaktadır. Konya’yı 768.997 baş ile Erzurum takip ederken, Erzurum’u sırasıyla İzmir, Diyarbakır, Balıkesir, Ankara, Kars, Aydın, Afyonkarahisar ve Ağrı takip etmektedir.

Aşağıdaki Şekil 14’de Türkiye’nin süt üretim grafiği ve Şekil 15’de ise Türkiye’nin et üretim grafiği verilmektedir.

Şekil 14. Türkiye’de Süt Üretimi (Milyon Ton)

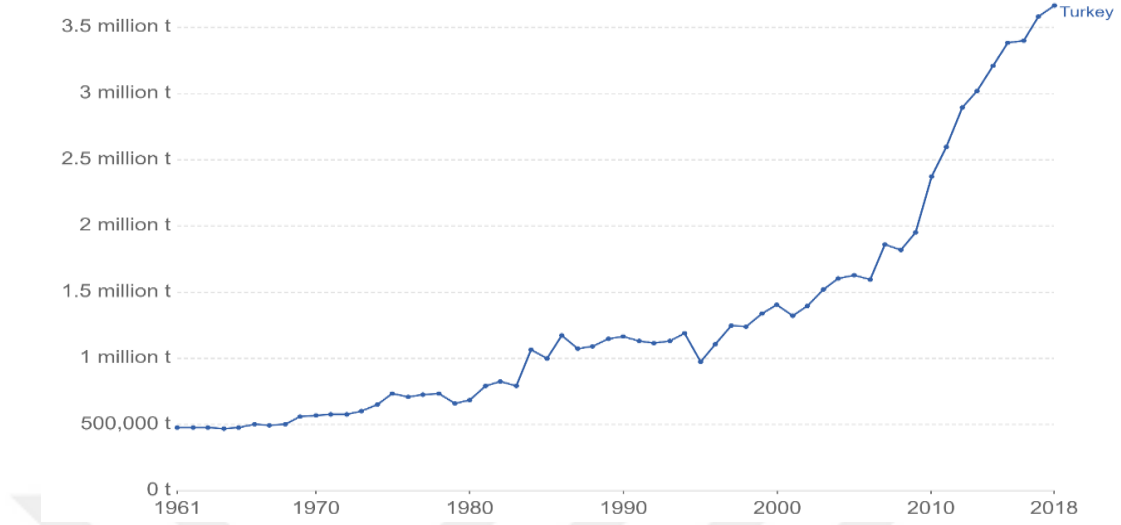

* Manda, deve, inek, koyun ve keçi sütü dahildir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Türkiye’de süt üretim miktarı 1961’den 2018’e kadar olan süreçte genel olarak artış eğilimi göstermektedir. 1961 yılında 6.51 milyon ton olan süt üretimimiz 1980 yılında 9.61 milyon tona yükselmiştir. 2002 yılında süt üretim miktarımızda bir düşüş görülse de bu tarihten itibaren yükselerek, 2018 yılında 22.12 milyon tona kadar çıkmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, kişi başına düşen süt tüketim miktarı da yüksek olan ülkeler arasında yer almaktadır. 2017 yılında kişi başına düşen süt miktarı 175.85 kg’dır (FAO’dan aktaran OurWorldinData, 2020).

Şekil 15. Türkiye’de Et Üretimi (Milyon Ton)

* Sığır eti, kümes hayvanları, koyun / keçi eti, domuz eti ve yabani hayvan etleri dahildir.

Kaynak: Our World in Data, 2020.

Süt üretimi gibi et üretiminde de Türkiye, 1961-2018 yılları arasında artış göstermektedir. 2000 yılında 1.40 milyon ton olan et üretimimiz 2010 yılında 2.38 milyon tona ulaşmıştır. 2018 yılına gelindiğinde et üretim miktarımızın 3.67 milyon ton olduğu görülmektedir.

Türkiye’ye ait büyükbaş hayvan sayısı ve tür çeşitliliği, sağılan hayvan sayısı ve et ve süt üretim miktarları ele alındığında hayvancılık sektörünün Türkiye için olan önemi ve potansiyeli açıkça görülebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURDUR KIRSALINDA HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN KIRSAL KALKINMADA ROLÜ VE ÖNEMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Araştırmanın bu son bölümünde Burdur ilinde tarım ve hayvancılık sektörünün mevcut durumu ve potansiyeli ele alınmakta ve görüşülen 66 işletmeye dair araştırma bulguları yine bu bölümde sunulmaktadır. Öncelikle Burdur ilinde hayvancılık sektörünün genel görünümü incelenmekte, ilçelerde dahil edilmek üzere ilin hayvancılık ve tarımsal verileri yardımıyla büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin genel durumu sunulmaktadır. Ardından araştırmaya dahil edilen işletmelerin bulguları detaylı olarak verilmekte ve işletmelerin sorunları sunulmaktadır.

3.1. BURDUR İLİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Burdur ilinde ekonominin %40'ı süt üretimine dayalı hayvancılık faaliyeti ve bununla beraber hayvancılığı destekleyen bitkisel üretimden oluşmaktadır. İldeki büyükbaş hayvan varlığının %98'i kültür ırkından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra günlük olarak bin tonun üzerinde çiğ süt üretimi yapılan Burdur, ülke tarım ve hayvancılığı için önemli bir şehirdir (T.C. Burdur Valiliği, 2020).

Burdur'un nüfusu göz önüne alındığında, nüfusun en az üçte ikisinin tarım ve hayvancılık ile uğraştığı görülmektedir. İl genelinde büyükbaş hayvancılık başarılı olarak yürütülmekle birlikte bu başarı ildeki %98'i kültür ırkı hayvan varlığından ve söz konusu hayvanları yöneten bilinçli üreticilerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Holstain, Montofon ve Simental ırkları başta olmak üzere ülkenin %1,5'luk büyükbaş hayvan varlığı Burdur ilinde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra ilde yürütülmekte olan kontrollü süt toplama ağı sayesinde üretilen çiğ sütün %95 kadarı sanayiye aktarılarak işlenmektedir. Türkiye'de sanayiye aktarılan çiğ süt oranının %55 olduğu gerçeği göz önüne alındığında Burdur'un kaliteli üretim konusundaki başarısı görülmektedir. İlde 23 bin kayıtlı çiftçi bulunmakla birlikte 16 bin aktif hayvancılık işletmesi mevcuttur. Türkiye'de kişi başına 5 büyükbaş hayvan düşmekte iken Burdur ili 12 büyükbaş hayvan ortalamasına sahiptir. Dolayısıyla

şehrin büyükbaş hayvancılığındaki önemi açıkça görülmektedir (T.C. Burdur Valiliği, 2020).

3.1.1. Burdur İli Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu

Burdur ilinin 2010 ve 2019 yılları arası büyükbaş hayvan sayısı aşağıdaki Tablo 19’da verilmektedir. Genel olarak yıllar itibariyle büyükbaş hayvan varlığında artış olduğu görülmektedir. 2010 yılında 143 bin 150 olan hayvan sayısı 2013 yılında 200 bin başın üzerine çıkmakta ve 2019 yılında toplam büyükbaş hayvan sayısı 216 bin 965 olarak görülmektedir.

Tablo 21. Burdur İli Büyükbaş Hayvan Sayısı

Yıllar	Büyükbaş Sayısı
2010	143.150
2011	157.128
2012	195.315
2013	215.060
2014	207.042
2015	199.548
2016	197.560
2017	208.950
2018	221.365
2019	216.965

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü,
Erişim Tarihi:10.06.2020.

Burdur ilinde büyükbaş hayvan sayısının ilçelere göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda görülmektedir. Sığır (kültür, kültür melezi ve yerli olmak üzere) ve manda sayılarının yer aldığı tabloda söz konusu yılda Burdur Merkezde 37'si manda olmak üzere toplam 73 bin büyükbaş hayvan bulunmaktadır. İldeki en fazla büyükbaş hayvan sayısı merkezdedir. Merkezi 35 bin büyükbaş hayvan ile Bucak ilçesi takip ederken, Bucak'ı sırasıyla 25 bin 865 baş ile Yeşilova, 18 bin 500 baş ile Gölhisar, 13 bin 900 baş ile Karamanlı, 13 bin 250 baş ile Çavdır, 10 bin 500 baş ile Kemer, 9 bin 700 baş ile Tefenni, 7 bin 500 baş ile Çeltikçi, 7 bin baş ile Ağlasun ve son olarak 2 bin 750 baş ile Altınyayla ilçeleri takip etmektedir.

Tablo 22. Burdur İli İlçelere Göre Büyükbaş Hayvan Sayısı (2019)

İlçeler	Kültür	Kültür Melezi	Yerli	Manda	Toplam
Merkez	59.195	13.118	650	37	73.000
Ağlasun	6.050	874	76	0	7.000
Altınyayla	2.069	668	13	0	2.750
Bucak	28.462	6.113	425	0	35.000
Çavdır	10.414	2.805	31	0	13.250
Çeltikçi	6.238	1.209	53	0	7.500
Gölhisar	15.656	2.835	7	2	18.500
Karamanlı	12.183	1.650	65	2	13.900
Kemer	9.198	1.242	60	0	10.500
Tefenni	8.245	1.330	125	0	9.700
Yeşilova	21.727	4.120	18	0	25.865
Toplam	179.437	35.964	1.523	41	216.965

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü

Ayrıca 2018 verilerine göre Türkiye sığır varlığı sıralaması göz önüne alındığında Burdur Türkiye genelinde 29. sırada yer almaktadır (TÜİK 2019). Nüfusunun en az üçte ikisinin tarım ve hayvancılık ile uğraşması sebebiyle Burdur'un ekonomisinde tarım ve hayvancılığın rolü ve önemi büyüktür. İlin tarımsal gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 23. Burdur İli Tarımsal Gayri Safi Hasıla

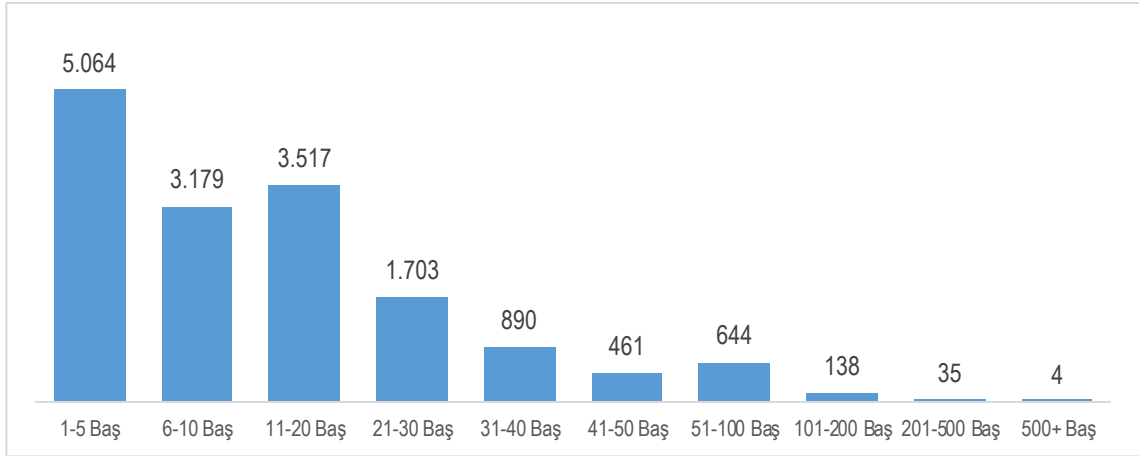
Yıllar	Gayrisafi Tarımsal Hasıla (TL)
2010	1.127.667.052,80
2011	1.349.780.853,60
2012	1.424.547.782,71
2013	1.684.447.710,50
2014	1.797.635.857,23
2015	1.931.975.381,47
2016	1.895.867.474,20
2017	1.964.257.039,59
2018	2.306.337.422,26
2019	2.795.055.154,77

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi:10.06.2020

Burdur ilinin tarımsal gayri safi hasılasını tarla bitkileri üretimi, sebze ve meyve üretim gelirleri, mantar üretim gelirleri, süs bitkileri geliri, hayvansal ürün gelirleri, su ürünleri gelirleri, arıcılık gelirleri ve canlı hayvan üretim gelirleri oluşturmaktadır.

Aşağıdaki şekilde ise 2019 yılında Burdur'da kapasitelerine göre büyükbaş hayvancılık işletmeleri bilgisi yer almaktadır.

Şekil 16. Şekil 16. Burdur İli Büyükbaş Hayvan İşletmelerinin Kapasite Dağılımı

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 10.06.2020

Burdur’da büyükbaş hayvan işletmeleri daha çok 1 ile 5 büyükbaş hayvana sahiptir. Öyle ki 1 ile 5 büyükbaş hayvana sahip işletme sayısı 5 bin 64 iken genel olarak (11-20 baş hariç) büyükbaş hayvan sayısı çoğaldıkça işletme sayısında düşüş görülmektedir. 6 ile 10 arası büyükbaş hayvana sahip olan işletme sayısı 3 bin 179 iken 11 ile 20 büyükbaş hayvana sahip işletme sayısı 3 bin 517’dir. Büyükbaş hayvan sayısı 21 ile 30 başa yükseldiğinde ise işletme sayısının 1.703’e kadar düştüğü görülmektedir. 31 ile 40 büyükbaş hayvana sahip işletme sayısı 890, 41 ile 50 baş hayvana sahip işletme sayısı 461, 51 ile 100 baş hayvana sahip işletme sayısı 644, 101 ile 200 baş hayvana sahip işletme sayısı ise 138 olarak görülmektedir. 201 ile 500 büyükbaş hayvan sayısına sahip işletmelere gelindiğinde ise işletme sayıları iki haneye kadar düşmektedir. Öyle ki söz konusu büyükbaş hayvan sayısına sahip işletme sayısı 35’e kadar düşmüştür. Burdur ilinde 500 büyükbaş ve üzeri hayvana sahip olan işletme sayısı yalnızca 4’tür. Burdur ilinin yıllara göre et ve süt üretimine yönelik üretim miktarları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 24. Burdur İli Süt ve Et Üretimi

Yıllar	Süt Üretimi (Ton)	Et Üretimi (Ton)
2010	303.758	2.127,4
2011	335.467	3.676,6
2012	365.000	3.950,5
2013	378.238	7.844,0
2014	390.000	7.331,0
2015	391.385	7.690,0
2016	378.614	6.119,3
2017	394.741	6.667,2
2018	404.980	7.681,1
2019	396.000	7.620,1

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 10.06.2020

İlde et ve süt üretimi yıllar itibariyle genel olarak artış göstermektedir. 2010 yılında 303 bin 758 ton olan süt üretimi 2011 yılında 335 bin 467 tona yükselmiş ve 2018 yılında süt üretimi 400 bin tonun üzerine çıkmıştır. 2019 yılında ise 396 bin ton süt üretimi yapıldığı görülmektedir. Süt üretiminin yanı sıra Burdur'da et üretim miktarı 2010 yılında 2.127,4 iken 2013 yılında neredeyse 8 bin tona kadar yükselmiştir (7.844). 2013'ten sonraki yıllarda üretim miktarı inişli çıkışlı olarak görülmekte birlikte 2019 yılı et üretim miktarı 7.620 tondur.

3.1.2. Burdur İli Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği genel anlamda ele alındığında, bitkisel üretim için elverişli olmayan alanların değerlendirilmesi sonucu kıl, deri, yapağı, süt ve et gibi çeşitli ürünler elde edilen bir üretim alanıdır (Kaymakçı vd. 2000:765). Bu bağlamda küçükbaş hayvanların düşük verimliliğe sahip meraları, sığırların faydalanamadığı kısa otları, nadasa bırakılan arazileri ve bitkisel üretim için elverişsiz olan arazileri değerlendirebilme kabiliyetleri oldukça yüksektir. Bu bilgiler kapsamında Burdur ilindeki arazilerin %60,6'sı dağlık olmakla birlikte, %17,6'sı engebeli ve %19,97'si ise tarıma elverişli yapıda değildir. Dolayısıyla ilin coğrafi özellikleri ve iklim şartları küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için (bilhassa keçi yetiştiriciliği) oldukça elverişlidir (Akın ve Sipahi, 2019: 137). Aşağıdaki tabloda Burdur ilinin 2013-2019 yılları arasında küçükbaş hayvan sayıları yer almaktadır.

Tablo 25. Burdur İli Küçükbaş Hayvan Varlığının Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Keçi	Koyun	Toplam
2013	145.411	179.399	324.810
2014	203.552	225.068	428.620
2015	204.766	246.428	451.194
2016	198.989	238.878	437.867
2017	193.350	206.922	400.272
2018	185.003	225.446	370.006
2019	191.282	218.773	410.055

Kaynak: TÜİK'ten aktaran Akın ve Sipahi, 2019:137; TÜİK 2020.

2013 yılında Burdur ilinde toplam küçükbaş hayvan sayısı 324.810 iken 2017 yılına gelindiğinde bu sayının 400.272 başa kadar yükseldiği Tablo 25'de görülmektedir. 2017 yılı toplam küçükbaş hayvan sayısının 193.350'i başı keçiden, 206.922 başı ise koyundan meydana gelmektedir. 193.350 baş keçi varlığı ile Burdur, Türkiye keçi varlığının

%1,81'ini oluştururken, 206.922 baş koyun varlığı ile de Türkiye koyun varlığının %0,61'ni oluşturmaktadır. Ayrıca ilin küçükbaş hayvan varlığında keçi üretiminin payı (%48,30), Türkiye genelinin (%24,00) yaklaşık olarak iki katıdır. Bunlara ilave olarak bkbaş hayvan yetiştiriciliğinde Antalya ve Isparta'ya göre hakim seviyede olan Burdur, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde söz konusu illerin gerisinde yer almaktadır (Akın ve Sipahi, 2019:137). Aşağıdaki tabloda Burdur ilinin 2019 yılına ait ilçelere göre küçükbaş hayvan sayıları yer almaktadır.

Tablo 26. Burdur İli İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı (2019)

İlçeler	Keçi	Koyun	Toplam
Merkez	27.700	47.400	75.100
Ağlasun	11.835	6.321	18.156
Altınyayla	6.639	11.370	18.009
Bucak	44.000	21.000	65.000
avdır	22.000	21.000	43.000
eltiki	11.100	6.585	17.685
Glhisar	10.000	12.000	22.000
Karamanlı	3.300	12.600	15.900
Kemer	1.900	13.810	15.710
Tefenni	5.000	26.000	31.000
Yeşilova	27.700	25.400	53.100
Toplam	171.174	203.486	374.660

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Tabloya göre Burdur ilinde en fazla küçükbaş hayvan 75.100 baş ile il merkezinde yer almaktadır. Merkezi 65.000 baş ile Bucak ilçesi takip etmektedir. Bucak'ı 53.100 baş ile Yeşilova takip ederken Yeşilova'dan sonra en fazla küçükbaş hayvan 43.000 baş ile avdır ilçesinde görülmektedir. avdır ilçesini ise 31.000 baş ile Tefenni takip

etmektedir. Tefenni'yi 22.000 baş ile Gölhisar, Gölhisar'ı 18.156 baş ile Ağlasun, Ağlasun'u 18.009 baş ile Altınyayla, Altınyayla'yı 17.685 baş ile Çeltikçi, Çeltikçi'yi ise 15.900 baş ile Karamanlı ilçesi takip etmektedir. İlçelere göre sıralamada en az küçükbaş hayvan 15.710 ile Kemer ilçesinde görülmektedir. Burdur ilinin yıllar itibariyle yapağı, yün-kıl üretim miktarları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 27. Burdur İli Yapağı, Yün ve Kıl Üretimi

Yıllar	Yapağı, Yün, Kıl (Ton)
2010	222,6
2011	240,1
2012	250,5
2013	315,0
2014	300,0
2015	265,0
2016	270,0
2017	369,6
2018	345,0
2019	324,0

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 15.06.2020.

3.1.3. Burdur İli Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu

Diğer hayvansal protein kaynaklarına kıyasla daha düşük fiyata sahip olması sebebiyle gerek kanatlı eti gerek yumurta, bireylerin protein gereksinimini karşılamasında önemli role sahiptir. Son zamanlarda kırmızı et fiyatı ve arzında istikrarsızlık görülmesi sebebiyle kanatlı eti ve yumurta tavukçuluğu sektörü Türkiye’de büyük ilerleme kat etmiştir. Bu ilerlemeye karşın Burdur ‘da kanatlı sektörü incelendiğinde Türkiye’nin büyüme

ivmesinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Burdur ilinde kanatlı hayvan yetiştiriciliğine dair veriler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır (Akın ve Sipahi, 2019:138).

Tablo 28. Burdur İli Kanatlı Hayvan Varlığının Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Tavuk (Et ve Yumurta)	Hindi	Kaz	Ördek ve Beç Tavuğu
2013	193.374	19.146	473	5.734
2014	153.044	48.279	480	588
2015	155.900	8.900	2.554	722
2016	158.631	9.580	2.638	709
2017	190.898	9.157	1.255	478
2018	195.053	9.186	1.119	455
2019	213.374	23.902	646	424

Kaynak: TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri, 2020.

Burdur’da kanatlı hayvan yetiştiriciliği faaliyetleri görülmekle birlikte ülke üretiminde payı düşük seviyededir. Bunun yanı sıra ilde azımsanamayacak düzeyde bal üretimi de yapılmaktadır (Akın ve Sipahi, 2019:135).

3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın temel amacı Dünya’da ve Türkiye’de kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın rolü ve önemini incelemektir. Bu temel amaç ile tarım ve hayvancılık alanlarında öne çıkan Burdur kırsalında hayvancılığın mevcut durumunu ele almak ve özellikle süt sığırcılığı yapan işletmelerin genel durumunu incelemek, söz konusu işletmelerin hayvancılık sektöründe yaşadıkları sorunları analiz etmek ve Burdur ilinin kırsal kalkınmasında “hayvancılığın” ne derece önem arz ettiğini tespit etmektir.

Araştırmanın örneklemini Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün istatistik kayıtlarından hareketle seçilmiştir. İl Tarım ve Orman Müdürlüğü verileri kapsamında, il genelindeki büyükbaş hayvan işletmelerinin toplam sayısı 15.635 olarak verilmektedir. Fakat ilçe bazlı büyükbaş hayvancılık işletme sayısına ulaşamamıştır. Bu nedenle ilçelere göre hayvan sayıları toplam hayvan sayısına oranlanmış, ardından her ilçenin hayvan varlığı oranı toplam işletme sayısı ile çarpılmış ve bu yolla ilçelere göre işletme sayısı tahminlerine ulaşılmıştır. Bunun sonucunda en fazla işletmenin Merkez, Bucak, Yeşilova, Göllühisar ve Karamanlı ilçeleri olduğu tespit edilmiştir. Fakat Merkez kırsal olarak nitelendirilememesi sebebi ile analiz dışı tutulmuştur. Göllühisar ve Yeşilova ilçeleri ise, hayvan sayısı ve işletme sayısı yüksek olmasına rağmen, zaman ve maliyet göz önüne alındığında uzak olmaları nedeniyle kapsam dışı bırakılmıştır.

Sonuç olarak Bucak ve Karamanlı ilçeleri kırsal alanda hayvancılık araştırması için uygun ilçeler olarak görülmüştür. Bu ilçeler toplam hayvan varlığının %23'ünü barındırmaktadır. Buradan hareketle, iki ilçede hayvan işletmesi sayısının 4.000 civarında olduğu tahminine ulaşılmıştır. Ana kitlenin 4.000 olmasından hareketle, %10 güven aralığında, Bucak ve Karamanlı ilçelerinde 95 anket yapılması amaçlanmış, fakat araştırmanın pandemi dönemine denk gelmesi sebebiyle 66 işletmeyle anket görüşmesi yapılabilmektedir. Bu kapsamda, ankette öngörülen örneklem hacminin %70'ine ulaşılabilmektedir.

Anket sorularının hazırlanmasında hem literatürde yer alan farklı çalışmalardan hem de uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Öncelikle, Karagöz (2009), Demir ve Yavuz (2010), Kalkınma Bakanlığı (2014), Torgut vd. (2019) ve Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği (TDSYMB, 2019) tarafından yapılan çalışmalardan hareketle anket formunun ilk taslağı oluşturulmuştur. TDSYMB (2019) tarafından hazırlanan "Hayvancılığın Yeniden İnşası" çalışmasında yer alan saha araştırmaları ve saha gözlem raporundaki hayvancılığa yönelik sorunlardan yararlanılmış ve anketin hayvancılığa yönelik sorunlar kısmında bu sorunlara yer verilmiştir. Ardından, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde görev yapmakta olan, hayvancılık ve kırsal kalkınma alanında çalışmaları olan akademisyenlerle görüşülmüş ve önerileri doğrultusunda ankete son hali verilmiştir. 8 başlık ve 12 alt başlık altında toplam 83 soru 66 işletmeye anket yöntemi ile sorulmuştur. Elde edilen veriler SPSS programına aktarılmış, araştırma sonuçları frekans ve yüzde dağılımı şeklinde tablolar halinde

sunulmuştur. Ankette yer alan sorularda, işletmelerin eğilimlerini daha net bir şekilde belirleyebilmek için 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama aracına ait iç tutarlılık güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. SPSS programı üzerinden yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçme aracının iç tutarlık katsayısının (α) 0.86 olduğu tespit edilmiştir. Ölçme aracının güvenilir olması için Cronbach alfa değerinin en az 0.70 olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 331). Buradan hareketle ölçme aracının güvenilirliğinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. ARAŞTIRMA SINIRLILIKLARI VE VARSAYIMLAR

Araştırmanın sınırlılıklarını bütçe ve zaman dikkate alınarak, ana kütlenin çok büyük olması sebebiyle tamamına ulaşılmasının mümkün olmaması, Burdur şehir merkezine bazı ilçelerin çok uzak olması ve ulaşımının zor ve maliyetli olması oluşturmaktadır. Bu sebeple tüm ilçeler araştırmaya dahil edilememiş, Bucak ve Karamanlı ilçelerinden örneklem alınmıştır. Ayrıca araştırmanın yürütüldüğü süreçte Türkiye’de yaşanan pandemi nedeniyle, Bucak ve Karamanlı ilçelerinde 95 olarak hedeflenen örneklem sayısına ulaşılammış, araştırma bu iki ilçedeki 66 işletme ile sınırlı kalmıştır.

Bu araştırma yüz yüze anket yapılması, beyana dayalı cevaplar alınması ve cevapların doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır.

3.4. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu kısımda, araştırma kapsamında ziyaret edilen 66 işletmeye ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bu kısımda; görüşülen kişinin yaşı, cinsiyeti, deneyimi, eğitim düzeyi, işletmenin kuruluş yılı, hayvan sayısı, temel ekonomik faaliyeti, işletmenin gelir kaynakları ve hayvancılık dışında gelir etme durumuna yönelik bulgular yer almaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin yaş dağılıma ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablo yardımıyla sunulmaktadır.

Tablo 29. Görüşülen Kişinin Yaşı

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
18-29	21	31,8
30-39	13	19,7
40-49	8	12,1
50-59	13	19,7
60 ve üzeri	9	13,6
Veri Yok	2	3,0
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan işletmelerde görüşülen kişilerden 21'inin (%31,8) yaşı 18-29 aralığında iken, 13 kişinin (%19,7) yaşı 30-39 aralığında, 8 kişinin (%12,1) yaşı 40-49 aralığında, 13 kişinin de (%19,7) yaşı 50-59 aralığındadır. Görüşülen kişilerden 9'u (%13,6) ise 60 yaş üzerindedir. Görüşülen kişilerin ortalama yaşı 40, en düşük 18, en yüksek ise 70 yaş olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin cinsiyetine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablo yardımıyla sunulmaktadır.

Tablo 30. Görüşülen Kişinin Cinsiyeti

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Erkek	51	77,3
Kadın	14	21,2
Veri Yok	1	1,5
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan işletmelerde görüşülen kişilerden 51'i (%77,38) erkek iken, 14'ü (%21,2) kadındır.

Görüşülen kişilerin hayvancılık sektöründeki tecrübesine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 31. Görüşülen Kişinin Deneyimi

Deneyim Aralığı	Sayı	Yüzde
10 yıldan az	12	18,2
10-19 yıl	24	36,4
20-29 yıl	9	13,6
30-39 yıl	7	10,6
40-49 yıl	2	3,0
50 yıldan fazla	3	4,5
Veri Yok	9	13,6
Toplam	66	100

Buna göre; araştırmaya katılanların 12'i (%18,2) hayvancılık sektöründe 10 yıldan az deneyime sahiptir. Buna karşılık, 24 kişi (%36,4) 10-19 yıl arasında, 9 kişi (%13,6) 20-29 yıl arasında, 7 kişi (%10,6) 30-39 yıl arasında, 2 kişi (%3) 40-49 yıl arasında, 3 kişi (%4,5) ise 50 yıldan fazla deneyime sahip olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun 10-19 yıl aralığında tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Buna ilaveten, görüşülen kişilerin ortalama tecrübesi 18 yıl, en düşük 2 yıl, en yüksek 65 yıl olarak belirlenmiştir.

Görüşülen kişilerin eğitim düzeyine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 32. Görüşülen Kişinin Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde
Okur-Yazar Değil	0	0
İlköğretim	23	34,8
Ortaöğretim	10	15,2
Lise	27	40,9
Üniversite	6	9,1
Veri Yok	0	0
Toplam	66	100

Buna göre; araştırma kapsamında görüşülen 66 kişinin üçte birinden fazlası (%34,8) ilköğretim düzeyinde eğitime sahiptir. Ortaöğretim düzeyinde eğitime sahip olanların sayısı 10 iken, lise düzeyinde eğitime sahip olanların sayısı 27, üniversite düzeyinde eğitime sahip olanların sayısı ise 6'dır. Genel olarak bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğunun (%40,9) lise seviyesinde eğitime sahip oldukları görülmektedir.

Görüşülen kişilere ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin ardından, araştırma yapılan hayvancılık işletmelerine ilişkin bulgular ilerleyen kısımlarda sunulmaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak işletmelerin kuruluş yılına ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 33. İşletmenin Kuruluş Yılı

Kuruluş Yılı Aralığı	Sayı	Yüzde
1970 öncesi	2	3,0
1970-79	0	0,0
1980-89	1	1,5
1990-99	11	16,7
2000-09	16	24,2
2010 sonrası	11	16,7
Veri Yok	25	37,9
Toplam	66	100

Araştırma kapsamında yer alan işletmelerin 2'si (%3), 1970 yılı öncesinde kurulmuş olup, 50 yıldan uzun süredir faaliyet göstermektedir. Buna ilaveten, 1 işletme 1980-89 arasında, 11 işletme 1990-99 arasında, 16 işletme de 2000-09 arasında kurulmuştur. İşletmelerin 11'i ise 2010 sonrasında kurulmuş olup, henüz 10 yaşını doldurmamış işletmelerdir. İşletmelerin yaklaşık dörtte biri 2000-09 arasında kurulmuş olup, işletmelerin ortalama yaşı 20 (kuruluş yılı 2000), en düşük 2 (kuruluş yılı 2018), en yüksek ise 60 (kuruluş yılı 1960) olarak hesaplanmıştır.

İşletmelerin büyükbaş hayvan sayısına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 34. İşletmenin Büyükbaş Hayvan Sayısı

Hayvan Sayısı	Sayı	Yüzde
10'dan az	6	9,1
10-19 arası	17	25,8
20-29 arası	5	7,6
30-39 arası	7	10,6
40-49 arası	6	9,1
50-59 arası	3	4,5
60-69 arası	2	3,0
70-79 arası	2	3,0
80-89 arası	0	0,0
90-99 arası	0	0,0
100'den fazla	4	6,1
Veri Yok	14	21,2
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan 66 işletmenin ortalama büyükbaş hayvan sayısı 33, en düşük 2 ve en yüksek 110 olarak hesaplanmıştır. İşletmelerden 6'sının hayvan sayısı 10'dan az iken, hayvan sayısı 100'ün üzerinde olan işletme sayısı 4'tür. İşletmelerin dört birinden fazlasının (%25,8) 10-19 arasında hayvanı bulunmaktadır.

İşletmenin temel ekonomik faaliyetine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablodadır.

Tablo 35. İşletmenin Temel Ekonomik Faaliyeti

Ekonomik Faaliyet	Sayı	Yüzde
Süt	16	24,2
Besi	7	10,6
Süt ve Besi	42	63,6
Veri Yok	1	1,5
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan firmaların 16'sı (%24,2) süt sığırılığı, 7'si (%10,6) besi sığırılığı yapmaktadır. Bununla birlikte, 42 işletme (%63,6) hem süt hem de besi sığırılığı faaliyetini birlikte yürüttüğünü belirtmiştir. İşletmeler genel olarak her iki faaliyeti birlikte yürütmektedir.

İşletmenin gelirlerinin hangi kaynaklardan sağlandığına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 36. İşletmenin Gelir Kaynakları

Gelir Kaynağı	Var	Yok	Veri Yok	Toplam
Süt Satışından Gelir	48	17	1	66
Et Satışından Gelir	31	34	1	66
Buzağı Satışından Gelir	10	55	1	66
Gübre Satışından Gelir	1	64	1	66

Buna göre; işletmelerin gelir kaynağı ağırlıklı olarak et ve süt satışlarıdır. Araştırmaya katılan 66 firmanın 48'i süt satışından gelir elde ettiğini, 31'i de et satışından elde ettiğini belirtmiştir. Buzağı satışından gelir elde eden işletme sayısı 10 iken, yalnızca 1 firmanın gübre satışından gelir elde ettiği görülmektedir.

Son olarak; tanımlayıcı istatistikler kapsamında işletmenin hayvancılık faaliyetleri dışında başka bir gelir kaynağı olup olmadığı araştırılmıştır. Konuya ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 37. İşletmenin Hayvancılık Dışında Gelir Elde Etme Durumu

Hayvancılık Dışı Gelir	Sayı	Yüzde
Var	39	59,1
Yok	26	39,4
Veri Yok	1	1,5
Toplam	66	100

Tablodaki rakamlara bakıldığında; işletmelerin neredeyse %60'ının hayvancılık dışında geliri bulunduğu görülmektedir. İşletmelerin yaklaşık %40'ının ise hayvancılık dışında başka bir geliri bulunmamaktadır.

3.4.2. Hayvancılık İşletmelerinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Araştırmanın bir sonraki bölümünde, Burdur kırsalındaki hayvancılık işletmelerinin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, işletmelere “işletmenizin en güçlü olduğu konular nelerdir” ve “işletmenizin en zayıf olduğu konular nelerdir” soruları yöneltilmiştir. Sonuçlar aşağıdaki tablolarda sırasıyla sunulmaktadır.

İlk olarak, işletmelerin güçlü oldukları alanlara ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 38. İşletmelerin Güçlü Olduğu Alanlar

Güçlü Yönler	Evet	Hayır
Yeni Teknoloji Ekipmanlara Sahip Olması	31	35
Ürünlerinin (Et ve Süt) Satışının Kolay Olması	29	37
Kendi Yemini Üretebilmesi	27	39
Daimi Bir Veteriner/Danışman ile Çalışması	26	40
Tarım Teşviklerinden Faydalanması	21	45
Hayvan Ölümünün Az Olması	17	49
Kar Marjının Yüksek Olması	9	57
<i>İşletmenin Güçlü Olduğu Alan Yoktur</i>	12	54

Araştırmaya katılan işletmeler, güçlü yön olarak en fazla öne çıkan özelliğini işletmenin yeni teknoloji ekipmanlara sahip olması olarak belirtmektedir. Buna karşılık 35 işletme, yeni teknoloji ekipmanlara sahip olmasını bir güçlü yön olarak görmediğini belirtmektedir. Yine benzer şekilde 29 işletme et ve süt satışının kolay olmasını güçlü yön olarak belirtirken, 37 işletme bunu bir güçlü yön olarak görmemektedir. Buna ilave olarak 27 işletme kendi yemini üretebilmesinin işletme için bir güçlü yön olduğunu ifade etmekte ve 26 işletme de daimi bir veteriner/danışman ile çalışmasını güçlü yön olarak belirtmektedir. Ayrıca 21 işletmenin de tarım teşviklerinden faydalanmasını, 17 işletme ise hayvan ölümlerinin az olmasını güçlü yön olarak ifade etmektedir. Araştırmaya katılan 66 işletmeden yalnızca 9'u kar marjının yüksek olmasını bir güçlü yön olarak ifade etmektedir.

İşletmelerin zayıf oldukları alanlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 39. İşletmelerin Zayıf Olduğu Alanlar

Zayıf Yönler	Evet	Hayır
Kar Marjının Düşük Olması	26	40
Kendi Yemini Üretememesi	20	46
Üretim Kapasitesinin Düşük Olması	19	47
Toplu Sağım İmkanlarından Faydalanamaması	14	52
Tarım Teşviklerinden Faydalanamaması	13	53
Daimi Bir Veteriner/Danışman Bulundurmaması	12	54
Ürünlerin Satışında Güçlükler Yaşanması	12	54
Teknolojik Ekipmanların Eski Teknoloji Olması	8	58
Hayvan Ölümlerinin Yüksek Olması	1	65
<i>İşletmenin Zayıf Olduğu Alan Yoktur</i>	2	64

Tabloya bakıldığında işletmelerin genelinde zayıf yön olarak kar marjı düşüklüğü belirtilmiştir. 26 işletme kar marjı düşüklüğünü işletmesi için bir zayıf yön olarak görürken, 40 işletme kar marjı düşüklüğünü bir zayıf yön olarak görmemektedir. Bunu

takiben 20 işletme kendi yemini üretememesini, 19 işletme üretim kapasitesinin düşük olmasını, 14 işletme ise toplu sağım imkanlarından faydalanamamasını zayıf yön olarak ifade etmektedir. Buna karşılık araştırmaya katılan işletmelerin çoğu (52 işletme), toplu sağım imkanlarından faydalanamamayı bir zayıf yön olarak görmemektedir. Tablodaki diğer zayıf yönler bakımından, 13 işletme tarım teşviklerinden faydalanamamasını, 12 işletme daimi bir veteriner/danışman bulundurmamasını ve ürün satışında güçlük yaşamasını zayıf yön olarak ifade etmektedir. 8 işletme için ise teknolojik ekipmanlarının eski teknolojiye dayalı olması bir zayıf yöndür. Buna ilave olarak işletmelerin neredeyse tamamı hayvan ölümlerinin yüksek olmasını bir zayıf yön olarak görmemekte, yalnızca bir işletme için yüksek hayvan ölümleri zayıf yön olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.3. Hayvancılık Sektörünün Sorunları

Araştırma kapsamında, Burdur kırsalında hayvancılık sektörünün sorunları yedi başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; (1) hayvan besleme ve yem, (2) süt, (3) hayvancılığa yönelik teşvikler ve politikalar, (4) üretim ve maliyetler, (5) satış, pazarlama ve markalaşma, (6) hayvan hastalıkları ve (7) işbirliği, eğitim ve danışmanlık ile ilgili sorunlardır. Bu sorunlar araştırmaya katılan işletmelere 5'li Likert Ölçeği şeklinde sorulmaktadır. Araştırma bulguları ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

3.4.3.1. Hayvan Besleme ve Yem ile İlgili Sorunlar

Aşağıdaki tabloda hayvan besleme ve yem ile ilgili öne çıkan sorunlar yer almaktadır. Bu sorunlar *Meraların Yetersizliği*, *Yem Ekim Alanlarının Yetersizliği*, *Yem Bitkilerini Üretimin Düşük Olması*, *Yem Bulma Problemi*, *Yem Tesislerinin Yetersiz Olması* ve *Alternatif Yem Bitkilerinin Yetersizliği* olmak üzere altı alt başlık altında toplanmaktadır.

İşletmelerin hayvan besleme ve yem ile ilgili yaşadığı sorunlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 40. Hayvan Besleme ve Yem ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Meraların Yetersizliği	58	1,845	1,295	1,00	5,00
Yem Ekim Alanlarının Yetersizliği	49	2,837	1,247	1,00	5,00
Yem Bitkilerini Üretimin Düşük Olması	51	2,824	1,144	1,00	5,00
Yem Bulma Problemi	52	3,000	1,237	1,00	5,00
Yem Tesislerinin Yetersiz Olması	47	2,872	1,172	1,00	5,00
Alternatif Yem Bitkilerinin Yetersizliği	51	2,765	1,242	1,00	5,00

Bu kapsamda tabloda da görüldüğü üzere yem bulma problemine 66 işletmeden 52'si cevap vermekte ve 5'li likert ölçeğine göre de ortalaması 3,000 olarak görülmektedir. Hayvan besleme ve yem ile ilgili sorunlar arasından, işletmeler tarafından en önemli sorun yem bulma problemi olarak görülmektedir. Bunu ortalama 2,872 ile yem tesislerinin yetersiz olması, ortalama 2,837 ile yem ekim alanlarının yetersizliği, ortalama 2,824 ile yem bitkileri üretiminin düşük olması, ortalama 2,765 ile alternatif yem bitkilerinin yetersizliği ve son olarak ortalama 1,845 ile meraların yetersizliği takip etmektedir.

3.4.3.2. Süt ile İlgili Sorunlar

Süt ile ilgili sorunlar yine altı alt başlık altında araştırmaya katılan işletmelere sorulmaktadır. Bu sorunlar *Süt Fiyatlarının Düşüklüğü, Süt Veriminin Düşük Olması, Süt İşletme Tesislerinin Yetersizliği, Süt Sağım Merkezlerinin Yetersizliği, Sütte Katma Değerin Düşük Olması ve Çiğ Süt Kalitesinin Düşük Olması* şeklinde sıralanmaktadır.

İşletmelerin süt ile ilgili yaşadığı sorunlara yönelik araştırma sonuçları aşağıda tabloda sunulmaktadır.

Tablo 41. Süt ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Süt Fiyatlarının Düşüklüğü	52	2,173	1,200	1,00	5,00
Süt Veriminin Düşük Olması	47	2,745	0,896	1,00	5,00
Süt İşletme Tesislerinin Yetersizliği	41	2,512	1,052	1,00	5,00
Süt Sağım Merkezlerinin Yetersizliği	40	2,200	1,159	1,00	5,00
Sütte Katma Değerin Düşük Olması	41	2,610	1,093	1,00	5,00
Çiğ Süt Kalitesinin Düşük Olması	42	2,905	1,100	1,00	5,00

Süt ile ilgili sorunlar arasından 5'li likert ölçeğine göre, ortalama 2,905 ile çiğ süt kalitesinin düşük olması işletmeler tarafından görülen en önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunu ortalama 2,745 ile süt veriminin düşüklüğü, ortalama 2,610 ile sütte katma değer düşük olması, ortalama 2,512 ile süt işletme tesislerinin yetersizliği, ortalama 2,200 ile süt sağım merkezlerinin yetersizliği takip etmektedir. İşletmeler tarafından süt ile ilgili sorunlar arasında en düşük sorun olarak ortalama 2,173 ile süt fiyatlarının düşüklüğü gelmektedir.

3.4.3.3. Hayvancılığa Yönelik Teşvikler ve Politikalar ile İlgili Sorunlar

Hayvancılığa yönelik teşvik ve politikalara ile ilgili sorunlar dokuz alt başlık altında araştırmaya katılan 66 işletmeye yöneltilmektedir. Bu sorunlar, *Süt Desteklerinin Yetersizliği, Buzağı Desteklerinin Yetersizliği, Hayvan Desteklerinin Yetersizliği, Yem Desteklerinin Yetersizliği, Kredi Faizlerinin Yüksek Olması, Kredi Limitlerinin Düşük Olması, Bürokratik Engeller, Denetimlerin Yetersizliği ve Kredi Başvurularının Geri Çevrilmesi* başlıkları altında toplanmaktadır.

İşletmelerin, hayvancılığa yönelik teşvikler ve politikalar ile ilgili yaşadığı sorunlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 42. Hayvancılığa Yönelik Teşvikler ve Politikalar ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Süt Desteklerinin Yetersizliği	52	2,135	1,205	1,00	5,00
Buzağı Desteklerinin Yetersizliği	53	2,283	1,215	1,00	5,00
Hayvan Desteklerinin Yetersizliği	54	2,278	1,250	1,00	5,00
Yem Desteklerinin Yetersizliği	51	2,353	1,214	1,00	5,00
Kredi Faizlerinin Yüksek Olması	53	3,245	1,580	1,00	5,00
Kredi Limitlerinin Düşük Olması	49	2,449	1,191	1,00	5,00
Bürokratik Engeller	52	2,885	1,437	1,00	5,00
Denetimlerin Yetersizliği	50	2,760	1,061	1,00	5,00
Kredi Başvurularının Geri Çevrilmesi	49	2,878	1,285	1,00	5,00

Tablodaki bulgular doğrultusunda kredi faizlerinin yüksek olmasına 66 işletmeden 53'ü cevap vermekte ve bu işletmelere göre hayvancılığa yönelik teşvikler ve politikalar ile ilgili sorunlar arasından en önemli sorun ortalama 3,245 ile yüksek kredi faizleri olarak görülmektedir. Bu sorunu sırasıyla bürokratik engeller, kredi başvurularının geri çevrilmesi, denetimlerin yetersizliği, kredi limitlerinin düşüklüğü, yem desteklerinin yetersizliği, buzağı desteklerinin yetersizliği, hayvan desteklerinin yetersizliği ve son olarak süt desteklerinin yetersizliği takip etmektedir.

3.4.3.4. Üretim ve Maliyetler ile İlgili Sorunlar

Üretim ve maliyetlere yönelik sorunlar ise, *Enerji Maliyetlerinin Yüksekliği, Yem Maliyetlerinin Yüksekliği, Veteriner Hekim Maliyetlerinin Yüksekliği, İlaç Maliyetlerinin Yüksekliği, İşletmelerin Küçük Ölçekli Olması, Hayvancılığa Dayalı Sanayinin Gelişmemesi ve Hayvansal Atıkların Değerlendirilememesi* olmak üzere yedi alt başlık altında toplanmaktadır.

Üretim ve maliyetler ile ilgili sorunlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 43. Üretim ve Maliyetler ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Enerji Maliyetlerinin Yüksekliği	59	3,458	1,466	1,00	5,00
Yem Maliyetlerinin Yüksekliği	59	3,898	1,227	1,00	5,00
Veteriner Hekim Maliyetlerinin Yüksekliği	59	3,525	1,150	1,00	5,00
İlaç Maliyetlerinin Yüksekliği	58	3,707	1,155	1,00	5,00
İşletmelerin Küçük Ölçekli Olması	53	3,377	0,985	1,00	5,00
Hayvancılığa Dayalı Sanayinin Gelişmemesi	54	2,963	1,288	1,00	5,00
Hayvansal Atıkların Değerlendirilememesi	58	2,586	1,285	1,00	5,00

Tabloda işletmelerin neredeyse tamamının üretim ve maliyetlere yönelik sorunlara cevap verdiği görülmektedir. İşletmeler tarafından ortalama 3,898 ile en önemli sorun olarak yem maliyetlerinin yüksekliği yer almaktadır. İkinci sırada görülen en önemli sorun ortalama 3,707 ile ilaç maliyetleri yüksekliği olurken, üçüncü en önemli sorun ortalama 3,525 ile veteriner hekim maliyetlerinin yüksekliği olarak görülmektedir. Bu sorunu takiben sırayla enerji maliyetleri yüksekliği, işletmelerin küçük ölçekli olması, hayvancılığa dayalı sanayinin gelişmemesi ve hayvansal atıkların değerlendirilememesi gelmektedir.

3.4.3.5. Satış, Pazarlama ve Markalaşma ile İlgili Sorunlar

Satış, pazarlama ve markalaşmaya yönelik sorunlar ise üç alt başlık altında ele alınmaktadır. Bu sorunlar *Pazarlamada Dışa Bağımlılık, Yerel/Bölgesel Düzeyde Satış-Pazarlama Olması ve Markalaşamama* olarak sıralanmaktadır.

İşletmelerin satış, pazarlama ve markalaşma ile ilgili gördükleri sorunlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 44. Satış, Pazarlama ve Markalaşma ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Pazarlamada Dışa Bağımlılık	53	3,094	1,458	1,00	5,00
Yerel/Bölgesel Düzeyde Satış-Pazarlama Olması	52	2,500	1,245	1,00	5,00
Markalaşamama	52	2,346	1,312	1,00	5,00

Satış, pazarlama ve markalaşmaya yönelik sorunlar arasında görülen en önemli sorun, ortalama 3,094 ile pazarlamada dışa bağımlılıktır. Bu sorunu araştırmaya katılan 66 işletmeden 53'ü yanıtlamaktadır. Pazarlamada dışa bağımlılığı sırasıyla, yerel/bölgesel düzeyde satış pazarlama olması ve markalaşamama takip etmektedir.

3.4.3.6. Hayvan Hastalıkları ile İlgili Sorunlar

Hayvan hastalıkları ile ilgili sorunlar, *Hayvan Hastalıklarının Yaygın Olması, Hayvan Ölümlerinin Yüksek Olması, Veteriner Hekimlere Ulaşmanın Güçlüğü ve Salgın Hastalıklarla Mücadelenin Yetersiz Olması* olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmaktadır.

İşletmelerin hayvan hastalıkları ile ilgisi gördüğü sorunlara yönelik araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 45. Hayvan Hastalıkları ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Hayvan Hastalıklarının Yaygın Olması	53	2,887	1,068	1,00	5,00
Hayvan Ölümlerinin Yüksek Olması	52	2,635	0,971	1,00	5,00
Veteriner Hekimlere Ulaşmanın Güçlüğü	52	2,692	1,020	1,00	5,00
Salgın Hastalıklarla Mücadelenin Yetersiz Olması	50	2,600	1,143	1,00	5,00

Tabloda hayvan hastalıklarının yaygın olması sorununa 66 işletmeden 53'ünün cevap verdiği görülmektedir. Hayvan hastalıklarının yaygın olması ortalama 2,887 ile

işletmelerin bu kategoride gördüğü en önemli sorundur. İkinci sırada görülen en önemli sorun veteriner hekimlere ulaşmanın güçlüğü olurken, üçüncü en önemli sorun olarak hayvan ölümlerinin yüksek olması gelmektedir. Bu sorunları son olarak ise salgın hastalıklarla mücadelenin yetersiz olması takip etmektedir.

3.4.3.7. İşbirliği, Eğitim ve Danışmanlık ile İlgili Sorunlar

Hayvancılığın sorunlarına yönelik son kategoride ise işbirliği, eğitim ve danışmanlık ile ilgili sorunlar yer almaktadır. Bu sorunlar *niversite ile İşbirliği Eksikliği, Eğitim Danışman Hizmetlerinin Yetersizliği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Hayvan Hastanesi'nden Hizmet Almanın Güçlüğü, Birlikler ile İşbirliği Eksikliği, Kooperatifler ile İşbirliği Eksikliği ve Dernekler ile İşbirliği Eksikliği* başlıkları altında toplanmaktadır.

İşletmelerin işbirliği, eğitim ve danışmanlığa dair gördükleri sorunlara ilişkin araştırma sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 46. İşbirliği, Eğitim ve Danışmanlık ile İlgili Sorunlar

Sorun	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Üniversite ile İşbirliği Eksikliği	54	2,315	1,113	1,00	5,00
Eğitim Danışman Hizmetlerinin Yetersizliği	53	2,340	1,073	1,00	5,00
MAK Hayvan Hast. Hizmet Almanın Güçlüğü	53	2,906	1,290	1,00	5,00
Birlikler ile İşbirliği Eksikliği	51	2,706	1,171	1,00	5,00
Kooperatifler ile İşbirliği Eksikliği	49	2,510	1,244	1,00	5,00
Dernekler ile İşbirliği Eksikliği	48	2,333	1,326	1,00	5,00

Tabloda işbirliği, eğitim ve danışmanlığa yönelik sorunlar arasında işletmeler tarafından görülen en önemli sorun MAK Hayvan Hastanesi'nden hizmet almanın güçlüğüdür. Bu soruna 66 işletmeden 53' yanıt vermiş ve ortalama 2,906 ile en önemli sorun olarak öne çıkmıştır. İkinci sırada görülen en önemli sorun birlikler ile işbirliği eksikliğidir ve bunu yine benzer şekilde kooperatifler ile işbirliği eksikliği takip etmektedir. Bu kategoride

mevcut sorunları sırasıyla eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği, dernekler ile işbirliği yetersizliği ve üniversite ile işbirliği yetersizliği takip etmektedir.

3.4.4. Hayvancılığın Kırsal Kalkınmada Önemi

Araştırma kapsamında, tarım ve hayvancılığın Burdur ili ekonomisindeki önemi, beş önem düzeyinde ele alınmıştır. Bunlar; (1) *Çok Düşük*, (2) *Düşük*, (3) *Orta*, (4) *Yüksek*, (5) *Çok Yüksek* şeklinde sıralanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda işletmelerin Burdur ili ekonomisinde tarım ve hayvancılığın önem düzeyine dair görüşleri sunulmaktadır.

Tablo 47. Tarım ve Hayvancılığın Burdur Ekonomisindeki Önem Düzeyi

Önem Düzeyi	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	19	28,8
Yüksek	21	31,8
Orta	12	18,2
Düşük	3	4,5
Çok Düşük	3	4,5
Veri Yok	8	12,1
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan işletmelerin 21'i (%31,8) tarım ve hayvancılığın Burdur ekonomisi için yüksek öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. 19 işletme ise (%28,8) tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin Burdur ekonomisi üzerinde çok yüksek önem düzeyine sahip olduğunu belirtmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerden 12'si (%18,2) ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerini Burdur ili için orta düzeyde önemli görmektedir.

Aşağıdaki tabloda tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin, Burdur ilinin kırsal kalkınmasına katkısına dair araştırma sonuçları yer almaktadır.

Tablo 48. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Burdur İlinin Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi

Önem Düzeyi	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	7	10,6
Yüksek	19	28,8
Orta	22	33,3
Düşük	3	4,5
Çok Düşük	7	10,6
Veri Yok	8	12,1
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan işletmelerin 22'si (%33,3), tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin Burdur ilinin kırsal kalkınmasına katkısını orta düzeyde önemli görmektedir. İşletmelerin 19'u (%28,8) ise, Burdur ilinin kırsal kalkınmasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yüksek öneme sahip olduğunu belirtmektedir. İşletmelerin 7'si (%10,6), tarım ve hayvancılık faaliyetlerini Burdur'un kırsal kalkınmasında çok yüksek düzeyde önemli görürken buna karşılık yine araştırmaya katılan 7 işletme (%10,6) çok düşük düzeyde öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Son olarak 3 işletme (%4,5) için tarım ve hayvancılık faaliyetleri ilin kırsal kalkınmasında düşük düzeyde önemli görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin bulunulan ilçe/köyün kırsal kalkınmasına katkısına dair araştırma sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 49. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Bulunulan İlçe/Köyün Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi

Önem Düzeyi	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	4	6,1
Yüksek	12	18,2
Orta	24	36,4
Düşük	9	13,6
Çok Düşük	10	15,2
Veri Yok	7	10,6
Toplam	66	100

Burdur ilinin kırsal kalkınmasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin önem düzeyinde de olduğu gibi ilçe ve köylerin kırsal kalkınmasında da söz konusu faaliyetler 24 işletme tarafından (%36,4) orta düzeyde öneme sahip olarak görülmektedir. Araştırmaya katılan 4 işletme ise (%6,1) bu faaliyetlerin, bulundukları ilçe/köyün kırsal kalkınmasında çok yüksek öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Buna ilave olarak 12 işletme (%18,2) ilçe ve köylerinin kırsal kalkınmasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yüksek düzeyde öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Bunun aksine 10 işletme (%15,2), ilçe ve köylerinin kırsal kalkınmasında tarım ve hayvancılığın çok düşük düzeyde öneme sahip olduğunu ifade etmektedir.

Aşağıdaki tabloda tarım ve hayvancılığın Burdur açısından önemine dair araştırma sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 50. Tarım ve Hayvancılığın Burdur Açısından Önemi

Boyut	N	Ort.	S.S.	Min.	Mak.
Tarım ve Hayvancılığın Burdur Ekonomisindeki Önem Düzeyi	58	3,862	1,099	1,00	5,00
Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Burdur İlinin Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi	58	3,276	1,136	1,00	5,00
Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Bulunulan İlçe/Köyün Kırsal Kalkınmasına Katkı Düzeyi	59	2,848	1,142	1,00	5,00

Tabloda araştırmaya katılan işletmelerin neredeyse tamamının bu sorulara yanıt verdiği görülmektedir. Tarım ve hayvancılığın Burdur açısından önemi üç farklı boyutta ele alınmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin ortalama 3,862 ile Burdur ekonomisinde büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Bunu ilin kırsal kalkınmasına katkı düzeyi ve ilçe/köyün kırsal kalkınmasına katkı düzeyi takip etmektedir.

3.4.5. Hayvancılık Sektörünün Geleceği

Aşağıdaki tabloda gelecek beş yıl içerisinde Burdur'da tarım ve hayvancılığın yönelimine ilişkin araştırma sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 51. Gelecek Beş Yıl İçerisinde Burdur Tarım ve Hayvancılığının Yönelimi

Önem Düzeyi	Sayı	Yüzde
Daha İyiye Gidecek	20	30,3
Aynı Kalacak	18	27,3
Daha Kötüye Gidecek	23	34,8
Veri Yok	5	7,6
Toplam	66	100

Araştırmaya katılan işletmelere gelecek beş yıl içerisinde Burdur'da hayvancılığın durumunu nasıl gördükleri sorulduğunda, 23 işletme (%34,8) gelecek beş yıl içerisinde

Burdur ilinde tarım ve hayvancılığın “daha kötüye gideceğini” düşündüklerini ifade etmektedir. Buna karşılık 20 işletme (%30,3) ise, Burdur ilinde hayvancılığın “daha iyiye gideceğini” düşünmektedir. İşletmelerin 18’i (%27,3) ise “gelecekte bir değişiklik olmayacağını, aynı kalacağını” ifade etmektedir.

Aşağıdaki tabloda işletmelerin tarım ve hayvancılığa devam etmeyi isteme durumlarına ilişkin araştırma sonuçları yer almaktadır.

Tablo 52. Görüşülen Kişinin Tarım-Hayvancılığa Devam Etmeyi İsteme Durumu

Yanıt	Sayı	Yüzde
Evet	36	54,5
Hayır	16	24,2
Veri Yok	14	21,2
Toplam	66	100

Araştırmaya katılanların %54,5’i tarım ve hayvancılığa devam etmek istediğini, başka bir işte çalışma imkânı olması durumunda dahi hayvancılığı bırakmayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların %24,2’si ise imkânı olması durumunda başka bir işte çalışacağını, bir diğer ifadeyle hayvancılığa devam etmek istemediğini ifade etmiştir. Hayvancılık mesleğine devam etmek istemeyenlere bunun nedeni sorulduğunda; “belli bir aylık gelirin olması istemesi”, “gelir düzeyinin/kazancın düşük olması”, “hayvancılık sektörünün giderek kötüye gitmesi”, “işçiliğinin zor olması”, “maliyetlerin yüksek olması”, “mevcut şartlarda hayvancılık yapmanın zor olması”, “süt ve et fiyatlarının düşük olması” gibi sebepler belirtilmiştir.

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan işletme sahiplerinin çocuklarının tarım ve hayvancılığa devam etmesini isteme durumlarına yönelik araştırma sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 53. Görüşülen Kişinin Çocuğunun Tarım-Hayvancılığa Devam Etmesini İsteme Durumu

Yanıt	Sayı	Yüzde
Evet	42	63,6
Hayır	19	28,8
Veri Yok	5	7,6
Toplam	66	100

Araştırmaya katılanlardan 42'si (%63,6), çocuğunun hayvancılık mesleğine devam etmesini istediğini belirtirken, 19 kişi (%28,8) çocuğunun bu mesleği devam ettirmesini istemediğini belirtmiştir. “Hayır” cevabını veren kişilere çocuğunun bu mesleği devam ettirmesini neden istemedikleri sorulduğunda ise; “ekonomik sebepler”, “hayvancılık sektöründe gelecek görememesi”, “çocuğunun hayvan pisliği ile uğraşmasını istememesi”, “hayvancılığın bu şartlarda yapılamayacağı”, “çocuğunun başka meslek sahibi olması”, “çocuğunun okumasını/memur olmasını istemesi” gibi sebepler sıralanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye ve Dünya’da tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kırsal kalkınmadaki rolü ve önemini incelemenin yanı sıra Türkiye ve dünya verileri ile tarım ve hayvancılığın mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu temel amaç özelinde tarım ve hayvancılığın bilhassa kırsal alanlarda temel geçim kaynağını oluşturması sebebiyle, Burdur ilinin kırsal kalkınmasında mevcut tarım ve hayvancılık potansiyeli de göz önüne alınarak, ilin söz konusu alanlardaki mevcut yapısı ve sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kalkınma, iktisadi büyümeye ilave olarak gerek toplumsal gerekse kültürel ve sosyal alanlarda ilerleme yaşanmasını ifade etmektedir. Gelir artışı ve üretimden ayrı olarak ele alındığı için bu noktada kalkınma kavramı, büyüme kavramından ayrılmaktadır. Kalkınmanın birçok bilim insanı tarafından farklı tanımlamaları mevcuttur ve farklı boyutlarda ele alınarak çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Kırsal kalkınma ise, kalkınma kavramının daha özelinde yer almaktadır. Kırsal kalkınma kavramının, farklılık gösteren sosyo-ekonomik özellikler sebebiyle genel bir tanımı mevcut değildir. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler kırsal kalkınmaya giderek önem vermeye başlamıştır. Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda hem sosyal hem ekonomik anlamda bir iyileşme, ilerleme yaşanması olarak özetlenebilmektedir. Kırsalda ekonomik ve sosyal yaşam olarak iyileşen şartlar beraberinde kırdan kente verilen göçünde önüne geçmektedir. Kırsal kalkınma kavramını daha iyi anlayabilmek, kırsal yapının özelliklerini, gereksinimlerini tespit etmek ile mümkün kılınabilir.

Kırsal kalkınma kavramı ile karşımıza çıkmakta olan kırsal alanların, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip olmaları sebebiyle, yapıları çeşitlilik gösterebilmektedir. Fakat kırsal alanların genelinde geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri görülmektedir. Bu sebeple tarım ve hayvancılık sektöründe ilerleme, gelişme yaşanması beraberinde kırsal alanların kalkınmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerek dünyada gerekse Türkiye’de kırsal kalkınma üzerinde oldukça büyük öneme sahiptir. Buna ilaveten hayvancılık sektörü, bireyler için temel besin, protein ihtiyacını karşılayabilmesi sebebiyle oldukça önem arz etmektedir ve biyolojik anlamda da olmazsa olmaz bir

sektördür. Söz konusu faaliyetlerin, kırsal alanların temel ekonomik kaynağını oluşturması gerçeği de bu sektörlerin önemini ayrıca arttırmaktadır. Kırsal alanlarda geçim kaynağını oluşturmanın yanı sıra bu sektörler, endüstriyel ham madde ihtiyacını karşılaması sebebiyle de tüm dünya ve Türkiye için oldukça büyük öneme sahiptir.

Dünya ve Türkiye özelinde Burdur ilinde, Burdur Valiliği'nden edinilen bilgiler doğrultusunda, il ekonomisinin yarısına yakını süt üretimine yönelik hayvancılık faaliyetlerinde bulunmaktadır ve bunu destekler nitelikte bitkisel üretim görülmektedir. Özellikle ilde, elde edilen çiğ sütün neredeyse tamamı sanayiye aktarılmaktadır ki bu oran ülke ortalamasının oldukça üzerindedir. İlde aktif olarak faaliyet gösteren 16 bin hayvancılık işletmesi ve kayıtlara geçen 23 bin çiftçi bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Burdur ilinde kişi başı düşen büyükbaş hayvan sayısı da oldukça yüksektir ve hayvan ırkları çeşitlilik göstermektedir. Bunun yanı sıra ilde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, kanatlı hayvan yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetleri de yaygın olarak görülmektedir. Nüfus itibarıyla ele alındığında ise, ilde nüfusun en az üçte ikisinin tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraştığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bağlamda ilin tarım ve hayvancılık potansiyelinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu bilgiler kapsamında bu çalışmada, Burdur ilinde tarım ve hayvancılığın kırsal kalkınmada önemi, tarım ve hayvancılıkta mevcut sorunlar ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında tanımlayıcı istatistik soruları da dahil olmak üzere 8 başlık ve 12 alt başlık altında toplam 83 soru araştırma kapsamında seçilen 66 işletmeye sorulmuştur. Araştırmada işletmelerin demografik bilgilerinin yanı sıra sosyo-ekonomik özellikleri de incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle işletmelerin, temel ekonomik faaliyetleri, toplam hayvan sayıları, süt veren hayvan sayıları, son bir yıl içerisinde doğan/sakat doğan/ölen hayvan sayıları, günlük süt üretim miktarları gibi tarım ve hayvancılık faaliyetlerine yönelik bilgileri ele alınmıştır. Bunun sonucunda araştırmaya katılan işletme sahiplerinin çoğunluğu erkek olmakla birlikte 18-29 yaş aralığına sahip olduğu ve büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile çocukluk dönemlerinden itibaren uğraştığı görülmektedir. Bu kapsamda işletme sahiplerinin daha çok 10-19 yıllık bir tecrübeye sahip olmaları ve genel olarak ilköğretim ve lise mezunu ağırlıklı olmaları da dikkat çekmektedir. İşletmelerin hayvansal istatistikleri değerlendirildiğinde ise büyük çoğunluğunun 10-19 arası büyükbaş hayvana sahip olduğu görülürken, 100 başın üzerinde hayvana sahip olan işletmelerin de faaliyette olduğu görülmektedir. Buna

ilaveten işletmelerin gelir kaynaklarını ağırlıklı olarak süt ve besi oluştursa da 66 işletmeden 39'unun hayvancılık dışında başka gelir kaynakları da vardır.

Araştırmaya katılan 66 işletmenin üretim, maliyetler ve pazarlamada işletmelerinin güçlü ve zayıf oldukları yönleri de ele alınarak değerlendirilmiştir. 66 işletme arasında 31 işletmeden güçlü yön olarak en fazla “yeni teknoloji ekipmanlara sahip olması” yanıtı alınmıştır. Ağırlıklı olarak öne çıkan bir diğer güçlü yön ise, 29 işletme ile “et ve süt satışının kolay olması”dır. Buna ilave olarak işletmelerin “kendi yemini üretebilmesi” de 27 işletme tarafından azımsanamayacak bir güçlü yön olarak görülmektedir. İşletmelerin zayıf yönleri değerlendirildiğinde ise, “kar marjı düşüklüğü” görülmektedir ve 26 işletme tarafından bir zayıf yön olarak gösterilmektedir. Güçlü yön olarak görülmesinin aksine “işletmelerin kendi yemini üretebilmesi”, 20 işletme tarafından bir zayıf yön olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

İşletme sahiplerinin demografik, sosyo-ekonomik ve hayvansal istatistiklerinin değerlendirilmesinin ardından, Burdur ili tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde gördükleri sorunlar 8 alt başlık altında değerlendirilmiştir. Bu sorunlar, “Hayvan Besleme-Yem”, “Süt”, “Teşvikler ve Politikalar”, “Üretim, Maliyetler ve Kapasite”, “Satış, Pazarlama ve Markalaşma”, “Hayvan Hastalıkları”, “İşbirliği, Eğitim ve Danışmanlık” ve “Diğer Sorunlar” olmak üzere kategorize edilmiştir.

Bu başlıklar altında hayvan besleme ve yem ile ilgili yaşanan sorunlar arasından “yem bulma problemi”, işletmelerin bu alanda gördüğü en önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla “yem tesislerinin yetersiz olması” da göze çarpan bir diğer sorun olarak görülmektedir. Bu alanda işletmeler tarafından hayvan besleme ve yeme dair görülen diğer sorunlar ise sırasıyla, yem ekim alanlarının yetersizliği, yem bitkileri üretiminin düşük olması, alternatif yem bitkilerinin yetersizliği ve meraların yetersizliğidir.

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin süt ile ilgili en önemli gördüğü sorun ise, çiğ süt kalitesinin düşük olmasıdır. Süt veriminin düşük olması bunu takip ederken, süt ile ilgili görülen diğer sorunlar sırasıyla şu şekilde sıralanmaktadır: Sütte katma değer düşük olması, süt işletme tesislerinin yetersizliği, süt sağım merkezlerinin yetersizliği ve son olarak süt fiyatlarının düşüklüğüdür.

Bir diğ er alt b aşlıkta te şvikler ve politikalara dair görülen sorunlar ele alınmaktadır. Bu noktada kredi faizlerinin yüksek olması işletmeler tarafından en önemli sorun olarak görülmektedir. Buna ilave olarak işletmelerin genelinin bürokratik engeller yaşadığı sonucuna varılmıştır. Kredi ba şvurularının geri çevrilmesi de işletmeler tarafından görülen oldukça önemli sorunlar arasındadır. Sırasıyla denetimlerin yetersizliği, kredi limitlerinin düşük olması, yem desteklerinin yetersizliği, buzağı desteklerinin yetersizliği, hayvan desteklerinin yetersizliği ve süt desteklerinin yetersizliği gelmektedir.

Üretim, maliyetler ve kapasite sorunları arasında işletmelerin gördüğü en önemli problem yüksek yem maliyetleridir. İlaç, veteriner hekim ve enerji maliyetlerinin y ksekl  i yaşanılan en önemli sorunların başında yer almaktadır. İşletmelerin küçük ölçekli olması burada dikkat çekerken, hayvancılığa dayalı sanayinin geli ememesi de bir başka sorun olarak görülmektedir. Son olarak hayvansal atıkların de erlendirilememesi de işletmeler tarafından bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Bu sorunların beraberinde pazarlamada dışa bağımlı olunması ve satış/pazarlama faaliyetlerinin yerel, bölgesel düzeyde sınırlı kalması ve markala amama sorunu da dikkat çeken diğer sorunlar arasında yer almaktadır.

Hayvan hastalıkları ile ilgili sorunlar ele alındığında ise, hastalıkların yaygın olması işletmeler tarafından en önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda veteriner hekimlere ulaşmada yaşanılan g    k de önemli bir sorun olarak ifade edilirken, bu sorunun aslında hayvan ölümlerinde artı ı da beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Salgın hastalıklarla mücadelenin yetersizliği de diğer sorunlar arasında yer almaktadır.

Araştırmada ele alınan sorunların arasında son olarak işbirliği, eğitim ve danışmanlık faaliyetleri gelmektedir. Burada işletmeler MAK  Hayvan Hastanesi'nden hizmet almanın g      n  en önemli sorun olarak ifade etmekte ve birlikler ve kooperatifler ile işbirliği eksikliğine de dikkat çekmektedir. İşletmelerin eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ilave olarak, dernekler ve  niversite ile i birli ini de yetersiz bulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İşletmeler tarafından tarım ve hayvancılık faaliyetleri çoğunlukla Burdur ili ekonomisinde yüksek öneme sahip olarak görülmektedir. Bu sonucu destekler nitelikte tarım ve hayvancılığın hem Burdur hem de ilçe ve köylerinin kırsal kalkınması üzerinde

genel anlamda yüksek ve orta düzeyde önem derecesine sahip olduğu işletmeler tarafından ifade edilmektedir.

Sonuç olarak gerek dünyada gerekse Türkiye’de ve Burdur kırsalında, tarım ve hayvancılık faaliyetleri kırsal kalkınma üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Kırsal kalkınma üzerinde son derece önemli rolü olan bu faaliyetler ile uğraşan yetiştiriciler/işletmeler, hayvansal ürünler (et-süt), salgın hastalıklar, teşvikler ve politikalar, üretim, maliyet, kapasite, satış-pazarlama, markalaşma ve işbirliği ile beraber eğitim danışmanlık hizmetleri de başta olmak üzere çeşitli konularda güçlükler yaşamaktadır. Tarım ve hayvancılığa yönelik yaşanan bu güçlüklerin ve araştırma bulguları sonucunda bilhassa öne çıkan sorunların, ortadan kaldırılmasının ya da minimuma indirilmesinin, kırsal kalkınmayı destekler nitelikte sonuçları da beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu kapsam da araştırmadan elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, çalışma, aşağıdaki öneriler ile son bulmaktadır.

Destek, Teşvik ve Politika Önerileri

Öncelikle Türkiye’de ve Burdur kırsalında tarım ve hayvancılık sektöründe yaşanan ekonomik zorlukları azaltmak ve hayvancılıkta sürdürülebilirliği sağlamak adına, bilhassa küçük işletmeleri kapsamak üzere yeni düzenlemeler getirilmelidir. İşletmelerinde sürdürülebilirliği sağlamak isteyen üreticilerin yaşadığı bürokratik engeller mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Buna ilave olarak yem ve saman gibi girdi fiyatları düşürülmelidir. Bankaların kredi şartları ve limitleri, tarım ve hayvancılık ile uğraşan çiftçilere yönelik olarak yeniden şekillendirilmeli, yüksek kredi faizleri söz konusu faaliyetler ile uğraşan üreticilere özel olarak düşürülmelidir. Ayrıca hali hazırda sağlanan buzağı, süt, yem, hayvan ve mazot destekleri üreticileri tatmin edici düzeyde artırılmalı ve bu desteklerde de devamlılık sağlanmalıdır. Sağlanacak olan yeni destekler ve teşvikler beraberinde maliyetlerin yarattığı olumsuzluğu da minimuma indirecektir.

Maliyetler Konusunda Öneriler

Maliyetler tarım ve hayvancılık ile uğraşan bireyler için oldukça önemli bir kalemdir. Araştırma sonuçlarının da destekler nitelikte verdiği sonuçlardan hareketle, üreticilerin yüksek enerji fiyatları, ilaç ve veteriner hekim masrafları gibi maliyet oluşturan unsurları bir nebze de olsa hafifletilmeli ve bu yolla üreticilerin gelir-gider durumunda bir denge sağlanmalıdır. Süt ve et fiyatlarının düşüklüğü, bunun aksine daimi ve zorunlu gider olan

yem fiyatlarının yüksekliği üreticilerin şartlarını daha da ağırlaştırmaktadır. Bu sebeple özellikle küçük ölçekli üreticiler ek işlere başvurarak tarım ve hayvancılık gibi biyolojik anlamda da olmazsa olmaz bir sektörden uzaklaşmaktadır. Buna ilave olarak yaşadıkları bölgenin imkanları kısıtlı olan üreticiler, şehir merkezlerine göç etme durumunda kalmakta ve bu da kırsal kalkınma üzerinde kırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu ve benzeri durumların, uzun vadede düşünöldüğünde oldukça önemli ve büyük sorunları da beraberinde getireceği düşünölmektedir. Bu kapsamda üretimi arttırmak ve üreticiyi kaybetmemek adına maliyetler düşürölmeli, özellikle hayvan destekleri ve hibeler artırılmalıdır.

Eğitim, İşbirliği ve Danışmanlık Hizmetlerine Yönelik Öneriler

Burdur kırsalında faaliyette olan dernekler, kooperatifler ve birlikler denetlenmeli ve uygulamaları yeniden düzenlenmelidir. Üreticilerin süt vermesi karşılığında yem almak zorunda bırakılmasının önüne geçilmelidir. İl ve ilçe merkezlerine ilave olarak köylerde faaliyet gösteren üreticilere yönelik, salgın hastalıklar, doğru zamanda aşı uygulaması, hayvansal atıkların değerlendirilmesi gibi konular başta olmak üzere çeşitli konularda daha fazla bilgilendirme seminerleri düzenlenmelidir. Üreticilerin sorunları, üreticilerin bizzat kendisinden dinlenmelidir. Bununla beraber üreticilerin doğru bildikleri yanlışlar, veteriner hekim, ziraat mühendisi gibi alanında uzman kişiler ile buluşturularak düzeltilmelidir. Bu bağlamda Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin eğitim ve danışmanlık hizmetleri konusunda rolü oldukça büyük ve önemlidir.

Satış, Pazarlama ve Markalaşmaya Yönelik Öneriler

Özellikle pazarlamada dışa bağımlılığı azaltmak ve satışın yerel/bölgesel düzeyde sınırlı kalmasını önlemek adına Burdur'da üretilen süt ve süt ürünlerinin markalaşması yolunda yeni adımlar atılmalı ve gerekirse bu konuda teşvikler verilmelidir.

Bu önerilerin gerçekleşmesi durumunda Burdur kırsalı hayvancılığında ilerleme yaşanacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Adelman, I., & Yeldan, E. (2000). Is this the end of economic development?. *Structural Change and Economic Dynamics*, 11(1-2), 95-109.
- Akın, A.C. ve Sipahi C. (2019), “Hayvancılık”, Burdur İl Gelişim Planı ve Gelişim Stratejileri, Adem Korkmaz, Onur Sungur, Ali Murat Alparslan (Ed), Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 132-170.
- Alagözoğlu A. (2010). Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin Sosyal Kalkınma Boyutu: Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ashley, C., Maxwell, S. (2001), “Rethinking Rural Development”, *Development Policy Review*, 19(4): 395-425.
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye’de kırsal kalkınma: Kavramlar-politikalar-uygulamalar. Nobel Yayın Dağıtım, ss.9-86.
- Ballas, D., Kalogeresis, T., & Labrianidis, L. A, (2003), Comparative study of typologies for rural areas in Europe.
- Boz İ. (2018). Kırsal Kalkınmanın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi. III. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Yozgat, 780-804.
- Çeken, H., Karadağ, L., Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-14.
- Çörek Öztaş, Ç., ve Karaaslan, Ş, (2017). Türkiye’de Kırsal Planlama ve Farklı Ülkelere Ait Kırsal Planlama Örnekleri. *Kent Akademisi*, 10(32), 432-465.
- Demir, N., & Yavuz, F. (2010). Hayvancılık destekleme politikalarına çiftçilerin yaklaşımlarının bölgelerarası karşılaştırmalı analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 113-121.
- Demirdöğen, A., & Olhan, E. (2017). Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1), 1-12.
- Demirtürk, S. (2015). 1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dış Yönelişin Toplumsal Dinamikleri. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(12).
- Direk, M. (2012). *Tarım Tarihi ve Deontoloji*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Doğan, B. B. (2011). Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 41-83.
- Doğan, S., & Akşahin, S. B. (2011). Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi. *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.

- DrDataStats, *İllere Göre Türkiye’de Büyükbaş Hayvan Sayıları (2018)*, <https://www.drdatastats.com/illere-gore-turkiyede-buyukbas-hayvan-sayilari-2018-yili>, (e.t. 25.10.2020).
- Engindeniz S. ve Aydın Can B. (2017). *Kırsal Kesimde Gençlerin İstihdam Sorunları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomi, Selçuk Koç, Ayhan Orhan, Mehmet Çağrı Gözen (Ed), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Er, S. & Özçelik, A. (2016). Ankara’daki Sığır Besi İşletmelerinin Ekonomik Yapısının Faktör Analizi İle İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 26(1), 17-25.
- Erdinç, Z., & Erdinç, M. H. (2018). The Place of Turkey in Agricultural Economics and its Tracked Agricultural Policies.
- Evcim, N. (2017). AR-GE Ve İnovasyon Faaliyetleri İle Büyüme İlişkisi (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- F. Francis N. & K. David A. (2012). The challenges of agriculture and rural development in Africa: The case of Nigeria. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 1(3), 45-61.
- FAO, (2020). Food and Agriculture Data, <http://www.fao.org/3/t0060e/t0060e02.htm>), (e.t. 25.05.2020).
- Giray, F. H., Akın, A., & Gün, S. (2004). Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 161-168.
- Global Donor Platform for Rural Development, (2016). Agenda 2030 – New Momentum for Rural Transformation The Future of Donor Programmes in Rural Development, Rome/Italy, 1-21
- Gollin, D., Parente, S., & Rogerson, R. (2002). The role of agriculture in development. *American economic review*, 92(2), 160-164.
- Güder, G. (1998). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., & Kipoğlu, A. (2010). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 11-15.
- Gülümser, A. A., BAYCAN LEVENT, T., & Nijkamp, P., (2011). Türkiye'nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma. *İTÜDERGİSİ/a*, 9(2).
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 4. baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uludağ üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19(4).
- IFAD – International Fund for Agricultural Development (2016). Rural Development Report 2016, Fostering inclusive rural transformation, Rome, Italy.
- İnal Çekiç, T., Ökten, A., N., (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış, *MEGARON*, 4(3), 203-213.
- Johnston, B. F., & Mellor, J. W. (1961). The role of agriculture in economic development. *The American Economic Review*, 51(4), 566-593.

- Kalkınma Bakanlığı, (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Kan, A. ve Direk, M. (2006). Konya İli Merkez İlçelerindeki Sığır Besiciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi, 20(40), 43-52.
- Karagöz, H. (2009). Türkiye ve Konya’da hayvancılık sektörü, sektörün sorunları ve çözüm önerileri. Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Konya.
- Kaymakçı, M., Eliçin, A., Tuncel, E., Pekel, E., Karaca, O., Işın, F., ... & Selçuk, E. (2000). Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 2, 765-793.
- Kaynak, M. (2011). Kalkınma İktisadı, Gazi Kitabevi, ss.30-84
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik turizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2012(1), 11-29.
- Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013), T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (2011), Ankara.
- Kole, N. M. (2004). An evaluation of the integrated sustainable rural development programme highlighting stakeholder mobilisation and engagement (Doctoral dissertation, University of Pretoria).
- Küçüker, C. (2003). Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu (No. 2003/5). Discussion Paper.
- Mundan, D., Memiş, H., Mehmet, A. V. C. I., & Lütfullah, A. V. C. I. (2017). Hayvancılık Sektörünün Kalkınma Ve Sanayileşme Açısından Değerlendirilmesi: Adıyaman İli Örneği. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 9(17), 237-244.
- Nişanyan, S. (2020) Online Etimolojik Sözlük, <http://www.nisanyansozluk.com>
- Oakley, P. & Garforth, C. (1985). Guide to extension training (No. 11). Food & Agriculture Org.
- OECD, (2006). Rural Policy Reviews, The New Rural Paradigm, Policies And Governance. https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-new-rural-paradigm_9789264023918-en#page1 (e.t. 04.04.2020).
- Olhan, E. (2011). Türkiye’de Kırsal İstihdamın Yapısı. Birleşmiş Milletler Ortak Programı “Herkes İçin İnsana Yakışır İş: Ulusal Gençlik İstihdam Programı ve Antalya Pilot Bölge Uygulaması”. MDG Achivement Fund, FAO, İŞKUR.
- Oruç, S. (2019). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Desteklerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Çanakkale İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Our World In Data, 2020, Food and Agriculture, (e.t 10.05.2020) <https://ourworldindata.org/>
- Öztürk, D., & Karkacier, O. (2008). Süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik analizi (Tokat ili Yeşilyurt ilçesi örneği).
- Ritchie, H. ve Roser, M. (2017). “Meat and Dairy Production”, URL: <https://ourworldindata.org/meat-production>, Erişim Tarihi: 18.04.2020

- Saraceno, E. (1994), "Recent Trends in Rural Development and Their Conceptualisation", *Journal of Rural Studies* 10(4), 321-330.
- Shucksmith, M., Chapman, P. (1998), "Rural Development and Social Exclusion", *Sociologia Ruralis*, 38(2): 226-242.
- T.C. Burdur Valiliği, 2020, Tarım ve Hayvancılık Şehri Burdur, <http://www.burdur.gov.tr/tarim-ve-hayvancilik-sehri-burdur> (e.t:11.02.2020).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Burdur İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2020. <https://burdur.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=16> (e.t:11.05.2020)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal GSYH, 2020, (e.t. 27.11.2020) <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYH.pdf>
- Tarım, T. C., & Bakanlığı, K. Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu (2002) Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu.
- TDSYMB, (2019). Hayvancılığın Yeniden İnşası, Sorunlar Sebepler Çözümler, Saha Araştırmaları ve Saha Gözlem Raporu.
- Tektaş, M. (2006). Tarımsal Desteklerin Gelir Etkileri: Sosyal Hesaplar Matrisi Uygulaması.
- TİGEM, (2018). Hayvancılık Sektör Raporu, <https://www.tigem.gov.tr/DosyaGaleriData/View/a374cc25-acc1-44e8-a546-63b4c8bce146>, (e.t:30.03.2020).
- TKDK, (2013). Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD), T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, https://www.tkd.gov.tr/Content/File/Ipard/IPARDII_Programi-Turkce_3Cagri.pdf (e.t.10.02.2020).
- Tolunay, A., & Akyol, A. (2006). Kalkınma Ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar Ve Tanımlar. *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 7(2), 116-127.
- Topuz, A. G. H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 377-390.
- Torgut, E., Annayev, S., TürkekuL, B., & Örmeci Kart, M. Ç. (2019). Türkiye'de Uygulanmakta Olan Hayvancılık Desteklemelerinin Süt Sığırılığı Yapan İşletmelere Etkisi: İzmir İli Örneği. *SDU Journal of the Faculty of Agriculture/SDÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Tozak, E. (2017). Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci ve Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Etkileşimi: 3 Ekim 2005 Sonrası Manisa Bölgesinin Kırsal Kalkınma Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Turhan, M. S. (2005). Avrupa Birliği Üyeliliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci.
- TÜİK, 2020, Nüfus İstatistikleri, (e.t. 20.05.2020) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

- TÜİK, Hayvancılık İstatistikleri, 2020, (e.t. 15.06.2020), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>
- TÜİK, İş Gücü İstatistikleri, 2020, (e.t. 08.05.2020) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1>
- Udin, N. (2015), "Rural Development in Transition: Global Trends", *Journal of Agricultural Economics and Rural Development*, 2(3), 46-49
- UKKS (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi), 2006:3 [https://kkp.tarim.gov.tr/Ulusal_kirsal_kalkinma_stratejisi%20\(2007-2013\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/Ulusal_kirsal_kalkinma_stratejisi%20(2007-2013).pdf), e.t.,02.02.2020
- UKKS (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi), T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015:10. [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf) e.t., 02.02.2020
- Ulusal Süt Konseyi, Süt Sektör Özeti ve Temel Bilgiler, 2018, (e.t. 12.05.2020) <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/S%C3%BCt-Sekt%C3%B6r-%C3%96zeti-ve-Temel-Bilgiler-FAO.pdf>
- United Nations, (1969). Definition and Objectives of Rural Development, United Nations Economic and Social Council, <https://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/16429/Bib-66114.pdf?sequence=1>.
- Upton, M. (2004). The role of livestock in economic development and poverty reduction (No. 855-2016-56231).
- Ward, N., Brown, D.L. (2009), "Placing the Rural in Regional Development", *Regional Studies*, 43(10): 1237-1244.
- Waters-Bayer, A., & Bayer, W. (1992). The role of livestock in the rural economy. *Nomadic Peoples*, 3-18.
- World Bank Data, World Development Indicators <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (e.t. 31.03.2020)
- Yaşa, D. (2016). Kırsal Kalkınmada Kırsal Kalkınma Projelerinin Rolü: Sivas-Erzincan Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 60.
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. *Planlama Dergisi*, 27(1), 16-25.
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi Ve İlere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.
- Yudelman, M. (1976). The Role of Agriculture in Integrated Rural Development Projects. *The Experience of the World Bank* (No. 984-2016-77234, pp. 444-464).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yağmur KARADAĞ

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Burdur Mehmet Akif Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı	2020
Lisans	Burdur Mehmet Akif Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı	2018
Lise	Seferihisar Anadolu Lisesi	2014

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Sungur, O. ve Zararci, Y. (2018), “Ranking of Provinces by Entrepreneurship, Innovativeness and Human Capital Indicators using PROMETHEE – the Case Study of Turkey”, Regional Statistics, 8(1), 187-201.

Sungur, O. ve Zararci, Y. (2016), “İktisat Bilimi, Kıtık ve Yoksulluk Üzerine Bazı Düşünceler”, Ayrıntı Dergisi, 3(38), 49-54.

Zararci, Y. (2017), İllerin Yenilik, Girişimcilik ve Beşeri Sermaye Performansı Açısından Sıralanması, TÜBİTAK 2209A Projesi No: 1919B011600799, Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Onur SUNGUR, Burdur.